

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

NATAŠA ROPRET

**VLOGA IN MOČ OPOZICIJE V
SAMOSTOJNI SLOVENIJI**

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2005

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

NATAŠA ROPRET

Mentorica: red. prof. dr. DANICA FINK HAFNER

VLOGA IN MOČ OPOZICIJE V SAMOSTOJNI SLOVENIJI

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2005

Mateja, Tatjana, Urša in Tina.

Prof. Danica Fink Hafner.

Ati in mami.

Ana in Uroš, Simon, Mojca in Matej.

Mato in Alenka.

Tina.

Jasmina.

Jasna.

Nataša, Tomaž in Eva.

Simon Peter, Andraž in Marjan.

Franci in Leon.

Ti.

Hvala.

Hvala za vse.

Hvala, ker ste!

KAZALO VSEBINE

1. UVOD	1
2. INSTITUCIJA POLITIČNE OPOZICIJE	4
2.1. Moderne demokracije – " <i>poliarhije</i> "	5
2.2. Tipologija politične opozicije.....	8
2.3. Institucionalizacija politične opozicije	20
2.4. Politična opozicija v političnih in volilnih sistemih	24
2.4.1. Sartorijeva tipologija strankarskih sistemov in politične opozicije	25
2.5. Vloga in moč politične opozicije	28
2.5.1. Vloga politične opozicije	28
2.5.2. Moč politične opozicije	31
3. METODOLOŠKI OKVIR	35
3.1. Problem diplomskega dela	35
3.2. Cilji diplomskega dela	37
3.3. Hipoteze.....	37
3.4. Metodologija	38
3.5. Kazalniki proučevanja.....	39
4. KONSTITUIRANJE SLOVENSKE POLITIČNE OPOZICIJE .	43
4.1. Leto 1989 - " DEMOS "	43
4.2. Ustava Republike Slovenije in poslovnik Državnega zbora Republike Slovenije	45
5. POLITIČNA OPOZICIJA V SLOVENIJI (1990-2004)	48
5.1. Politična opozicija v obdobju 1990-1992	48
5.1.1. Vloga politične opozicije (1990-1992)	48
5.1.2. Moč politične opozicije (1990-1992)	50

5.2. Politična opozicija v obdobju 1992-1996	53
5.2.1. Opozicija v letu 1992.....	53
5.2.2. Opozicija v obdobju 1993-1996	54
5.3. Politična opozicija v obdobju 1996-2000	60
5.4. Politična opozicija od junija do novembra 2000	66
5.5. Politična opozicija v obdobju 2000-2004	69
 6. ZAKLJUČEK.....	 77
 7. SEZNAM STROKOVNE LITERATURE IN VIROV	 84

PRILOGE

**Priloga A: Statistični prikaz deležev glasov kandidatnih list v Slovenski skupščini
leta 1990 in v Državnem zboru RS v obdobju 1992-2004**

**Priloga B: Vloženi in sprejeti amandmaji ter zakoni v Državnem zboru RS v obdobju
1992-2004**

Priloga C: Intervju z Lojzetom Peterletom

Priloga D: Intervju z Antonom Anderličem

*"Vlade morajo vladati,
toda močne vlade
potrebujejo močno
opozicijo."*

(Bernard Crick)

1. UVOD

Moderno pojmovanje oblasti kot deljive in omejene se povezuje s politično participacijo na podlagi pravic do enakosti, svobode političnega združevanja in nasprotovalnega, konkurenčnega delovanja - s priznanjem politične opozicije. V moderni državi brez strankarskega sistema in legalno delujoče opozicije ni politične demokracije. Svoboda političnega združevanja, ki je v politološki literaturi pojmovana kot eden izmed nujnih predpogojev za demokracijo, predstavlja nujen, čeprav ne zadosten predpogoj za delovanje politične opozicije. Brez zakonitega delovanja le-te pa ni zakonitega tekmovanja za oblast, ki je merilo razlikovanja demokratičnih sistemov od nedemokratičnih (Dahl, 1971).

V državah, kjer pogoji za obstoj in delovanje politične opozicije niso izpolnjeni, ni ustvarjenih sistemskih pogojev za ideal demokratične ureditve, ki ga je Robert Dahl poimenoval "*poliarhija*" – demokracija za čim večje število ljudi (Fink Hafner, 1992).

Politična opozicija kot politični koncept predstavlja omejevanje nosilcev državne moči pri njihovem delovanju. Je nasprotje vladajoče oblasti, manjšina proti večini. Predstavlja vsako tekmovalno delovanje zoper vladajočo oblast in druge politične subjekte z namenom, da vpliva nanjo ali jo, v skrajnem primeru, strmoglavi. Osrednji cilj politične opozicije je spremeniti vlado in njene politike. V ožjem smislu lahko govorimo o institucionalizirani opoziciji - parlamentarni opoziciji, ki je odrinjena od izvršne oblasti. V sodobnih parlamentih opozicija predstavlja sredstvo zoper vse večjo krepitev izvršne oblasti (Bibič, 1993).

Izjemnost politične opozicije se skriva v njenih funkcijah, saj je kot sestavni del demokratičnega ustroja poklicana k nadzoru in profesionalni kritiki delovanja vlade. Njena naloga je tudi predlaganje alternativnih rešitev in pobud, ki so boljše od vladnih ter predstavljanje tistih interesov, ki jih vladajoča koalicija zapostavlja. Vloga politične opozicije je determinirana s političnim in volilnim sistemom, politično kulturo in nenazadnje s pričakovanji državljanov do opozicije (Bibič, 1993).

"Vlade morajo vladati, toda močne vlade potrebujejo močno opozicijo" (Crick v Bibič, 1993: 61), ki predstavlja alternativno vlado in vladajoči koaliciji vedno znova postavlja ogledalo.

Močna opozicija ima jasno izoblikovan politični program, ki natančno spremlja delo vlade in uporablja vse ustavne in zakonite mehanizme, ki so ji na voljo. Mora znati predstavljati svojo voljo in jo tudi uveljaviti (glej Peterle, Priloga C). Pomembno je, da opozicija deluje enotno navznoter in navzven. Najmočnejši kazalnik moči politične opozicije je v njeni zmožnosti, da doseže spremembo na oblasti (Šurla, 2003).

Vsaka politična opozicija je lahko številčno in strukturno močna. In obratno. Številčna moč opozicije je odvisna od števila sedežev, ki jih ima v predstavniškem telesu, strukturna moč pa je odvisna od njene sposobnosti učinkovitega izvajanja funkcij (Šurla, 2003).

Zaradi izjemnih lastnosti politične opozicije smo se odločili, da v diplomskem delu posvetimo pozornost tej izjemni politični instituciji. Politična opozicija je tista legitimna institucija demokracije, ki je po razpadu bivših socialistično samoupravnih in komunističnih režimov srednje in vzhodne Evrope ponovno oživela in prihaja v ospredje v političnem prostoru. Predstavlja pozitivno konotacijo demokracije, saj omogoča omejevanje vlade pri njenem delovanju in predstavlja vse interese v državi.

Cilj diplomskega dela je proučiti vlogo in moč politične opozicije v obdobju od prvih demokratičnih večstrankarskih volitev leta 1990 do zaključka mandata vlade Antona Ropa leta 2004. K proučevanju slovenske politične opozicije nas je poleg zanimanja za institucijo politične opozicije vodil njen položaj v Sloveniji, ki je bil velikokrat marginaliziran. Opozicija v slovenskem političnem prostoru ni bila deležna pretirane pozornosti in spoštovanja, pogosto je bila označena kot nekaj negativnega, slabega, problematičnega in celo motečega v državnem ustroju. Tudi večina politoloških raziskav v Sloveniji je bila usmerjena v proučevanje vladne koalicije.

Slovenska politika ne spodbuja v zadostni meri razvoja politične opozicije, da bi slednja lahko učinkovito in nemoteno delovala. Pri raziskovanju nas bo zanimalo, koliko je bila politična opozicija dejansko prisotna in učinkovita v slovenskem političnem prostoru.

V diplomskem delu bomo poskušali preveriti hipotezo, da je bila slovenska politična opozicija v obdobju 1990-2004 strukturno in številčno šibka.

V prvem vsebinskem delu diplomskega dela bomo predstavili teoretične opredelitve in izhodišča posameznih avtorjev o politični opoziciji. Poskušali bomo predstaviti različne definicije in klasifikacije politične opozicije. Izpostavili bomo pomen institucionalizacije politične opozicije za njeno delovanje. V nadaljevanju bomo podrobneje predstavili tipe političnih opozicij, ki se lahko razvijejo v različnih političnih in strankarskih sistemih. Opredelili bomo teoretični vidik vloge in moči politične opozicije.

Teoretičnemu delu diplomskega dela bo vsebinsko sledil metodološki okvir, v katerem bomo poskušali začrtati problem in cilje diplomskega dela, postavili hipotezo in metodologijo družboslovnega raziskovanja.

Tretji, poglavitni vsebinski sklop diplomskega dela bomo posvetili delovanju politične opozicije v samostojni Sloveniji, v obdobju od prvih demokratičnih večstrankarskih volitev leta 1990 do zaključka parlamentarnega mandata leta 2004. S pomočjo empirične študije bomo poskušali predstaviti vlogo in moč slovenske politične opozicije v tem obdobju. Zanimalo nas bo, kaj je bila njena vloga v procesu oblikovanja in izvajanja javnih politik in kaj jo je določalo. Ugotavljali bomo številčno moč opozicije - moč sedežev, ki jo je imela v predstavniškem telesu ter dejansko, strukturno moč opozicije. Raziskovali bomo dejanski vpliv opozicije.

V zaključnem delu bomo na podlagi kazalnikov in empirične študije poskušali preveriti zastavljene cilje in teoretična izhodišča ter podati zaključeno celoto o delovanju slovenske politične opozicije v obdobju 1990-2004.

2. INSTITUCIJA POLITIČNE OPOZICIJE

V 18. stoletju je Diderot zapisal: "Pravica do opozicije je naravna, neodtujljiva in sveta pravica" (v Close, 2000: 1). Kasnejši misleci so opozicijo definirali kot nujni sestavni del demokracije, ki je naravna posledica svobodne pravice racionalnih bitij do izražanja mnenj in sodelovanja pri vladanju (glej Close, 2000: 1).

Kot politični koncept politična opozicija predstavlja zavestno odločitev omejevanja nosilcev državne moči pri izvajanju le-te. Je nasprotje oblasti, saj predstavlja manjšino proti večini. V parlamentu je opozicija tisti del političnega prostora, ki je odrinjen od izvršne oblasti. V širšem politološkem smislu politična opozicija pomeni vsako tekmovalno delovanje, naperjeno zoper vladajočo državno oblast in druge politične sile (stranke) z namenom, da vpliva nanjo ali jo, v skrajnem primeru, tudi strmoglavi. V ožjem smislu je sinonim za institucionalizirano opozicijo, pravzaprav parlamentarno opozicijo (glej Bibič, 1993: 70). Opozicija predstavlja politične skupine oziroma skupine posameznikov, "ki si želijo spremeniti vlado in njene politike" (Robertson, 1985: 243).

García Díez (2003: 2-3) opredeljuje politično opozicijo kot "vse politične stranke s sedeži v spodnjem domu, ki ne predstavljajo vladajoče stranke oziroma niso vključene v vladno koalicijo, ki izvoli predsednika države ali pomaga vladni stranki prevzeti nadzor nad zakonodajo v povolilni koaliciji".

V avtorskih državah ni rednih možnosti za odprto in organizirano opozicijo, ponekod se jo celo zatira. V liberalnih demokracijah je opozicija sprejeta kot pogoj javnega življenja in je tolerirana toliko časa, v kolikor njeno delovanje ostaja znotraj zakonsko predpisanih meja. Idealne demokracije spodbujajo opozicijo k njenemu delovanju, saj le ta "prisili" vlado, da stoji za svojimi odločitvami. Hkrati opozicija zagotavlja prevetritev mnenj ter pospešuje diskusijo (glej Close, 2000: 1). "Opozicija je normalen pogoj demokratičnih politik" (Bealey, 1999: 230).

Klaus von Beyme (v Bibič, 1993: 63) opredeljuje politično opozicijo kot parlamentarno opozicijo, ki jo sestavlja skupina politikov, katerih stališča se razlikujejo od stališč vlade. Ian Shapiro je trdil, da je "demokracija ideologija opozicije v tolikšni meri, kot je ideologija vlade" (v Helms, 2004: 1). Opozicija se lahko razvije samo takrat, kadar so

zagotovljene določene pravice vsem politikom v predstavniških telesih. Se pravi, da se je opozicija lahko razvila šele z nastankom modernega parlamentarnega sistema (glej Bibič, 1993: 63).

2.1. Moderne demokracije - "*poliarhije*"

Dahl (1971: 2) je predlagal, da se namesto besede demokracija uporabi termin *poliarhija*, ki jo definira kot "politični sistem, katerega bistvena lastnost je skoraj popolna odzivnost sistema (vlade) nasproti vsem državljanom družbe". V osnovi predstavlja poliarhija politični sistem z reprezentativno vlado, visoko stopnjo raznolikosti, povečanjem stopnje cepitev in konfliktov.

Poliarhije so demokratični režimi, ki so bili popularizirani in liberalizirani, se pravi, da so visoko inkluzivni in široko odprti konkurenčnosti (glej Dahl, 1971: 8). Lahko jih označimo kot demokracijo za čim večje število ljudi. Gre za model poliarhične demokracije, ki velja za ideal politične demokracije (Fink Hafner, 1992).

Dahl (1971: 4) postavi tudi dve teoretični dimenziji demokratizacije: relativno visoka stopnja liberalizacije in relativno visoka stopnja participacije. Na eni strani imamo torej visoko stopnjo politične opozicije oziroma politične tekmovalnosti, na drugi strani pa dokaj visoko udeležbo državljanov v političnem sistemu. Z izrazom demokratizacija označuje napredovanja teh dveh dimenzij v političnem procesu ter večanje participacije in širjenje prostora za tekmovanje v političnem prostoru.

V nadaljevanju Dahl (1971: 2) navaja, da so "vsi državljani politično enaki in da morajo imeti pravice in možnosti, da:

1. oblikujejo svoje preference
2. izrazijo svoje preference sodržavljanom in državni oblasti z individualno ali kolektivno akcijo
3. njihove preference se enako tehtajo v praksi oblasti, ne glede na njihovo vsebino ali vir preferenc."

Navedeni pogoji za demokracijo potrebujejo institucionalna jamstva, ki so (glej Dahl, 1971: 3, Fink Hafner, 1992: 50):

1. svoboda združevanja
2. pravica do svobodnega izražanja
3. svobodne in poštene volitve
4. sposobnost in izvoljivost javne uprave
5. pravica političnih voditeljev tekmovati za glasove volivcev
6. alternativni viri informacij
7. legalnost politične opozicije
8. formiranje institucij političnega odločanja na podlagi volilnih rezultatov

Dahl (1971: 15) v zvezi s toleranco obstoječe oblasti do institucije opozicije postavi naslednje aksiome:

1. "*Aksiom 1.* Verjetnost, da bo oblast tolerirala opozicijo, narašča, če se pričakovani stroški toleriranja opozicije zmanjšujejo.
2. *Aksiom 2.* Verjetnost, da bo oblast tolerirala opozicijo, narašča, če naraščajo stroški zatiranja opozicije.

Se pravi, da je toleranca cenejša kot zatiranje opozicije.

3. *Aksiom 3.* Bolj ko stroški zatiranja presegajo stroške tolerance, večja je možnost za razvoj kompetitivnega režima".

Dahl (1971: 15) navaja tudi sedem pogojev v sistemu, ki povečujejo možnosti kompetitivnosti in obstoja poliarhije:

1. zgodovinske sekvence
2. stopnja koncentracije v socialno-ekonomskem redu
3. stopnja socialnega razvoja
4. neenakost
5. subkulturni konflikti
6. zunanja kontrola
7. prepričanje političnih aktivistov

Osrednje vprašanje, katerega se Dahl (1971: 8) loteva, je razvoj političnega sistema od hegemonске oblike v poliarhično obliko političnega sistema. Razvil je poliarhični model sodobnih demokracij. Zaprte hegemonije, katerih značilnosti so enostrankarski oligarhični politični sistemi, se lahko razvijejo v smeri tekmovalnih oligarhij, participativnih hegemonističnih sistemov ali pa v smeri poliarhične demokracije, za katero je značilna visoka inkluzivnost in široka odprtost konkurenčnosti.

Za modernizacijo v srednji in vzhodni Evropi je značilno, da gre za bolj ali manj izrazit primer hitrega spreminjanja enopartijskih režimov v poliarhične demokracije (glej Zajc, 2000: 15). Na podlagi Dahlovega modela Jambrek (1989) opisuje povojni razvoj v Sloveniji kot gibanje od participativnega hegemonističnega modela leta 1945 v smeri proti enopartijskemu modelu (v letu 1950), preko obračuna z liberalističnimi težnjami v sami Zvezi komunistov Jugoslavije (ZKJ) (v letu 1970) nazaj proti participativnemu hegemonizmu (sprejem ustave leta 1974). Konec osemdesetih let je prišlo do prodora razvoja Slovenije v smeri proti poliarhični demokraciji.

2.2. Tipologija politične opozicije

Razlike med opozicijami v različnih političnih sistemih so tako velike, da "reči, kje se neha vlada (*the government*) in kje začenja opozicija (*the opposition*), predstavlja vajo v metafiziki" (Dahl, 1968: 34).

Velikokrat se govori o opoziciji zelo posplošeno. Dejstvo je, da vsaka demokracija v bistvu razlikuje med množico opozicij (Blondel, 1997). Avtorji razlikujejo med večjim številom različnih oblik opozicij na podlagi njihove organiziranosti. Pomembno je, ali gre za individualno opozicijo, kjer posamezniki – državljani na podlagi svobode izražanja kritizirajo vladno politiko v javnih občilih, ali pa gre za kolektivno organizirano opozicijo, ki predstavlja večje število volivcev in je zato tudi "nevarnejši konkurent" vladni koaliciji. Avtorji nadalje ločujejo med različnimi oblikami opozicij glede na prostor njihovega nastanka, in sicer med opozicijami, ki so se oblikovale znotraj zakonodaje oziroma zunaj zakonodajnih institucij (glej Bealey, 1999: 230-231).

Opozicije lahko delujejo na različnih mestih: v zakonodaji in v času volitev, ali preko medijev. Lahko so javnopolitično orientirane, ko želijo spremeniti ali ustaviti vladno delovanje na specifičnih področjih. Druge, ožjepolitično orientirane opozicije, zahtevajo revizijo poglobitvenih institucij (sodišč). Nekatere druge oblike opozicij se borijo proti celotnemu ustavnemu redu (glej Neunreiter v Close, 2000: 3).

Temeljno razlikovanje v primerjalnih študijah med različnimi oblikami politične opozicije v zahodnih demokracijah temelji na ločevanju med parlamentarno opozicijo kot edino "pravilno" obliko opozicije, nasproti drugim "deviantnim" oblikam politične opozicije. Vse možne alternative parlamentarni opoziciji predstavljajo "deviacije" parlamentarnega tipa opozicije. Gre za teoretično in analitično pomanjkljivost primerjalnih študij o opoziciji, ki se osredotočijo le na parlamentarno opozicijo, druge tipe pa označijo kot "nekonvencionalne" (glej Helms, 2004: 24).

Najtemeljiteje se je proučevanja politične opozicije v politični znanosti lotil Robert Dahl¹, ki je v svoji knjigi *Political Oppositions in Western Democracies* (1968) predstavil klasifikacijo vzorcev opozicij. Dahl ne govori samo o opoziciji, ampak predvsem o velikem številu različnih vzorcev opozicij v demokratičnih sistemih. V zahodnih demokracijah ni enega prevladujočega vzorca opozicije.

Opozicije se med seboj razlikujejo predvsem v šestih temeljnih značilnostih (glej Dahl, 1968: 332):

1. organizacijska kohezija ali koncentracija oponentov
2. kompetitivnost opozicije
3. prizorišče spopada med opozicijo in vlado
4. razločnost in prepoznavnost opozicije
5. cilji opozicije
6. strategije opozicije

- **Koncentracija opozicije**

Oponenti vladi so lahko koncentrirani v eni organizaciji ali razpršeni v številne organizacije, ki delujejo neodvisno ena od druge. Verjetno v nobeni demokratični državi niso vsi dejavni oponenti vlade koncentrirani v eni organizaciji. Ker politična stranka predstavlja najbolj očitno manifestacijo in eno izmed najbolj učinkovitih oblik opozicije v demokratični državi, je obseg koncentracije opozicije odvisen od oblike strankarskega sistema posamezne države.

Tudi v enostrankarskih sistemih, kjer ena stranka poseduje monopol nad volilnimi glasovi oziroma sedeži v parlamentu in prepove delovanje opozicijskih strank, pogosto obstaja opozicija, ki je koncentrirana v majhnih strankah, večji del opozicije pa deluje kot frakcije znotraj dominantne stranke. V dvostrankarskih sistemih² je največja stopnja koncentracije opozicije, kjer ima nevladna stranka močan monopol v opoziciji. V večstrankarskih

¹ Dahl se je pri klasifikaciji opozicij v zahodnih liberalnih demokracijah omejil le na politične stranke kot "agente" demokracije. Dejstvo pa je, da se veliko opozicijskih dejanj zgodi zunaj okvirja političnih strank. Dahl ne uporablja izraza "zunajparlamentarno"; izjema je le primer Skandinavije, kjer navaja, da so pogajanja procesi med velikimi asociacijami in korporacijami. Opozicija ostaja le v rokah političnih strank. Šele Kolinsky je leta 1988 nastopil z idejo, da poleg političnih strank obstajajo tudi ostali "agenti" opozicije, še posebej nova družbena gibanja. Opozicije v zahodnih liberalnih demokracijah ne predstavljajo le stranke, ampak tudi ostali akterji in telesa, kot so skupine in gibanja, ki igrajo posebno vlogo v procesu oblikovanja opozicije (glej Blondel, 1997: 465-466).

² Tipična primera dvostrankarskega sistema po Dahlovih kriterijih sta Velika Britanija in Združene države Amerike. Pri tem pa opozarja, da sta vzorca opozicije obeh držav kljub enakemu dvostrankarskemu sistemu povsem različna.

sistemih, ki predstavljajo naravno smer vlade in opozicije v demokracijah, da rešujeta medsebojne konflikte, je opozicija razpršena med več strankami.

Dahl (1968: 335) opozarja, da je poleg števila pomembnih strank pomembna dimenzija koncentracije tudi notranja kohezija stranke, ki se jo lahko meri z glasovanjem članov stranke v parlamentu. Značilnosti celotnega sistema je težko določiti, ker lahko znotraj pozicijskih kot opozicijskih strank pride do razkola na frakcije, kar je moč opaziti pri glasovanju v parlamentu³.

Glede na koncentracijo oponentov je Dahl (1968: 335) proučevane države razdelil na:

1. dvostrankarske sisteme z visoko stopnjo interne strankarske enotnosti (primer Velike Britanije)
2. dvostrankarske sisteme z relativno nizko interno strankarsko enotnostjo (primer Združene države Amerike)
3. večstrankarske sisteme z relativno visoko interno strankarsko enotnostjo (primer Švedske, Norveške in Nizozemske)
4. večstrankarske sisteme z nizko interno strankarsko enotnostjo (primer Italije in Francije)

- ***Kompetitivnost opozicije***

Stopnja kompetitivnosti opozicije je odvisna od števila in narave strank ter od obsega koncentracije opozicije. Kako kompetitivna je opozicija, je delno odvisno tudi od stopnje koncentracije opozicije, ki je pojmovana kot način, kako so zmage in izgube političnih oponentov na volitvah in v parlamentu odvisne med seboj.

Če se volitev udeležujeta samo dve relevantni stranki, sta med seboj povsem kompetitivni, saj ena pridobiva oziroma izgublja na račun druge. Striktna kompetitivnost je bolj značilna za dvo- kot za večstrankarske sisteme. Toda tudi v dvostrankarskih sistemih ni nujno, da prihaja do striktno tekmovalnosti med strankama. V Združenih državah Amerike sta obe glavni stranki striktno kompetitivni na predsedniških volitvah, v veliki meri tudi na volitvah v kongres, toda strankarska kohezija v eni ali drugi stranki je v primerjavi z Veliko Britanijo šibkejša, saj se med posameznimi člani obeh strank oblikujejo tudi kooperativni odnosi.

³ V Franciji in Italiji so na primer poslanci komunistične stranke glasovali zelo enotno, medtem ko so poslanci preostalih opozicijskih strank bili precej nesložni.

Striktne kompetitivnosti pa ni značilna za večstrankarske sisteme. Njen obstoj je možen le v primeru, ko ena stranka oblikuje večino. Stranke ne morejo biti striktno kompetitivne tudi v času volitev, saj vstopajo v volilne koalicije, ki omejujejo tekmovanje na različne načine.

Tabela 2.2.1: Tekmovanje, Sodelovanje in Koalicije: Tipi strankarskih sistemov

SISTEM	OPOZICIJA		PRIMERI
	na VOLITVAH	v PARLAMENTU	
I. Striktne kompetitivne	Striktne kompetitivne	Striktne kompetitivne	Velika Britanija
II. Kooperativno-kompetitivne	Striktne kompetitivne	Kooperativne in kompetitivne	ZDA
a. dvostrankarski	Kooperativne in kompetitivne	Kooperativne in kompetitivne	Francija, Italija
b. večstrankarski	Kooperativne in kompetitivne	Kooperativne in kompetitivne	
III. Koalicijske kompetitivne	Striktne kompetitivne	Koalicijske	Avstrija, Velika Britanija v času 2. sv. vojne
a. dvostrankarski	Kooperativne in kompetitivne		
b. večstrankarski	Kooperativne in kompetitivne		
IV. Striktne koalicijske	Koalicijske	Koalicijske	Kolumbija

Vir: Dahl, Robert A. (ur.) (1968): Political Opposition in Western Democracies, str. 338

- **Prizorišče spopada**

Opozicija želi vnesti spremembe v vladno delovanje, zato bo uporabila nekaj svojih političnih virov, da bi prepričali ali celo prisilili vlado k spremembi svojega delovanja. Situacijo ali okoliščine, v katerih opozicija poskuša vnesti te spremembe, Dahl (1986: 338) poimenuje prizorišče spopada med opozicijo in vlado "arena" spopada⁴.

V parlamentarnih sistemih je za politično opozicijo ključnega pomena, če želi uspeti v spreminjanju pomembnih vladnih politik, da uspe zmagati večino sedežev na parlamentarnih volitvah. Rezultati volitev pa določijo večinsko stranko (primer Velike Britanije).

V večstrankarskih sistemih lahko opozicijska stranka pride v vladno koalicijo s pogajanjem. Tudi v teh sistemih stranke stremijo k vplivanju na javno mnenje in osvojitvi parlamentarne večine na volitvah, kar pa jemljejo kot samoumevno, saj vedo, da ne morejo vladati drugače kot sestavni del koalicije. Tovrstna lastnost je značilna za Nizozemsko in Italijo ter tudi za neobičajen dvostrankarski koalicijski sistem v Avstriji.

Poleg volitev in pogajanj za vstop v vlado je prizorišče spopada tudi pogajanje med močnimi zvezami asociacij in korporacijami (primer Norveške in Švedske). Tovrstno pogajanje je v skandinavskih državah postalo tako pomembno, da je parlamentarno demokracijo v konvencionalnem smislu nadomestil t.i. demokratični korporativizem pluralistične demokracije z visoko organiziranimi asociacijami.

⁴ Prvo in odločilno prizorišče spopada med opozicijo in pozicijo je javno mnenje; vsaka demokracija naj bi zagotavljala zadostno količino in distribucijo mnenj. Vplivanje na javno mnenje ustvarja kapital, ki pogosto omogoča vpliv tudi v ostalih prizoriščih spopada.

- ***Prepoznavnost opozicije***

Prepoznavnost opozicije v političnem sistemu je rezultat treh že omenjenih dejavnikov: kohezije, kompetitivnosti in relativnega pomena različnih prizorišč spopada. Na podlagi česar loči dva skrajna pola: a) jasno identificirano opozicijo, ki je značilna za klasičen dvostrankarski britanski model. Prepoznavnost opozicije je simbolizirana že z imenom "Opozicija njenega veličanstva". Opozicija in vlada se spopadata v nacionalnem parlamentu, na volitvah in v množičnih medijih. Kadar pa opozicije ni moč ločiti od oblasti, pa govorimo o b) nejasni opoziciji, katere primer sta Združene države Amerike in Švica. Švica je primer z najmanj prepoznavno opozicijo, večstrankarskim sistemom, referendumi in pluralno izvršno oblastjo, katere člani so iz vseh večinskih političnih strank ter s tradicijo. Drugi skrajni primer nejasne opozicije pa so Združene države Amerike, kjer je konflikt med vladnimi pristaši in njenimi oponenti razpršen med oba domova Kongresa, birokracijo, Belo hišo, sodišči in številnimi zveznimi državami. Obe stranki sta decentralizirani, v Kongresu pa prevladujejo kooperativno-kompetitivne strategije. Tako je težko ločiti opozicijo od vlade, še posebej pa je težko identificirati opozicijo kot tako.

- ***Cilji opozicije***

Ker imajo opozicije različne cilje in ker imajo politični akterji kratkoročne in dolgoročne javne cilje, ki so velikokrat le navidezni oziroma se razlikujejo od njegovih zasebnih ciljev, je Dahl (1969: 341) pri petem kriteriju uvedel dodatne kriterije. Cilje razdeli v dve skupini: v dominantne in kontrolne cilje; s slednjimi želi opozicija spremeniti delovanje vlade. Strategije opozicije se sestojijo iz sredstev, s katerimi želi opozicija doseči zastavljene cilje.

Vsaka opozicija ima cilje, ki jih poskuša doseči s strategijami oziroma izbiro sredstev za njihovo dosego. Cilj vsake opozicije je tudi oponirati vladnemu delovanju in spremeniti ali zamenjati vladno osebje, specifične vladne politike, strukturo političnega sistema in družbenoekonomsko strukturo.

Glede na cilje razdeli Dahl (1968: 341-344) opozicijo na tri temeljne tipe opozicije (glej Tabela 2.2.2):

Tabela 2.2.2: Vzorci opozicij glede na cilje (po Dahlu)

TIPI OPOZICIJE				PRIMER	
Opozicija nasproti vladi, z namenom spremeniti (ali preprečiti spremembo)					
	vladno osebje	politike vlade	politično strukturo	družbeno – ekonomsko strukturo	
NESTRUKTURNA					
OPOZICIJA ⁵					
1. stranke, ki se borijo za položaje	+	-	-	-	Federalisti v ZDA 1815-30
2. skupine pritiska	-	+	-	-	Federacije farmerjev v ZDA
3. policy usmerjene stranke	+	+	-	-	Republikanci v ZDA
OMEJENA					
STRUKTURNA					
OPOZICIJA ⁶					
4. politični reformizem (nepolicy usmerjen)	+ ali -	-	+	-	Irski nacionalisti v Veliki Britaniji, Gibanje za žensko volilno pravico v ZDA
STRUKTURNA					
OPOZICIJA ⁷					
5. obsežni politično-strukturalni reformizem	+	+	+	-	Francija: RPF
6. demokratično družbeno-strukturalni reformizem	+	+	-	+	Demokratične socialistične stranke
7. revolucionarna gibanja	+	+	+	+	Komunistične stranke

Simboli: + = da, - = ne

Vir: Dahl, Robert A. (ur.) (1968): Political Opposition in Western Democracies, str. 342

⁵ Značilen primer nestrukturne opozicije so Združene države Amerike, kjer je opozicija poleg strank, ki hočejo zasesti le položaje na oblasti, orientirana v specifične politike in se izogiba globljim spremembam strukture političnega in družbenega sistema. Večji del opozicije, katere cilj je ozko osredotočen le na spremembo vlade, se ne manifestira le v strankah, ampak tudi v skupinah pritiska, ki svoje delovanje usmerjajo v specifične tematike.

⁶ Omejena strukturna opozicija, t.i. politični reformizem, si ne želi sprememb javnih politik, ampak je osredotočena na spremembo politične strukture in verjetno tudi vladnega osebja. Omejena strukturna opozicija je, zgodovinsko gledano, predstavljala tranzitni tip opozicije v zahodnih demokracijah. Omejena strukturna opozicija vključuje dva podvzorca: bodisi prisotnost ali odsotnost opozicije pri vladnem osebju. Obstaja šestnajst teoretično možnih vzorcev. Preostalih osem se v tabeli ne pojavlja, ker so irelevantni oziroma dokaj neverjetni.

⁷ Med strukturno opozicijo Dahl (1968: 344) prišteva predvsem socialistične in komunistične stranke, katerih cilj so obsežne politične in družbenoekonomske reforme, zamenjava vladnega osebja, sprememba politik, politične strukture in družbenoekonomskega sistema. Danes je relativno velika strukturna opozicija v parlamentu oziroma zunaj parlamenta prisotna le v Italiji in Franciji.

- **Strategije opozicije**

Glede na strategijo opozicije Dahl (1969: 344) razlikuje šest tipov opozicije:

1. *Strategija I.* Opozicija je usmerjena izključno na volitve, z namenom osvojiti večino glasov na volitvah in oblikovati vlado (dvostrankarski sistemi - Velika Britanija).
2. *Strategija II.* Opozicija je sicer prav tako usmerjena na volitve, z namenom osvojiti dodatne glasove in sedeže v parlamentu. Zaradi predvidevanja, da ji ne bo uspelo osvojiti parlamentarne večine, so odločilna predvsem povolilna pogajanja za vstop v vladno koalicijo (večstrankarski sistemi - Belgija, Francija, Italija, Nizozemska).
3. *Strategija III.* Opozicija uporablja drugo strategijo v celoti, ampak predvideva, da če ji ne uspe s povolilnimi pogajanjem priti na oblast, se bo začela neuradno pogajati z velikimi asociacijami oziroma interesnimi skupinami in si tako zagotoviti nekatere ugodnosti (večstrankarski sistemi z visoko razvitim demokratičnim korporativizmom – Norveška, Švedska, Nizozemska).
4. *Strategija IV.* Poleg pridobivanja javne podpore in volilnih glasov se opozicija zateka še k dodatnim strategijam na številnih drugih prizoriščih spopadanja s pozicijo. Strategije lahko usmeri na aktivnosti skupin pritiska, medstrankarska pogajanja, izkoristi lahko legislativno manevriranje, pridobiva naklonjenost z odločitvami sodišč, izvaja aktivnosti na državnem in lokalnem nivoju (opozicijska stranka v ZDA, kjer obstaja veliko prizorišč spopada z vlado, Zahodna Nemčija).
5. *Strategija V.* (sklop strategij) Opozicija in vlada se zavedata, da je obstoj politične entitete močno ogrožen zaradi številnih notranjih kriz, prevratov ali vojne. Zato se opozicija pridruži vladi v razširjeni koaliciji, toda le za čas trajanja krize. V tem primeru gre za t.i. koalicijsko strategijo, ki se pojavlja predvsem v obdobjih vojn (Velika Britanija v času obeh svetovnih vojn, Švedska v drugi svetovni vojni, Italija v obdobju po vojni).
6. *Strategija VI.* (sklop strategij) Revolucionarna opozicijska gibanja, ki so usmerjena v destrukcijo države ali najpomembnejše značilnosti političnega sistema, uporabljajo vse možne vire, ki jih ima revolucionarna opozicija na voljo da bi uničila normalno delovanje političnih procesov, diskreditirala sistem, mu odvzela legitimnost ter s tem povečala ranljivost države in na koncu prevzela oblast. Strategija je izključno v službi temeljnega cilja (nacistične in komunistične stranke).

Kirchheimer (1985: 379-403) je v 50-ih letih oblikoval sledeče modele opozicije:

- **Klasična parlamentarna opozicija**

Klasična parlamentarna opozicija se je razvila v 18. stoletju v Veliki Britaniji. Zanj je značilna pripravljenost, da ko postane vladajoča stranka na oblasti, prizna vse tiste privilegije novi opoziciji, ki jih je sama prej uživala. Kot potencialna vlada želi vedno znova pritegniti pozornost javnosti na možnost in zaželenost hitre zamenjave vlade na novih volitvah. Ustavna dolžnost vlade je, da opoziciji zagotavlja svobodni prostor za uresničevanje te vloge.

Značilen je uradni in plačani položaj vodje opozicije, s katerim se vlada posvetuje in ga tudi informira. Vlada mora dovoliti opoziciji, da na dnevni red uvrsti tudi svoje "nesporne" teme.

Optimalna vloga opozicije v pluralnem parlamentarnem sistemu je, da nadzira celotno delovanje vladajočih struktur, hkrati pa se pripravlja, da bo v primeru priložnosti in potrebe sama prevzela oblast in s tem prenehala biti opozicija (Sruk, 1995).

- **Načelna opozicija**

Načelna opozicija se je pozneje kot parlamentarna razvila na evropskem kontinentu. Ker do sredine 19. st. parlamenti niso imeli večjih pravic in pristojnosti, se je lahko zgodilo, da so se skupine prebivalstva z drugačnimi političnimi težnjami obrnile k skupinam, ki so delovale proti političnemu sistemu. V tem kontekstu načelna opozicija vključuje socialistične stranke 19. stoletja oziroma totalitarne stranke 20. stoletja, ki so verjele, da lahko svoj program uresničijo le v primeru popolnega posedovanja politične moči. Prihod načelne opozicije na oblast je predstavljala nevarnost za druge stranke, saj se je le-ta zavzemala za odpravo obstoječega družbenoekonomskega oziroma političnega sistema in je zoževala možnost, da bi ob nastopu oblasti priznala svoji naslednici vse pravice. Kirchheimer (1985: 382) navaja, da načelna opozicija vedno "razjeda" politično realnost. Načelna opozicija je "fundamentalistične narave in kljubuje političnemu konsenzu, tako da zagovarja odpravo ali transformacijo političnega sistema" (Bogdanor, 1987: 397).

- **Lojalna in nelojalna opozicija**

Pri delitvi na lojalno in nelojalno opozicijo je merilo ene in druge lojalnost. Namen lojalne opozicije je politična sprememba v obsegu obstoječih ustavnih določil (glej Bogdanor, 1987: 397). Pri definiranju opozicije kot lojalne ali nelojalne se lahko pojavi možnost diskriminacijskega obnašanja do opozicije.

- **Opozicija kot posledica politično-kartelnega sporazuma**

Tovrstna opozicija je značilna za avstrijski politični sistem, kjer poteka neprestani boj med dvema nasprotnima političnima strankama. Ostale stranke v parlamentu so premajhne in brezpredmetne, da bi lahko posegle v ta boj. Ti dve močni stranki skleneta medsebojni sporazum o skupnem vladanju in tako politično opozicijo reducirata na občasno dovoljeno opozicijo, ki postopoma izginja. Strogo omejujeta parlamentarno opozicijo in ogrožata ali celo onemogočata parlamentarni nadzor nad delovanjem vlade.

- **Konstruktivna in destruktivna opozicija**

Ločevanje opozicije na konstruktivni in destruktivni tip opozicije je aktualno za parlamente z daljšo tradicijo. Stranke, ki jim ne uspe priti v koalicijo, ali pa se zavestno odločijo, da ne bodo vstopile v vlado, sestavljajo vsakokratno opozicijo. "Konflikti med množico različnih interesov se tako racionalizirajo in razrešujejo predvsem med strankami večine, združene v vladni koaliciji in manjšino, ki predstavlja vsakokratno opozicijo" (von Beyme v Zajc, 2000: 52). Koalicija in opozicija običajno razrešujeta pomembnejše konflikte, ki so povezani s temeljnimi družbenimi nasprotji, na osnovi kooperativnega razmerja, z medsebojnim usklajevanjem, zmanjševanjem zahtev, popuščanjem ali celo z začasnim odlaganjem reševanja, odvisno od njunih dolgoročnih ciljev in političnih strategij, pri tem pa iščeta čim širše možno soglasje. Pomemben del konfliktov pa pogosto razrešujeta tudi na različne neformalne načine (glej Zajc, 2000: 52).

Glede na prostor delovanja opozicije⁸ lahko klasificiramo opozicijo na **"parlamentarno"** in **"zunajparlamentarno"** opozicijo. Tovrstna razdelitev je bila popularna zlasti v času študentskega gibanja v 60-ih letih in kasneje, ko je postalo zunajparlamentarno delovanje še posebej močno in nasprotovanje parlamentarizmu dokaj izrazito (glej Bibič, 1993: 64). Delovanje parlamentarne opozicije je usmerjeno zoper vlado. Sestavljajo jo stranka oziroma stranke, ki niso vključene v koalicijsko ali podoben sporazum. Zunajparlamentarna opozicija je sestavljena iz strank ali gibanj, ki želijo oslabiti ter niso naklonjene parlamentarnemu predstavištvu. To so lahko obrobne stranke in protestna gibanja, ki imajo dve poglavni politični funkciji. Zunajparlamentarna opozicija "izziva" legitimnost parlamenta in njegovo sposobnost generiranja političnih sprememb ter artikulira probleme, ki jih parlamentarna opozicija in "catch-all" stranke ignorirajo oziroma zanemarjajo (glej Bogdanor, 1987: 397).

Omenimo lahko še dva idealna tipa opozicij, in sicer **"kompetitivni tip"** in **"kooperativni tip"** opozicije. V vsakem političnem sistemu politična opozicija ne le da tekmuje z vladajočo politiko, ampak tudi sodeluje z njo. V določeni meri in pod določenimi pogoji je opozicija pripravljena sodelovati z vlado oziroma vladajočimi strankami. O kompetitivni opoziciji pa govorimo tedaj, ko se ta vede tekmovalno, rivalsko do vladajočih, oblastniških dejavnikov, tako v institucijah sistema kot v javnem življenju (Sruk, 1995). Kooperativno ravnanje opozicije predstavlja del politične stvarnosti.

Ne moremo govoriti o čisto kompetitivnem ali kooperativnem tipu opozicije, ampak prevladuje kombinacija obeh. Zlasti pomembno je to za modele konsociativne demokracije

⁸ Blondel (1997) je klasificiral naslednje tipe opozicij: opozicijo, kjer obstaja zgolj en center odločanja, opozicijo z več centri odločanja, politično opozicijo, kjer so prisotne izrazite socialne cepitve ter tip opozicije, kjer režim države ni liberalen.

Steffani (v Bibič, 1997: 155) razdeli opozicijsko vedenje na tri temeljne tipe opozicije glede na:

1. odnos opozicije do obstoječega sistema
Znotraj te skupine razlikuje med lojalno opozicijo in opozicijo, ki nasprotuje sistemu.
2. konsistentnost opozicijskega ravnanja
Razlikuje med sistematično in situacijsko opozicijo.
3. raven opozicijskega delovanja
Glede ravni opozicijskega delovanja pa razlikuje med parlamentarno, predparlamentarno in antiparlamentarno opozicijo.

Sylvie Giulj (v Šurla, 2003: 15) je opozicijo delila na osnovi politične kulture. Na podlagi tega, ali se v določeni državi preglasovanje razume kot legitimno in sprejemljivo ali pa se poskuša težiti k čim večjemu doseganju konsenza, zlasti pri sprejemanju pomembnejših odločitev. V prvo skupino opozicije s konfrontacijo je uvrstila Veliko Britanijo in Irsko, v drugo skupino opozicije s posvetovanjem pa Nemčijo, Italijo, Belgijo, Nizozemsko in Dansko.

ali konsenzualne demokracije, ki zaradi fragmentiranosti in segmentiranosti družbe temeljijo ravno na kooperativnem razreševanju interesnih konfliktov (glej Bibič, 1993: 65).

Pomembna je tudi razlika med **individualno** in **kolektivno organizirano** opozicijo. Za individualno organizirano opozicijo je značilno, da je obstoj svobode izražanja tisti pogoj, ki omogoča državljanom kritiko delovanja vlade v javnosti in javnih občilih. Zahtevnejša in "nevarnejša" kritika vlade je seveda kritika opozicijskih organizacij, saj le te predstavljajo večje število volivcev. Organizirana opozicija se lahko formira znotraj ali zunaj zakonodaje (glej Bealey, 1999: 230-231).

Close (2000: 3-5) je klasificiral vrste opozicij glede na delovanje opozicij v državnih institucijah ali izven le-teh (glej Tabela 2.2.3).

Tabela 2.2.3: Klasifikacija opozicij glede na prostor delovanja

PROSTOR DELOVANJA OPOZICIJE	TIP OPOZICIJE
DRŽAVNE INSTITUCIJE	• voljena opozicija • parlamentarna opozicija • opozicija med posameznimi vejami oblasti • opozicija med institucijami
ZUNAJ DRŽAVNIH INSTITUCIJ	• civilna družba, mediji, javno mnenje • pomembni sindikati, poslovna združenja in velike korporacije, politična gibanja, samostojne interesne skupine, od ad hoc organizacij do stalnih skupin (Greenpeace) • protest

* Prirejeno po besedilu v Close (2000), str. 3-5

2.3. Institucionalizacija politične opozicije

"Institucionalizacija opozicije je pomembna, kajti opozicija mora predstavljati stalni sestavni del političnega sistema, če želi delovati v skladu s pravili sistema in dogovori" (Close, 2000: 2). Za vlado ni zgolj dovolj, da sprejme opozicijo. Zakonodajne opozicije – ali kot alternativne vlade v parlamentarnem sistemu ali kot institucije v predsedniških sistemih – so odločilne za demokracijo, saj oblikujejo kritike vladne politike in omogočajo državljanom dostop do delovanja vlade (glej Close, 2000: 2).

Ionescu in de Madariaga (v Bibič, 1993: 63) pravita, da je "politična opozicija v smislu, v katerem ga tu uporabljamo, ... najbolj razvita in najbolj institucionalizirana oblika političnega konflikta... Kot takšna postane institucija, pravzaprav del velike celote institucij, na katerih temelji in brez katerih prejšnjega obstoja in delovanja ne bi mogla niti obstajati niti delovati. Politična opozicija postane tako kronajoča institucija popolnoma institucionalizirane politične družbe".

Prisotnost oziroma odsotnost institucionalizirane opozicije lahko postane kriterij za klasifikacijo katerekoli politične družbe (glej Ionescu in Madariaga v Close, 2000: 2). Podobno navaja Lawson (v Close, 2000: 2), da je "ustavna politična opozicija *"sine qua non"* sodobne demokracije in da je njena institucionalizacija potrebna, še preden lahko režim poimenujemo kot demokratični".

Lipset (v Close, 2000: 2) definira demokracijo kot sistem institucionalizirane opozicije, v katerem ljudje izbirajo med alternativnimi kandidati za javne službe.

Dahl (v Close, 2000: 2) je pri tem še natančnejši, pravi, da "nekateri pozdravljajo obstoj opozicijske stranke kot eno izmed najbolj razločnih karakteristik demokracije in odsotnost opozicijske stranke lahko vzamemo kot dokaz odsotnosti demokracije".

Helms (2004) je oblikoval pet ključnih modelov institucionaliziranja politične opozicije na ustavni ravni. Za vsak model lahko poiščemo "prototip" med konsolidiranimi liberalni demokracijami.

a) Model parlamentarno - osredotočene opozicije brez veta in/ali mehanizmov sovladanja manjšinskih strank

Parlamentarno – osredotočena politična opozicija brez možnosti veta se je razvila v Veliki Britaniji v prvi polovici 18. stoletja. V svetovnem merilu še vedno predstavlja najbolj pristno obliko institucionalizirane politične opozicije. Poleg parlamentarne središčnosti opozicije, ki je razumljena kot odsotnost neposrednih demokratičnih mehanizmov politične opozicije (na primer možnost manjšinskih strank ali državljanov, da sprožijo referendum o vladnih odločitvah ustavno zagotovljenih mehanizmov politične opozicije), je za model značilna tudi specifična narava opozicijskih instrumentov znotraj parlamentarne arene. Najpomembnejša in najbolj poznana značilnost britanskega modela politične opozicije je koncept "Opozicije njenega veličanstva" (Her Majesty's Opposition)⁹, ki je sestavni del britanske ustave in predstavlja največjo opozicijsko stranko v Spodnjem domu. Opozicija ima svoje dolžnosti, prav tako kot pravice in privilegije (glej Potter, 1969: 14). Politični predpogoji koncepta izvirajo iz dvostrankarskega političnega sistema Velike Britanije. Značilnost opozicije njenega veličanstva je zakonsko priznana plača vodje opozicije in obstoj "vlade v senci", ki je pripravljena na prevzem oblasti.

V primerjavi z drugimi parlamentarnimi demokracijami, je za britansko opozicijo značilna odsotnost vsakršnega večinskega veta opozicije ali mehanizmov sovladanja. Celoten zakonodajni proces v Britaniji je večinoma v rokah vlade. Opozicija lahko kompenzira ta primanjkljaj s t.i. "opozicijskimi dnevi". Britansko razumevanje parlamentarne opozicije vključuje pričakovanja, da je boljše omogočiti vladi dovolj svobodnega prostora za delovanje, tako da se pokaže njeno resnično delovanje, opozicija pa lahko upa, da bodo napake administracije kaznovane z izgubo podpore na volitvah.

⁹ Za britanski model opozicije je značilno, da obstaja konsenz med političnimi voditelji o splošni naravi pravic, privilegijev in dolžnosti "Opozicije", s katerim dostojnost opozicije postaja integralni del ustavne strukture. Potter navaja, da "Opozicijo" predstavlja stranka(e), ki so pripravljene, da postanejo vlada, kar obsega njihovo pripravljenost za vladanje kot tudi za oponiranje. Opozicija je manjšinska stranka z uradno priznanim statusom, ki ima izkušnje dela v kabinetu in je pripravljena oblikovati vlado v primeru izglasovane nezaupnice premieru (glej Potter v Dahl, 1968: 13-16).

Tudi britanski model politične opozicije predstavlja nevarnosti in slabosti za sistem. Kljub koncentrirani in konkurenčni opoziciji lahko strankarski sistem predstavlja "Ahilovo tetivo", ki se razvije v hegemonijo ene politične stranke, ki popolnoma izključuje parlamentarno manjšino ali pa omogoči vstop in prevlado tretjih strank v parlament, ki bi z velikim delež glasov ali celo sedežev v parlamentu oslabile opozicijo.

b) Parlamentarno - osredotočena opozicija z močnim vetom

V nasprotju z britanskim modelom je za predstavniško demokracijo v nemškem modelu značilno visoka stopnja moči soodločanja politične opozicije v zakonodaji in podpora njenemu delovanju v celotnem političnem sistemu. Mehanizmi soodločanja v parlamentarni areni se kažejo v sodelovanju manjšinskih strank v procesu oblikovanja dnevnega reda, določitev značilnega deleža mest v odborih Bundestaga in v močnem veto-potencialu opozicijskih strank¹⁰.

Prednosti nemškega modela politične opozicije so vidne predvsem v visoki stopnji politične in družbene integracije opozicijskih sil ter močnih pogajanjih med vlado in opozicijo. Po drugi strani močan veto opozicijskih strank lahko resno omeji zmožnosti vlade za delovanje – celo do tiste stopnje, ko vlada lahko postane ujetnik opozicije.

c) Parlamentarno - predsedniški model politične opozicije

Francoski parlamentarno-predsedniški model politične opozicije ima svoj izvor v institucionalni strukturi t.i. pol-predsedniških vladnih sistemih, ki jih lahko označimo kot kombinacijo načela parlamentarne odgovornosti vlade in neposredno izvoljenega predsednika. Kompleksna institucionalna struktura pol-predsedniških sistemov omogoča veliko prostora politični opoziciji predvsem v času razdeljene parlamentarne, vladne in predsedniške kontrole ter v času "kohabitacije", ko parlamentarna manjšina in predsednik države predstavljata opozicijo nasproti vladi. Glavna značilnost francoskega modela opozicije je, da opozicijsko funkcijo opravljata tako parlamentarna manjšina kot predsednik države.

¹⁰ Najpomembnejše orožje v rokah opozicijskih strank je močna vloga Bundesrata, zgornjega doma v nemškem parlamentu, ki predstavlja deželne vlade. Moč sveta je v tem, da imajo delegati moč veta skoraj na vse osnutke zakonov, ki so bili sprejeti v parlamentu. Moč politične opozicije se kaže tudi v njeni abstraktno pravni kontroli, saj lahko tretjina vseh poslancev parlamenta izpodbija na ustavnem sodišču vsak zakon, za katerega misli, da ni v skladu s pravom. Gre za izreden parlamentarni instrument opozicije, ki ima močan učinek na proces odločanja v parlamentu. Opozicijskim strankam pa omogoča še dodaten pomemben institucionalni vir.

Francoski tip parlamentarnega racionalizma poleg minimalizacije manevrskega prostora parlamentarne večine naproti "njeni" vladi pušča malo prostora za vplivno politično opozicijo. Opozicijske stranke niso stalno vključene v proces oblikovanja dnevnega reda, niti nimajo možnosti kompenzacije v obliki opozicijskih dni. Edino resno orožje kvalificirane parlamentarne manjšine je ustavni veto.

Najpomembnejše ustavno orožje predsednika države zoper parlamentarno večino je pravica do razpustitve Nacionalne skupščine (enkrat letno) in ustavna presoja zakonov. Predsednik lahko tudi zavrne podpis zakona in ga namesto tega pošlje nazaj v parlament v nadaljnjo obravnavo.

d) Model delitve oblasti

Model delitve oblasti je bil vzpostavljen v Združenih državah Amerike, z namenom varovati politični sistem pred avtokratičnim in nedemokratičnim vodstvom ter njegovo sposobnost oblikovanja kompromisov. Politična opozicija je v ameriškem političnem sistemu povsod navzoča. S povsem ustavnega vidika gledano velja, da je predsednik države "naraven" veto igralec in ne Kongres. Lahko rečemo, da tako Kongres kot predsednik države zavzemata opozicijski položaj. Za predsedniško opozicijsko vlogo je značilno, da lahko vloži veto na vsak sprejeti zakon. Politično opozicijo v očeh javnosti pa predstavlja Kongres, ki lahko oponira predsedniku (moč v zakonodajni areni, funkcija revizije odborov in ustavna obtožba predsednika pred ustavnim sodiščem).

e) Model neposredne demokracije

Švicarski model neposredne demokracije bi lahko poimenovali tudi model referendumske demokracije. V modelu opozicija ni vidno prisotna. Model neposredne demokracije politične opozicije je v bistvu uspel transformirati večino družbenih konfliktov, ki bi drugače postali glasna opozicija, v integrirano obliko opozicije. V švicarskem kolegialnem modelu je glavni instrument neposredne demokratične opozicije neobvezni referendum¹¹, ki omogoča državljanom, da preprečijo sprejem zakonskega osnutka, sprejetega v parlamentu, še preden preide v zakon. V tem primeru gre za mobilizacijo javne opozicije.

¹¹ Grožnja z referendumom je postala ustaljena praksa manjših opozicijskih strank in tudi vladnih strank. Pogajanja med strankami potekajo toliko časa, dokler ni dosežen kompromis. Le v primerih, ko se dolgotrajna pogajanja izjalovijo, je izbrana opcija neobveznih referendumov.

2.4. Politična opozicija v političnih in volilnih sistemih

V *parlamentarnih* političnih sistemih ima parlament veliko pristojnosti, zato je politična opozicija tudi najmočnejša v tem sistemu. V primerjavi z močjo parlamenta v parlamentarnih sistemih je v *predsedniških* političnih sistemih moč koncentrirana v instituciji predsednika države, česar posledica je zmanjšana moč in pomen politične opozicije (Šurla, 2003).

"V Združenih državah Amerike je delitev vlada vs. opozicija razdeljena med Senatom in Kongresom. Opozicijo determinirajo problemi oziroma tematike, ki spreminjajo zaveznitva glede na lokalne/regionalne interese ali političnega prepričanja posameznih delegatov, ker so politične stranke regionalno preveč raznolike, da bi lahko zagotovile skupne politike (Bogdanor, 1987: 397)".

Za *dvostrankarske* sisteme je značilna konfrontacija opozicije in pozicije v parlamentu. Opozicija večinoma glasuje proti vladnim predlogom in obratno. Ni možnosti oblikovanja kompromisov kot v *večstrankarskih* sistemih, kjer vlada sodeluje z opozicijo oziroma išče soglasje ter prisluhne njenim predlogom in iniciativam, ki jih tudi pogosto podpre (glej Šurla, 2003: 12).

Za *federalne* sisteme je značilno, da se lahko vlada in opozicija delno prekrivata, saj so lahko vladajoče stranke na nacionalni ravni v opoziciji v številnih drugih zveznih regijah oziroma opozicijske stranke lahko v nacionalnem parlamentu zahtevajo nadzorno večino in zakonodajni veto v spodnjem domu parlamenta. V zahodni Nemčiji lahko ustavno sodišče cenzurira vladne politike in predlaga politične spremembe, se pravi, da deluje hkrati kot vladno telo in kot politična opozicija isti vladi (glej Bogdanor, 1987: 398).

V nekaterih državah, kjer strankarski sistemi niso kohezivni, lahko opozicijo predstavljajo posamezne institucije, kot na primer v Združenih državah Amerike, kjer lahko opozicijo predstavlja tako Kongres kot Vrhovno sodišče (glej Bealey, 1999: 231).

Proporcionalni volilni sistemi praviloma pripomorejo k fragmentaciji sistema, kjer strankarski sistem ni bil zadosti učinkovito utrjen, ko je bilo vzpostavljeno proporcionalno predstavništvo ter kjer je bil hiter porast števila tistih, ki so bili sposobni voliti (primer Švice leta 1919). Z uvedbo dovolj visokih volilnih pragov se lahko ta učinek omili ali celo doseže nasprotni učinek. Kjer je sprememba režima prekinila kontinuiteto strankarskega sistema, je proporcionalno predstavništvo okrepilo centrifugalne tendence v strankarskem sistemu. Proporcionalni sistemi vodijo h koalicijam elit, ki se formirajo v dolgih pogajanjih po volitvah, brez kakršnekoli neposredne participacije volivcev (von Beyme, 1985). V državah s proporcionalnim volilnim sistemom je večje število strank v opoziciji, zato je ta bolj heterogena. Proporcionalni sistem sili opozicijske stranke v kooperativne odnose s pozicijo.

Večinski volilni sistemi preferirajo izmenjujoče se vlade. Najmočnejša stranka pusti opozicijo v "puščavi", kar je pogosta lastnost tudi proporcionalnega sistema. Večinski sistem okrepi tekmovanje med strankami, ima pa tendence, da okosteni trdnjavo največje stranke (von Beyme, 1985). Večinski sistem sili opozicijo v povsem tekmovalno obnašanje.

Volilni sistem tako vpliva na (ne)razpršenost opozicije in na obliko njenih odnosov do opozicije (glej Šurla, 2003: 12).

Opozicija je običajno številčno močnejša v državah s proporcionalnim volilnim sistemom kot v državah, kjer je v veljavi večinski volilni sistem. Za države v obdobjih prehoda in politične nestabilnosti je značilno, da se odločijo za uvedbo proporcionalnih volilnih sistemov (glej Zajc, 2000: 45).

2.4.1. Sartorijeva tipologija strankarskih sistemov in politične opozicije

Odsotnost monopolne stranke oziroma enostrankarskega sistema, ki s tekmovanjem za glasove volivcev na svobodnih volitvah ustvarja pluralnost političnega sistema, ustvarja poliarhijo demokratično (Sartori, 1976).

Sartori je prvi razbil tradicionalno razdelitev političnih sistemov na enostrankarske, dvostrankarske in večstrankarske sisteme. Znotraj posameznega strankarskega sistema je opredelil tip opozicije. Osredotočili se bomo na njegovo klasifikacijo tekmovalnih strankarskih sistemov (glej Tabela 2.4.1.1).

Tabela 2.4.1.1: **TEKMOVALNI STRANKARSKI SISTEMI (po Sartoriju)**

TIP STRANKARSKEGA SISTEMA	TIP OPOZICIJE
POLARIZIRANI PLURALIZEM - več kot 5 - 6 strank - Weimarska republika, četrta francoska republika, Čile (do leta 1973), Italija - ideološka središčnost ene stranke, visoka polariziranost in ideološka distanca - prevlada centrifugalnih sil in politike prevelikih obljub - prisotnost anti-sistemskih strank, ki spodkopavajo legitimnost režima	• anti-sistemska opozicija Opozicija, ki ne deli vrednot političnega reda, znotraj katerega deluje in predstavlja zunanjo, nepomembno ideologijo, ki pomeni politično soočenje z maksimalno ideološko distanco. • dvojna opozicija Obstoj dveh opozicij, ki sta medsebojno izključujoči. Ne moreta združiti svojih pogledov in moči. V bistvu so stranke dvojne opozicije bližje vladnim strankam kot ena drugi. Sistem ima dve opoziciji, ki sta si nasprotni in nezdružljivi. • neodgovorna opozicija Značilen je periferni preobrat, saj je dostop do vlade omejen oziroma dostopen le levosredinskim oziroma desnosredinskim strankam, na drugi strani pa so pozicionirane ekstremistične stranke, ki oponirajo sistemu in so zaradi tega izključene iz sistema menjave vlade v kabinetu. Periferni preobrat se sestoji iz strank, ki so stalno na oblasti in menjavajo koalicijske partnerje le v svoji ideološki bližini.
ZMERNI PLURALIZEM - 3 do 5 relevantnih strank → "omejeni" pluralizem - Nemčija, Belgija, Irska, Švedska, Islandija, Luksemburg, Danska, Švica, Nizozemska in Norveška - koalicijska vlada največ treh relevantnih strank, od katerih nobena nima absolutne večine - tendence imitacije dvostrankarskega sistema - pojav bipolarnih zvrsti alternativnih koalicij - centripetalna konkurenca	• unilateralna opozicija V sistemu ne prihaja do polarizacije, ampak do vladne orientiranosti vseh političnih strank. Opozicijo sestavljajo vse nevladne politične stranke. Vse stranke se združujejo na eni strani, na levi oziroma desni. Ideološka distanca med strankami je relativno majhna. Vzpostavi se konsenz glede temeljev političnega sistema.

DVO - STRANKARSKI SISTEMI

Dve stranki tekmujeta za absolutno večino sedežev. Le ena si uspe zagotoviti zadostno parlamentarno večino. Moč zmagovite vladne stranke se določa na podlagi števila sedežev v parlamentu. Zmagovita stranka vlada samostojno, ampak ne časovno neomejeno. Meja med obema večinskima strankama je dovolj blizu, da omogoča stranka v opoziciji, da izrine vladajočo stranko in pride na oblast. Rotacija oblasti je pričakovanje opozicijske stranke (glej von Beyme, 1985: 261).

SISTEMI S PREDOMINANTNO STRANKO

- strankarski pluralizem, kjer stranke resnično obstajajo kot legalni in legitimni tekmeči nasproti predominantni stranki
- izmenjava strank na oblasti ni izključena in politični sistem predvideva veliko priložnosti za odprto in učinkovito nasprotovanje predominantnosti vladajoče stranke
- monopolna stalnost iste stranke v vladnem kabinetu, če predominantna stranka zmaga vsaj tri zaporedne absolutne večine

Sistem s predominantno stranko je v bistvu več kot enostrankarski sistem, v katerem se rotacija oblasti niti ne pojavi. Preprosto se zgodi, da ista stranka uspe zmagati na volitvah z absolutno večino sedežev v parlamentu.

* Prirejeno po besedilu v Sartori (1976), str. 131-201

2.5. Vloga in moč politične opozicije

2.5.1. Vloga politične opozicije

Politična opozicija ima v sodobnih parlamentih štiri temeljne funkcije: je profesionalni kritik vladne politike, nadzoruje vlado pri njenem delovanju, predlaga alternativne politike in predstavlja tiste interese, ki jih oblast zanemarja ter obvešča javno mnenje o njenih ukrepih. Vloga politične opozicije je determinirana s političnim in volilnim sistemom, politično kulturo ter nenazadnje tudi s pričakovanji državljanov, ki jih imajo do opozicije.

1. Kritika delovanja vlade

Funkcija kritike ostaja najsplošnejša funkcija opozicije. Z vladno kritiko opozicijske stranke odkrivajo spodrslejše in slabosti v vladajoči politiki. Pri tem je potrebna resna, profesionalna kritika oblasti, s katero si opozicija zagotavlja kredibilnost. Predmet njene kritike je zelo širok, saj so politike, za katere je pristojna vladajoča oblast, raznovrstne. Opozicija v parlamentu prispeva s svojo kritiko k vitalizaciji te institucije in k tisti ideološki naravi parlamenta, zaradi katere je bila parlamentarna vladavina večkrat imenovana kot vladavina z diskusijo (Bibič, 1997, Šurla, 2003).

Opozicija je od nekdaj kritizirala oblast le v parlamentu, v modernih informacijskih družbah se prizorišče boja seli v množične medije. Država mora omogočiti opoziciji dostop do množičnih medijev oziroma si ga mora sama izboriti, saj le-ti predstavljajo vir učinkovitosti njene kritike. Če opozicija nima zagotovljenega dostopa do množičnih medijev, postanejo njene kritike brezpredmetne, saj ravno množični mediji omogočajo dostop do volivcev.

2. Nadzor nad delovanjem vlade

Osnovni cilj nadzora nad vlado in posameznimi ministri je preverjati, ali ostajajo pri svojem delovanju v okviru ustave in zakonov ter ali dovolj učinkovito uresničujejo sprejete politike in konkretne akte. Tovrsten nadzor povečuje odgovornost vlade in vpliva na njeno pripravljenost, da zagotavlja potrebne informacije o svoji (ne)dejavnosti, hkrati jo sili k večji učinkovitosti in izboljšanju običajne prakse (glej Norton v Zajc, 2004: 216).

Zaradi možnosti zlorabe oblasti, na kar je med drugim opozarjal tudi Montesquieu, je potrebno oblast omejiti in jo nadzorovati. Nadzor nad delovanjem vlade predstavlja temeljno funkcijo opozicije, saj tako lahko "kroti demona oblasti", da drži vladajočo oblast v mejah legalnega in legitimnega obnašanja ter delovanja (glej Bibič, 1993: 68).

Dahl (1969: XIV) opozarja, da "imajo vlade običajno večji dostop do sredstev za omejevanje in nadzorovanje opozicije, kot jih ima opozicija. Zato ima opozicija v različnih ureditvah na razpolago različna politična in pravna sredstva nadzora¹². Lahko rečemo, da je opozicija tisti del političnega sistema, ki je enostavno zadolžen za nadzor oblasti."

Možnost nadzora nad delovanjem vlade ustvarja kritični potencial, hkrati pa zagotavlja večjo transparentnost odločanja in preglednost nad delovanjem institucije.

Učinek uporabe sredstev nadzora je pogosto odvisen od konkretnih okoliščin in razmerij moči in od splošnega razporeditve med volivci v državi. Zato je pomembno izbrati pravi čas, ko se pozornost javnosti usmerja na določene probleme. Prepogosta uporaba posameznih sredstev ima lahko tudi nasprotni učinek; v takih primerih se pojavljajo obtožbe o zlorabi sredstev nadzora (glej Zajc, 2004: 226).

3. Predlaganje alternativ

Funkcija predlaganja alternativ je središčna funkcija vsake opozicije, saj mora sočasno s kritikami delovanja vlade predstaviti svoje alternativne predloge, ki morajo biti razpoznavni kot opozicijski. Po Dahlu (v Šurla, 2003: 11) so predmet opozicijskih alternativ personal vlade, specifične politike, struktura političnega sistema in družbenoekonomska struktura. Opozicijske alternativne politike morajo biti podane prepričljivo in verodostojno. Pri tem je potrebno upoštevati tudi usposobljenost opozicijskih strank za prevzem oblasti. Alternativna opozicijska politika lahko računa na uspešnost, če je prepričala čim večje število ljudi, da je njena politika boljša od vladajoče politike (glej Bibič, 1993: 69). Moč opozicije izvira tudi iz dobro pripravljenih in predstavljenih alternativ, ki premagajo argumente in rešitve večine.

¹² Nadzor nad vlado predpostavlja različne, splošne in zelo konkretne načine, oblike in sredstva preverjanja njenega dela, katerih uporaba ima zelo kompleksne posledice. Glede na učinke (a) gre lahko za navadna (neformalna ali formalna) opozorila ali pa za sredstva, ki imajo naravo določene sankcije, kot je npr. odstranitev posameznega ministra ali pa zamenjava celotne vlade. Poznamo tudi načine, ko posamezno sredstvo nima namena zaostri vprašanja odgovornosti tako zelo, da pride do sankcije, npr. odstop ministra, vendar pa razprava lahko privede do tega. Glede na trajnost (b) ločimo nadzor, ki ga trajno opravljajo delovna telesa v okviru svojih pristojnosti, ko spremljajo in ocenjujejo stanje in procese na posameznih področjih, in občasni nadzor. Tega opravljajo poslanci kot posamezniki ali v skupini. Ustave in poslovniki parlamentov določajo število poslancev, ki lahko vložijo zahtevnejše sredstvo nadzora (interpelacijo, konstruktivno nezaupnico, ustavno obtožbo) (Glej Zajc, 2004: 216).

4. Predstavljanje interesov, ki jih vlada zanemarja ali ignorira

V vsaki moderni družbi se pojavlja množica interesov, ki so na eni strani pogojeni z dano družbeno strukturo, splošno gospodarsko razvitostjo in na drugi strani s posebnimi vrednotami, politično kulturo, tradicijami in posebnimi zgodovinskimi izkušnjami. Relevantni politični interesi so skupni večjim družbenim skupinam, ki jih zavestno opredeljujejo v povezavi s svojimi posebnimi vrednotami in cilji. Politični interesi imajo svoje nosilce (družbene sloje ali skupine) in tudi posebne zastopnike oziroma posrednike v obliki političnih strank, ki s svojimi strategijami podpirajo tudi interese, ki v družbi nimajo veliko podpore (glej Zajc, 2004: 116-119). In ravno opozicija je poklicana, da predstavlja tiste interese, ki jih vladajoča večinska koalicija zanemarja. Opozicija velikokrat očita vladi, da zastopa interese posameznih skupin. Danes se razvoj večine strank odvija v smeri vse večjega prevladovanja tipa strank "*catch-all parties*", ki se ne omejujejo v iskanju svojih partnerjev v specifičnih družbenih skupinah, ampak težijo k posameznikom iz najrazličnejših skupin.

Kakorkoli sodobna demokratična parlamentarna država uveljavlja formalno enakost vseh interesov in mnenjskih tokov, da se politično uveljavijo, vendarle obstajajo "vratarji" političnega sistema, ki ne prepuščajo vseh interesov v enaki meri. Zato je naloga opozicije politike ravno zajemanje "preostalih" interesov in zahtev (Bibič, 1993).

Dahl (1968: 348) navaja, da je "mogoče identificirati najmanj sedem dejavnikov ali pogojev, s pomočjo katerih lahko razlikujemo med različnimi vzorci opozicij", ki jih kasneje označi kot konstitutivne primarne pogoje, ki determinirajo vlogo opozicije:

1. ustavna struktura in volilni sistem
2. široko deljene kulturne premise (politična kultura)
3. specifične subkulture
4. obstoj zamer, očitkov vladi
5. socialne in ekonomske razlike
6. specifični vzorci cepitev in konfliktov
7. sporazum o vedenju in mnenjih ter obseg polarizacije

2.5.2. Moč politične opozicije

Kot demokratične sisteme lahko pojmujeemo tiste politične sisteme, v katerih se "politična moč porazdeli kompetitivnim političnim dejavnikom na podlagi rezultatov volitev (Huntington v Zajc, 1993: 12)".

"Porazdelitev moči in odgovornosti med udeležence v procesu zakonodajnega odločanja je izredno specifična in daje vsakemu parlamentu posebej značaj, hkrati pa je tudi spremenljiva. Porazdelitev moči in odgovornosti je lahko racionalna, če moč ni preveč koncentrirana v rokah enega ali glavnega odločevalca, vendar pa spet ne sme biti razpršena v taki meri, da bi posamezni udeleženci imeli nedoločeno količino moči in odgovornosti (Longley v Zajc, 2000: 210)." Prevelika razpršitev moči zmanjšuje učinkovitost odločanja, prihaja do nastanka nejasnih situacij in ustvarja se potreba po pogostih razlagah in tudi po intervencijah vodstva parlamenta od zgoraj. Na drugi strani prevelika centralizacija moči in vpliva ne prispeva nujno k učinkovitosti. Delitev moči in odgovornosti v parlamentu lahko ugotavljamo, ko gre za poslance večinske koalicije in opozicije (glej Zajc, 2000: 210). Zato morajo "vsi udeleženci v procesu zakonodajnega odločanja imeti natančno opredeljene pristojnosti in ustrezno odgovornost za njihovo izvajanje (Zajc, 1999: 22)."

Dahl (1969: 473) identificira štiri institucionalne spremenljivke, ki igrajo ključno vlogo v zahodnih liberalnih demokracijah - delitev oblasti, federalizem, proporcionalno predstavništvo in porast relativne moči izvršne oblasti. Bolj ko je moč koncentrirana v vladi, bolj je opozicija koncentrirana v enem telesu in je tako kohezivna. Le povečana moč izvršne oblasti vodi h koncentraciji opozicije, medtem ko ostale institucionalne spremenljivke vodijo k difuznosti opozicije. Politične stranke ali skupine z visoko stopnjo moči in nizko stopnjo oddaljenosti od vladnih ciljev tvorijo kohezivno opozicijo, medtem ko difuzno opozicijo sestavljajo politične stranke ali skupine z nizko stopnjo moči in visoko stopnjo oddaljenosti od vladnih ciljev.

Pri porazdelitvi moči je potrebno upoštevati, da se dejanska moč - vpliv na druge udeležence, lahko razlikuje od formalne moči, saj se lahko uporablja v odvisnosti od okoliščin in tudi neformalno, kot na primer s prepričevanjem, posrednimi pritiski ali celo ignoriranjem. V vseh institucijah lahko prihaja do večjih ali manjših odstopanj dejanske moči od formalne (glej Zajc, 1999: 21-22).

García Díez (2003) navaja, da je učinkovitost opozicijskih političnih strank prvotno odvisna od velikosti stranke, saj večja kot je opozicija v zakonodaji, večja je njena zmožnost soočenja z vladnimi predlogi. Moč opozicije je odvisna tudi od števila strank, ki sestavljajo opozicijo, od stopnje fragmentacije in ideološke distance opozicijskih strank na kontinuumu levo-desno ter od stopnje kohezije znotraj opozicije.

Blondel (1997: 473) navaja, da se "cilji in moč opozicije spreminjajo glede na dejstvo, ali je opozicija izobčena, preganjana".

Moč opozicije se kaže tudi v njeni sposobnosti racionalnega razreševanja konfliktov s koalicijo in v tem, da je sposobna unovčiti alternativne rešitve. Pri tem je pomemben način, kako opozicija uveljavlja svoje interese nasproti koalicijskim. Za sodobne, moderne demokracije je značilno, da koalicija in opozicija razrešujeta interesne konflikte na tri načine, kar je odvisno od njunih političnih izkušenj, dolgoročnih ciljev in političnih strategij. Prvi način predpostavlja medsebojno usklajevanje, zmanjševanje zahtev, popuščanje ali celo začasno odlaganje reševanja konfliktov. Pri drugem načinu gre za izbor alternativnih možnosti, ko se išče rešitve onkraj danih možnosti, s širšim pristopom in upoštevanjem prihodnjega razvoja. Tretji način bi lahko poimenovali "dominacija", kjer gre enostavno za preglasovanje manjšine in za vsiljevanje volje večine manjšini (glej Zajc, 2004: 141-142).

Močan kazalec moči vsake opozicije je tudi njena sposobnost, da doseže predčasno zamenjavo oblasti (Šurla, 2003).

Močna opozicija mora imeti jasen program in natančno spremljati delo vlade. Pri svojem delovanju mora uporabljati vse ustavne in zakonite možnosti, da lahko predstavlja in uveljavlja svojo voljo. Močna je takrat, kadar njen argument premaga večinskega in kadar deluje enotno, kar pa je velikokrat težko doseči, ker se enotnost rada pokrije z vodilno vlogo ene ali druge stranke (glej Peterle, Priloga C).

Razvoj "močne opozicije" je odvisen tudi od okolja, ki ji zagotavlja zadostne vire moči. Opozicija ima lahko materialno in finančno moč, organizacijsko, komunikacijsko in medijsko moč ter informacijsko moč (glej Bibič, 1993: 70-72).

1. Finančni viri moči

Omogočajo političnim strankam pridobitev drugih virov, ki so nujno potrebni za njihovo delovanje, kot na primer različnih dobrin, storitev, znanj in usposobljenost posameznikov (glej Krašovec, 2000: 130). Obstoječi demokratični sistemi morajo zagotavljati vsaj minimalne pogoje za materialno delovanje opozicije. Poslanci prejemajo nagrado za svoje delo iz državne blagajne, obstajajo pa tudi različni sistemi financiranja političnih strank¹³, iz katerih črpajo tudi opozicijske stranke. Kljub temu se celo v parlamentarnih sistemih z utrjeno institucijo opozicije pojavljajo pritožbe zoper šibko materialno podlago delovanja opozicije (glej Bibič, 1993: 70).

2. Kadrovske viri moči

Lahko jih razdelimo na administrativne in strokovne. Predstavljajo jih posamezniki in so pomemben vir moči opozicijskih strank. Administrativni viri skrbijo za opravljanje administrativnih nalog in za nemoteno ter nepretrgano delovanje organizacij, medtem ko strokovni viri skrbijo za strokovno podporo organizacijam (glej Krašovec, 2000: 131). Pri strokovnih virih je pomemben tudi intelektualni potencial, s katerim razpolaga opozicija. Moč in uspeh opozicije je odvisen tudi od razpršenosti njenega strokovnega kadra na več mestih v političnem življenju (v parlamentu, medijih, civilni družbi, na lokalni in državni ravni) (glej Bibič, 1993: 70).

3. Komunikacijsko - medijske viri moči

Na uspešno delovanje opozicije in učinkovito izvajanje funkcij imajo izreden vpliv tudi množični mediji. Dostop do množičnih medijev in do volivcev je izrednega pomena, kar se kaže predvsem v zahtevah predstavnikov opozicijskih strank, da se jim dodeli več pozornosti v množičnih medijih oziroma da se jim zagotovi večja možnost dostopa do njih (glej Krašovec, 2000: 182-183). "Brez enakopravnega dostopa do medijev sploh ne moremo govoriti o enakopravnosti opozicije (Bibič, 1993: 71)."

¹³ Skozi zgodovinski razvoj strank so se izoblikovali trije glavni načini pridobivanja finančnih sredstev, ki so uveljavljeni še danes, tudi v Sloveniji: prispevki fizičnih in pravnih oseb, članarine in prispevki članov ter javnofinančne subvencije (glej Krašovec, 2000: 131).

4. Informacijski viri moči

V razmerah informacijske družbe postaja vse bolj pomembna tudi informacijska moč političnih subjektov, predvsem opozicije, ki jo predstavlja razpolaganje opozicijskih političnih subjektov s strokovnimi in znanstvenimi informacijami ter sposobnosti za njihovo uporabo (glej Bibič, 1993: 71).

3. METODOLOŠKI OKVIR

3.1. Problem diplomskega dela

Močne vlade potrebujejo pri svojem vladanju močno opozicijo, ki sodeluje v zakonodajnem postopku in z učinkovitim izvajanjem svojih funkcij ohranja tradicionalno vlogo nadzora nad vlado. Vladajoča koalicija mora opoziciji omogočiti prostor delovanja v parlamentarni areni. In obratno.

Dejstvo je, da brez institucionalizirane politične opozicije v sodobni družbi ni možno mirno, civilizirano razreševanje političnih konfliktov. Opozicija predstavlja "racionalni in demokratični vidik vladavine v sodobnem parlamentarizmu (Bibič, 1997: 152)."

Da lahko opozicija učinkovito izvaja svoje funkcije in tako postane "močna" opozicija, ni odvisno le od opozicije same, ampak tudi od vladajoče politike in nenazadnje tudi od pričakovanj državljanov do opozicije.

Opozicija prejšnjemu političnemu sistemu samoupravnega socializma v Sloveniji se je neformalno oblikovala že v letih 1988-89 izmed različnih idejnih skupin in uglednih posameznikov, ki so nasprotovali enopartijskemu režimu in se zavzemali za vzpostavitev pluralističnega političnega sistema. Sprva so se te skupine oblikovale kot zveze, leta 1989 so štiri zveze - "nove" stranke ustanovile prvo slovensko strankarsko koalicijo v modernem smislu "Demos" – Demokratična opozicija Slovenije in delovale kot opozicijski blok. Aprila 1990 so v Sloveniji potekale prve demokratične večstrankarske volitve v Skupščino Republike Slovenije, na katerih so zmagale opozicijske politične stranke, ki so se povezale v vladno koalicijo Demos. Opozicija Demosovi vladi je bila sestavljena iz strank naslednic družbenopolitičnih organizacij starega nedemokratičnega sistema. Kljub številčni šibkosti je bila prva politična opozicija v samostojni Sloveniji ideološko sorodna in vplivna. Po razpustitvi vladne koalicije Demos leta 1992 in po prihodu strank kontinuitete na oblast, se je pričelo obdobje "zatona" delovanja slovenske politične opozicije za dobo dvanajstih let. Stranke nekdanje koalicije Demos so bile "pahnjene" v opozicijo ali so igrale vlogo šibkega partnerja v vladnih koalicijah.

Slovenska opozicija v obdobju, ki je sledilo letu 1992, ni imela realne moči in možnosti vplivanja v procesu oblikovanja javnih politik in družbenega življenja.

Vzrok za šibkost opozicije se skriva v parlamentarni večini vlade oziroma v močni stranki Liberalni Demokraciji Slovenije, v oblikovanju širokih vladnih koalicij ter v neupoštevanju opozicije z vladne strani.

Svetli trenutek slovenske politične opozicije po letu 1992 je bila zamenjava oblasti v letu 2000, ko je uspelo "pomladnim" opozicijskim strankam z mandatarjem Andrejem Bajukom oblikovati vladno koalicijo za kratek čas. Konec leta 2004 je slovenska politična opozicija okrepila svoje moči navznoter in navzven ter na rednih parlamentarnih volitvah osvojila večino, ki je zadostovala za oblikovanje post-Demosove vlade po dvanajstih letih vladavine Liberalne demokracije.

Za slovensko parlamentarno areno v obdobju 1990-2004 je značilna vladavina koalicijskih strank, katere je dvanajst let vodila najmočnejša transformirana stranka Liberalna demokracija¹⁴.

Problem diplomskega dela bi lahko opredelili kot šibko vlogo in moč opozicije v slovenskem političnem prostoru v obdobju 1990 do 2004 oziroma minimalno upoštevanje legitimne opozicije v parlamentu s strani vladajoče koalicije.

¹⁴ Leta 1992 je prišlo do prve menjave vlade, ko je vlada Alojza Peterleta po izglasovani nezaupnici padla. Predsednik nove vlade je postal Janez Drnovšek (LDS). Na prvih volitvah v državni zbor leta 1992 je največ glasov dobila prejšnja opozicijska Liberalno-demokratska stranka (LDS) (23,4%), sledili so ji Slovenski krščanski demokrati (SKD) s 14,4% glasov. Tesno za njimi pa je bila Združena lista (ZL) (prenovljena ZKS – Stranka demokratične prenovе) s 13,5% glasovi. Sledili sta Slovenska nacionalna stranka (SNS) z 10,2% glasov in Slovenska ljudska stranka (SLS) z 8,6% glasov. Leta 1996 je na parlamentarnih volitvah zopet zmagala tedaj prenovljena in združena LDS (27%). Drugo in tretje mesto je pripadlo strankama SLS z 19,3% glasovi in Socialnodemokratski stranki (SDS) s 16,1% glasovi. Za mandatarja nove vlade je bil ponovno izvoljen Janez Drnovšek. Drnovškova koalicija je uspešno delovala do pomladi leta 2000, ko sta se združili SLS in SKD. Po neuspešni zaupnici vladi v Državnem zboru o novih ministrih je državni zbor potrdil za novega mandatarja Andreja Bajuka, ki je sestavil novo, prvo desnosredinsko vlado po osamosvojitvi. Na tretjih volitvah v državni zbor leta 2000 so bile stranke Bajukove koalicije poražene, zmagovalka volitev je bila ponovno Liberalna demokracija (36,2% glasov), na drugo mesto se je uvrstila SDS (15,8%), ki ji je sledila ZLSD z 12,1% glasov. Mandat za sestavo je ponovno pripadal Janezu Drnovšku, ki ga je leta 2002 nadomestil Anton Rop (LDS).

3.2. Cilji diplomskega dela

V diplomskem delu bomo proučevali vlogo in moč politične opozicije v Državnem zboru RS oziroma še v tedanji tridomni Skupščini RS, ki jo je imela v obdobju od prvih večstrankarskih demokratičnih volitev leta 1990 do zaključka mandata vlade Antona Ropa leta 2004.

Cilj diplomskega dela je raziskati in predstaviti vlogo politične opozicije v Sloveniji, ki jo determinirata ustava RS in poslovnik državnega zbora ter številni drugi dejavniki, kot so zvrst političnega in volilnega sistema, politična kultura in nenazadnje tudi pričakovanja družbe do opozicije.

Poleg številčne moči sedežev opozicije bomo poskušali podrobnejše proučiti strukturno moč slovenske politične opozicije, ki razkriva dejansko učinkovitost izvajanja funkcij opozicije v procesu oblikovanja in izvajanja javnih politik.

Raziskavo vloge in moči opozicije bomo omejili na obdobje izvolitve prve slovenske demokratične vlade v letu 1990 do zaključka vladnega mandata 2004. Raziskavo bomo časovno omejili, ker je Slovenija v teh štirinajstih letih prvič imela status samostojne in neodvisne demokratične republike¹⁵ in ker so bili v tem obdobju prvič ustvarjeni pogoji za zakonito delovanje politične opozicije.

3.3. Hipoteze

Na podlagi opredeljenih ciljev bomo v diplomskem delu poskušali preveriti naslednjo hipotezo:

- Slovenska politična opozicija je bila v obdobju 1990-2004 strukturno in številčno šibka.

¹⁵ V 1. in 3. členu ustave Republike Slovenije je zapisano, da je "Slovenija demokratična republika, v kateri ima oblast ljudstvo. Državljanke in državljani jo izvršujejo neposredno in z volitvami, po načelu delitve oblasti na zakonodajno, izvršilno in sodno".

3.4. Metodologija

Pričujoče diplomsko delo je z metodološkega vidika oblikovano na podlagi različnih raziskovalnih metod družboslovnega raziskovanja.

Vlogo in moč opozicije v samostojni Sloveniji (1990-2004) bomo proučevali na podlagi kvalitativnih metod:

- pregleda domače in tuje znanstvene literature o politični opoziciji
- intervjujev s političnimi predstavniki opozicije in koalicije
- analize virov s svetovnega spleta.

Poleg kvalitativnih metod bomo pri politološkem proučevanju politične opozicije uporabili tudi kvantitativne raziskovalne metode:

- statistično analizo volitev v Državni zbor RS
- sekundarno analizo javnomnenjskih raziskav o politični opoziciji
- sekundarno analize raziskav in statističnih podatkov o pomenu in delovanju politične opozicije v Sloveniji
- empirične analize statističnih podatkov o razmerju sedežev koalicije in opozicije v državnem zboru, o predlaganih in sprejetih amandmajih in zakonov glede na predlagatelja v državnem zboru, o sestavi delovnih teles in številu poslanskih vprašanj in pobud.

3.5. Kazalniki proučevanja

Empirično raziskavo o vlogi in moči slovenske opozicije v obdobju 1990-2004 bomo izvedli s pomočjo sledečih kazalnikov:

1. Številčno razmerje poslanskih mest opozicije in pozicije v državnem zboru

Opozicija je v predstavniškem telesu večinoma manjšina, saj večina poslanskih sedežev oziroma glasov pripada vladajoči koaliciji. Za slovenski parlament je značilno, da oblikuje relativno veliko nesorazmerje med vladno koalicijo in opozicijo (Zajc, 2004).

Ker moč opozicije izvira iz števila glasov oziroma poslanskih mest, ki jih zaseda v predstavniškem domu, bomo na podlagi razmerja porazdeljenih poslanskih mest v Skupščini Republike Slovenije v obdobju 1990-1992 oziroma v Državnem zboru RS v obdobju 1992-2004 poskušali predstaviti razmerje med pozicijo in opozicijo ter ugotoviti dejansko številčno (ne)moč manjšine - opozicije.

2. Predlagani in sprejeti amandmaji k zakonom in drugim aktom v državnem zboru¹⁶

Pomembno "orožje" nadzora opozicije nad delovanjem vlade je tudi možnost vlaganja amandmajev k zakonom in drugim aktom. Z amandmaji¹⁷ poslanci predlagajo spremembo ali dopolnitev členov predlaganega zakona, kar omogoča opoziciji popravljati napake vlade, opozarjati na nepravilnosti predlaganega zakona ter predlagati alternative, ki naj bi bile boljše od vladnih. S predlaganjem amandmajev opozicija ohranja nadzor nad vlado in krepi svojo vlogo v zakonodajnem postopku. Še posebej svojo nadzorstveno funkcijo

¹⁶ V procesu raziskovanja smo naknadno ugotovili, da statistični podatki državnega zbora o predlaganih in sprejetih amandmajih ne ločujejo med koalicijskimi in opozicijskimi poslanci. Pojavil se je raziskovalni problem, saj iz podatkov ni bilo moč razbrati dejanskega razmerja med vloženimi in sprejetimi amandmaji koalicijskih in opozicijskih poslancev, na podlagi katerega bi lahko ugotavljali strukturno moč opozicije. Do sedaj v Sloveniji še ni bila izvedena raziskava, ki bi razlikovala med koalicijskimi in opozicijskimi poslanci. V primeru, da bi se za potrebe diplomskega dela sami lotili izvesti raziskavo, bi bilo to časovno zelo zahtevno. Ker v praksi nismo mogli dejansko izvesti raziskave, smo navedeni kazalnik pri raziskovanju opustili. Po subjektivni oceni Tatjane Krašovec, vodje Raziskovalno-dokumentacijskega sektorja Državnega zbora RS, bi za potrebe diplomskega dela lahko ocenili razmerje med koalicijskimi in opozicijskimi poslanci za približno enako (možnost 10% odstopanja). Zaradi korektnosti družboslovnega raziskovanja smo se odločili, da prvotno naveden kazalnik o predlaganih in sprejetih amandmajih v državnem zboru opustimo in izključimo iz nadaljnje raziskave.

¹⁷ Novi poslovnik državnega zbora (2002) določa, da lahko med drugo obravnavo vsakega predloga zakona amandmaje vložijo poslanci, poslanska skupina in zainteresirano delovno telo (129. člen). V tretji obravnavi amandmaje lahko vložijo le poslanske skupine, toda le k členom, h katerim so bili v drugi obravnavi sprejeti amandmaji (140. člen). Poslanci lahko vložijo amandmaje tudi k predlogu državnega proračuna (157. člen), poslanske skupine pa tudi k dopolnjenemu predlogu proračuna (160. člen). Nov poslovnik med drugim tudi določa, da se lahko amandmaji k proračunu vložijo le k posameznim delom posebnega dela predloga državnega proračuna (157. člen).

izvršuje z amandmaji k državnemu proračunu, ko omejuje vlado, da bi izločala parlament pri porazdelitvi državnih sredstev in iz finančne odgovornosti. Pravica do vlaganja amandmajev daje opozicije tudi možnost zakonodajne iniciative.

V diplomskem delu bomo poskušali preko števila vloženih in sprejetih amandmajev v državnem zboru ugotoviti strukturno moč opozicije. Dejansko moč opozicije bo pokazalo število sprejetih poslanskih amandmajev. Zanimal nas bo dejanski vpliv opozicije z amandmaji, svojimi predlogi in rešitvami v zakonodajni proceduri.

3. *Predlagani in sprejeti zakoni po predlagateljih v državnem zboru*¹⁸

Ena izmed funkcij sodobnih parlamentov je zakonodajna iniciativa, kjer deluje parlament kot aktiven in samostojen zakonodajalec. "V sodobnih državah število sprejetih zakonov ("*legislative output*") tako narašča, da ga nekateri jemljejo za dokaz o širitvi države in povečevanju njene moči (von Beyme v Zajc, 2000: 67)." Zato je pomembno, da ima opozicija možnost "pristriči peruti" vladi pri oblikovanju zakonodaje in sočasno omejevati vladno zakonodajno samoljubje s predlaganjem alternativ vladnim zakonom. Pri tem mora biti dovolj prepričljiva, da v parlamentu dobi zadostno podporo.

Kljub temu, da poslanci vlagajo v primerjavi z vlado precej predlogov in da je mogoče ugotavljati posebno razmejitev odgovornosti med vlado in parlamentom, pa vendarle zakonodajna pobuda postopoma prehaja v roke vlade.

Zakonodajno moč opozicije bomo proučevali preko števila predlaganih in sprejetih zakonov v državnem zboru. Zanimalo nas bo, ali je slovenska vlada v obdobju 1990-2004 resnično pridobivala monopol nad zakonodajno iniciativo v slovenskem parlamentu oziroma ali je imela opozicija moč vplivanja pri oblikovanju in sprejemanju zakonov.

4. *Sestava delovnih telesih v državnem zboru*

Da bi lahko parlament učinkovito deloval in da bi zakonodajni postopki čim racionalneje potekali, je parlament razvil sistem stalnih delovnih teles, katerih funkcija je zakonodajna razbremenitev parlamenta. Državni zbor RS je ustanovil delovna telesa za spremljanje stanja na posameznih področjih, za pripravo odločitev o politiki na teh področjih, za oblikovanje posameznih stališč do posameznih vprašanj ter za obravnavo predlogov zakonov ter drugih aktov državnega zbora.

¹⁸ Zaradi raziskovalnega problema, ki se je pojavil tekom raziskave, smo se odločili, da navedeni kazalnik opustimo in izključimo iz nadaljnega raziskovanja.

Pri sestavi delovnih teles, ki se delijo na odbore in na komisije državnega zbora, se upošteva delež poslancev posameznih poslanskih skupin glede na skupno število poslancev. Poleg načela sorazmernosti, ki ga predvideva poslovnik državnega zbora, je pomembno tudi načelo delitve določenih vodilnih funkcij med poslance opozicije¹⁹.

Prva in najpomembnejša funkcija delovnih teles je funkcija specializacije, ko se poslance seznani z vsebino zadev in potekom sprejemanja zakonov. Funkcija zagotavljanja neprekinjenega zakonodajnega dela in stabilnosti vladnih politik omogoča institucionalno ravnotežje in preprečuje vpliv sprememb pri oblikovanju politik, ki jih prinaša spreminjanje večin. Delovna telesa omogočajo tudi pridobivanje informacij, ki jih poslanci zaradi pomanjkanja časa ne morejo dobiti niti uporabiti vseh potrebnih informacij. Naloga delovnih teles je tudi medstrankarsko usklajevanje in omogočanje pogajanj oziroma pridobivanje pogajalskih koristi (glej Zajc, 2000: 175-178).

V diplomskem delu bomo s pomočjo kazalnika o sestavi delovnih teles v slovenskem parlamentu poskušali ugotoviti delež opozicijskih mest v delovnih telesih in posledično posredno moč in vpliv opozicije pri pripravi zakonskih predlogov v zakonodajnem postopku. Zanimal nas bo tudi delež opozicijskih vodij delovnih teles.

5. Poslanska vprašanja in pobude po predlagateljih v državnem zboru

"Poslanska vprašanja in pobude predstavljajo eno izmed redkih možnosti, ko se besede ne da vzeti. So pravica in možnost opozicije" (Peterle, Priloga C).

Poslanska vprašanja predstavljajo pomembno sredstvo za kritično obravnavo vlade in ministrov ter preverjanje njihove odgovornosti, čeprav nimajo neposredne politične sankcije. Opozarjajo na vprašanja in nerazrešene dileme, ki so bile zanemarjene med oblikovanjem politik ali pa so se pojavila šele med uresničevanjem posameznih zakonov (glej Norton v Zajc, 2000: 96).

S poslanskimi vprašanji opozicija ustvarja pritisk na vlado, hkrati pa si povečuje ugled in vpliv znotraj parlamenta in v širši javnosti.

Poslanska vprašanja so zelo primeren način uveljavljanja vsake opozicije. Vlada je precej občutljiva, ko gre za poslanska vprašanja članov opozicijskih strank, zato se jim včasih poskuša izogniti ali jih celo prehiteti. Dejstvo je, da so poslanska vprašanja postala izredno močno orodje opozicije, ko gre za nadzor vlade in njenih resorjev oziroma za zagotavljanje informacij o uresničevanju politik (glej Zajc, 2000: 95-99).

¹⁹ Vir: Državni zbor RS, spletna stran: www.dz-rs.si, maj 2005.

V diplomskem delu bomo s pomočjo kazalnika postavljenih poslanskih vprašanj in pobud poskušali ugotoviti, kako dobro je opozicija izkoristila to možnost, ki ji jo sistem dodeljuje in s tem dejansko uresničujevala nadzor nad vlado. Še posebej nas bo zanimalo tudi število neodgovorjenih vprašanj in pobud, na katere je vladajoča koalicija "pozabila".

4. KONSTITUIRANJE SLOVENSKE POLITIČNE OPOZICIJE

Proces institucionalizacije slovenske politične opozicije se je pričel s sprejetjem ustavnih amandmajev v letih 1988-90²⁰, s sprejetjem Zakona o političnem združevanju leta 1989²¹, ki ga je leta 1994 nadomestil Zakon o političnih strankah in s sprejetjem najvišjega pravnega akta Ustave Republike Slovenije leta 1991. Svojo podrobno institucionalno opredelitev pa je politična opozicija dobila leta 1993, s sprejetjem poslovnika državnega zbora²², ki je med drugim določil tudi mehanizme za delovanje opozicije v predstavniškem telesu.

4.1. Leto 1989 - "DEMOS"

Na proces prehoda iz monističnih sistemov v moderne demokratične sisteme v Sloveniji lahko gledamo kot na proces celostnega preoblikovanja sistema z družbenimi boji. Sprva je ta proces zajemal le toleriranje opozicijske politične prakse, postopoma pa v njem opazimo tudi pluralistične popravke zakonodaje, ki so bili dokončno pravno utrjeni z novimi demokratičnimi ustavami. Zamenjava političnega sistema je potekala "zakonito", saj je preoblikovana stara elita z ustavnimi dopolnili in novimi zakoni razgrajevala pravne temelje enostrankarstvu in dogovorjeni ekonomiji, gradila pa pravne temelje večstrankarski demokraciji in tržnemu gospodarstvu (glej Fink Hafner, 2001: 235).

Ustavna dopolnila 1989 in Zakon o političnem združevanju iz leta 1989 so po mirni, zakoniti poti razkrojili enostrankarski politični sistem "od znotraj", s političnim

²⁰ Slovenska oblast je leta 1989 v slovenski Skupščini kljub nasprotovanju centralnega vodstva sprejela amandmaje k slovenski ustavi iz leta 1974, ki so ustavno omogočili prehod iz socialističnega v tržno gospodarstvo in iz enopartijskega sistema v večstrankarsko demokracijo (glej Repe, 2000: 59- 60). Poleg pravice do svobodnega in mirnega zborovanja ter drugega javnega zbiranja, je bila z ustavnimi amandmaji uveljavljena tudi pravica svobodnega združevanja, skupaj s pravico ustanavljati društva, neodvisne delavske organizacije (sindikate) in politične organizacije ali se jim pridruževati. Ustavna dopolnila (še zlasti amandma IX) so uzakonila tudi enakopravnost vseh organizacij in gibanj, uveljavila so načela pravne države, enakost občanov. Za uzakonitev politične opozicije pa je bila seveda potrebna tudi sistemska sprememba volitev kot politične ustanove. Ustavna dopolnila so tako uvedla neposredne in tajne volitve za skupščine družbenopolitičnih skupnosti. Med pomembnimi političnimi inovacijami jeseni 1989 so bila tudi ustavna dopolnila, ki so izničevala pravno podlago za represijo nad opozicijo v starem sistemu (glej Fink Hafner, 2001: 240-241).

²¹ Zakon o političnem združevanju, sprejet 27. decembra 1989 v Skupščini RS, je omogočil zelo svobodno združevanje državljanov Slovenije. Določal je, da lahko novo politično stranko ustanovi najmanj dvajset polnoletnih občanov, prej ustanovljene politične zveze pa so se lahko registrirale kot pravne politične stranke. Tako se je pričel oblikovati novi slovenski strankarski prostor (Zajc v Fink Hafner in Haček (ur.), 2001: 25).

²² Prvi poslovnik državnega zbora je bil sprejet leta 1993, aprila 2002 pa je državni zbor sprejel nov, dopolnjen poslovnik, s katerim se "ureja organizacija in delo državnega zbora ter uresničevanje pravic in dolžnosti poslank in poslancev" (1. člen poslovnika državnega zbora).

odločanjem v okviru starih institucij monističnega sistema. In vendar so bile te odločitve sprejete zaradi pritiska in pod pritiskom opozicije, kot rezultat napetosti in konfliktov med novo nastalo politično opozicijo in prilagajočo se staro elito (glej Fink Hafner, 2001: 242).

Opozicija prejšnjemu političnemu sistemu samoupravnega socializma se je neformalno oblikovala že v 80-ih letih izmed različnih gibanj, združenj, idejnih skupin in uglednih posameznikov (dr. Pučnik, dr. Bučar, dr. Sirc), ki so nasprotovali enopartijskemu režimu in se zavzemali za vzpostavitev pluralističnega političnega sistema (glej Zajc, 2001: 25). Te skupine so se najprej oblikovale kot zveze, ki so leta 1989 ustanovile prvo slovensko strankarsko koalicijo v modernem smislu "Demos" – Demokratična opozicija Slovenije, ki so jo oblikovale t.i. "nove" stranke²³ in delovale kot opozicijski blok. Na prvih demokratičnih volitvah leta 1990 so opozicijske stranke, združene v koalicijo Demos, dobile večino glasov. Tako so "novo nastale politične stranke, združene v politično opozicijo, prevzele oblast in pričele delovati kot vladajoči blok v večstrankarskem političnem kontekstu" (Fink Hafner, 1993: 35).

Demosova vlada je opravila dve bistveni nalogi: uvedla je pluralistične politične demokracijo in vzpostavila ter obranila neodvisno slovensko državo (glej Prunk, 2002: 135).

"Žal pa so se v njenem dvoletnem delovanju začeli odvijati pravi politični boji, ki so navsezadnje privedli tudi do obračunov znotraj koalicije Demos in do njenega razpada" (Rupel, 1994: 118). Demos je bil formalno razpuščen 30. decembra 1991, potem ko svet Demos-a ni uspel oblikovati in podpisati nove koalicijske pogodbe.

²³ "Prehoda v demokracijo ni mogoče izpeljati brez političnih strank. Čeprav lahko opozicijska civilna družba opravlja pomembno vlogo pri razkrajanju starega sistema, so vendarle politične stranke tiste, ki odpravijo stari politični sistem in vzpostavijo novega. Zato so stranke oziroma njihove elite osrednji akterji, ki s svojim odločanjem lahko pomembno vplivajo na potek in tudi na uspeh prehoda v demokracijo, ko je potrebno oblikovati demokratične strukture in procedure, ki se prilagajajo družbenim in političnim spremembam ter razvijajo demokratične prakse odločanja. Stranke poleg sprejemanja nove ustavne ureditve v parlamentu predstavljajo tudi ključne akterje soočanja, tekmovanja in usklajevanja interesov pri odločanju o ključnih reformah in oblikovanju javnih politik" (Fink Hafner, 2001: 231).

4.2. Ustava Republike Slovenije in poslovnik Državnega zbora Republike Slovenije

Ustava RS med drugim ureja tudi sestavo in delovanje državnega zbora. Široko opredeljuje pravice poslancev v državnem zboru, vlogo politične opozicije in z dokaj široko paleto mehanizmov delovanja, predvsem na področju nadzora nad delovanjem vlade in zakonodajne iniciative, omogoča opoziciji zakonsko podlago za izvajanje zakonodajne in nadzorstvene funkcije ter funkcije kritike.

Ustava RS omogoča opoziciji zakonodajno iniciativo, saj lahko poleg vlade vsak poslanec ali najmanj pet tisoč volivcev predloži zakon v državni zbor (88. člen). Najmanj tretjina poslancev, državni svet ali štirideset tisoč volivcev lahko poda pobudo za razpis referendum (90. člen). Opoziciji nudi široke možnosti nadzora nad delovanjem vlade, saj lahko tretjina poslancev ali državni svet zahteva parlamentarno preiskavo o zadevah javnega pomena (93. člen) in pred ustavno sodišče lahko pokličejo na odgovornost predsednika republike (*impeachment*) (109. člen). Močno orožje v rokah opozicije je tudi možnost izglasovanja nezaupnice vladi na pobudo desetih poslancev (116. člen) in sprožitev interpelacije o delu vlade ali posameznega ministra, ki jo lahko zahteva najmanj deset poslancev (118. člen). Poslanci državnega zbora lahko tudi obtožijo predsednika vlade ali ministre pred ustavnim sodiščem kršitve ustave in zakonov (119. člen).

Oba poslovnika državnega zbora (1993, 2002) določata tudi mehanizme za delovanje opozicije v predstavniškem telesu. Novi poslovnik določa, da ima državni zbor tri podpredsednike, od tega enega iz največje opozicijske poslanske skupine (20. člen). V tem primeru gre za pozitivno spremembo poslovnika. Opoziciji je bila dana tudi možnost sodelovanja v kolegiju predsednika parlamenta, ki ga med drugim sestavljajo tudi podpredsedniki državnega zbora (21. člen). Vodilne funkcije v komisiji za nadzor proračuna in drugih javnih financ ter v komisiji za nadzor nad delovanjem varnostnih in obveščevalnih služb pripadajo poslancem opozicijskih poslanskih skupin (33. člen). Poleg tega lahko zahtevo po sklicu izredne seje vloži najmanj četrtnina poslancev (58. člen). Opozicijske stranke imajo možnost, da se na njihov predlog uvrsti po eno zadevo v predlog dnevnega reda (59. člen). Poslovnik pri zakonodajnem postopku določa, da lahko predlog zakona poleg vlade pošlje tudi poslanec, državni svet ali najmanj pet tisoč volivcev (114. člen). Opoziciji nudi instrument predlaganja alternativ z vložitvijo amandmajev k predlogu zakona (129. člen) ter k proračunu (157. člen). Vsebinska novost v primerjavi s prejšnjim

poslovníkom je v tem, da se amandmaji k proračunu lahko predlagajo le k posameznim delom posebnega predloga državnega proračuna. Poslovnik nudi možnost poslancem postavljati vprašanja ali dajati pobude vladi, posameznemu ministru ali generalnemu sekretarju vlade (240. člen). Da lahko opozicija nadzoruje delo vlade in opozarja na nepravilnosti pri njenem delovanju, ji poslovnik omogoča vložitev interpelacije o delu vlade ali posameznega ministra na pobudo desetih poslancev (250. člen). O nezaupnici vladi odloča državni zbor na pisni predlog najmanj desetih poslancev, da se izvoli nov predsednik vlade (254. člen). Državni zbor pa lahko tudi vloži zahtevo za začetek postopka pred ustavnim sodiščem (262. člen).

Z uvedbo novega poslovnika so delovna telesa formalno pridobila na moči. Spremembe so vidne predvsem pri vlogi delovnih teles v prvi in drugi fazi zakonodajnega postopka. Prva faza zakonodajnega postopka je končana, ko poslanci in delovna telesa prejmejo parlamentarno gradivo. V drugi fazi so delovna telesa zavezana, da prva podajo mnenje o predlogu, ki jim je bil poslan v obravnavo. Po končani razpravi lahko predlagajo parlamentu, da nadaljuje zakonodajni postopek ali ga ustavi (glej Fink Hafner, Krašovec, 2005). Zaradi okrepljene moči delovnih teles so posledično pridobile na strukturni moči predvsem koalicijske stranke.

Kljub temu, da sta tako sedanjí kot prejšnji poslovnik dala močan pečat delovanju opozicije v državnem zboru, je s strani opozicijskih poslancev velikokrat bilo slišati nezadovoljstvo in kritiko novega poslovnika, ki v marsičem "omejuje" delovanje opozicije v parlamentu. V komisijah za nadzor nad proračunom in javnimi financami ter varnostnimi in obveščevalnimi službami se pri določitvi mest upošteva razmerje med poslanci koalicije in opozicije, tako da opozicija zopet naj ne bi imela večine glasov v obeh nadzornih komisijah in velikokrat ne more sprejeti sklepov, ker so preglasovani s strani koalicijskih poslancev. Novi poslovnik je postavil tudi časovne omejitve pri razpravah poslancev in postavljanju replik na pet minut za posameznega poslanca oziroma manj kot deset minut za razprave poslanskih skupin. Tudi replika poslanca ne sme trajati več kot tri minute; replika na repliko ni več dovoljena. Poslovniške spremembe so uvedle tudi novost hitrega in nujnega postopka sprejemanja zakonov, s katerim pa se zmanjšuje zakonodajna pobuda opozicije in tudi nadzor nad delom vlade.

Povečuje se tudi možnost zlorabe skrajšanega in hitrega postopka, saj vlada velikokrat "izsili" združitev vse treh obravnav zakona v eno, ki se opravi na isti seji. Tako prehaja zakonodajna iniciativa vse bolj v vladne roke in s tem se povečuje tudi njena moč v zakonodajnem procesu.

Novi poslovnik je okrnil moč parlamenta tudi pri sprejemanju proračuna. Peterle meni, da je procedura zelo omejila pobudo oziroma možnost odločanja poslankam in poslancem glede proračuna. Vlada je iz leta v leto vse bolj izločala parlament iz finančne odgovornosti (glej Priloga C).

Problem se je pojavil tudi na področju poslanskih vprašanj in pobud, saj je praksa pokazala, da so poslanska vprašanja v slovenskem parlamentu velikokrat ostala neodgovorjena oziroma ignorirana s strani vlade. Poslovnik številčno in časovno omejuje možnost ustnih vprašanj, ki so po novem na dnevnem redu le enkrat mesečno, posamezni poslanec pa lahko zastavi le dve ustni vprašanji, ki sta omejeni na tri minute.

Opozicijski poslanci so bili velikokrat mnjenja, da vladajoča politika tako poskuša utišati drugače misleče in ustvarja nestrpnost. Po mnenju Peterleta je novi poslovnik dal nekoliko "nagobčnika" opoziciji, kar je vidno predvsem v zmanjšani možnosti repliciranja v parlamentu in pri omejevanju možnosti v procesu sprejemanju proračuna. Dejansko naj bi se priprla vrata opoziciji, kar je podprla večina poslancev v parlamentu, ko je potrdila sprejem novega poslovnika (glej Priloga C).

5. POLITIČNA OPOZICIJA V SLOVENIJI (1990-2004)

5.1. Politična opozicija v obdobju 1990-1992

Na prvih demokratičnih volitvah v Sloveniji aprila 1990 je na volitvah tekmovalo za naklonjenost volivcev devetnajst političnih strank in ena individualna kandidatna lista. Uporabljen je bil proporcionalni volilni sistem (zgolj za družbenopolitični zbor) z zelo nizkim volilnim pragom (2,5% glasov). Posledica nizkega volilnega praga je bila precejšnja odprtost predstavniškega telesa, kar je omogočilo vstop devetim strankam v novo tridomno skupščino.

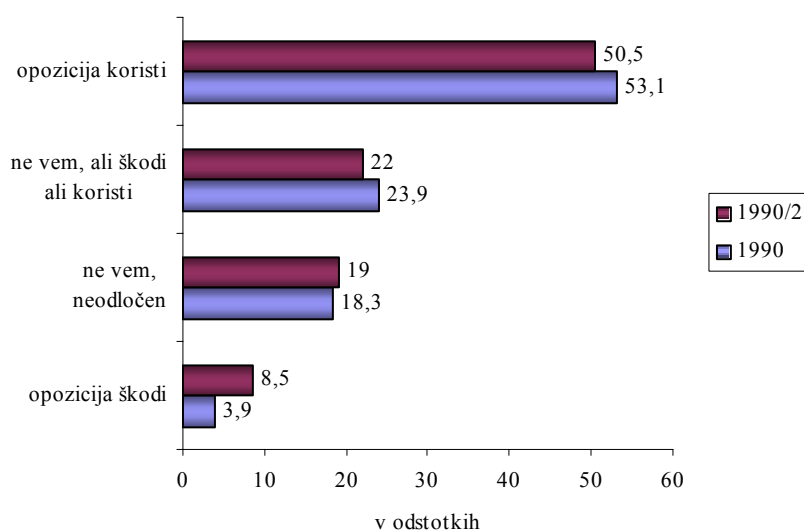
5.1.1. Vloga politične opozicije (1990-1992)

Vlogo opozicije po prvih demokratičnih volitvah je težko opredeliti. Volivci so večino glasov na volitvah leta 1990 namenili opozicijskim strankam, ki so se povezale v vladno koalicijo Demos. Kljub temu je bila po javnomnenjskih raziskavah o odnosu do politične opozicije, opravljenih v letu 1990²⁴ polovica anketirancev (53,1% oziroma 50,5%) mnenja, da politična opozicija koristi razvoju demokracije v Sloveniji, slaba četrtina anketirancev je odgovorila, da ne ve, ali opozicija škodi ali koristi, slaba petina je ostala neopredeljena. Da opozicija škodi razvoju demokracije, je menilo zgolj slabih 4% anketirancev oziroma 8,5% v letu 1990 (glej Graf št. 1).

Lahko rečemo, da so državljani Slovenije v letu 1990 dali velik pomen politični opoziciji in od nje pričakovali, da bo sodelovala pri političnem razvoju Slovenije.

²⁴ V okviru slovenskega javnega mnenja (SJM) so dvakrat v letu 1990 (SJM 1990, SJM 1990/2) zastavili anketirancev vprašanje, kakšen je njihov odnos do politične opozicije v Sloveniji in ali njeno delovanje škodi ali koristi razvoju demokracije v Sloveniji.

Graf št. 1: Odnos državljanov do politične opozicije v Sloveniji v letu 1990

Vir: povzeto po Toš, Niko (ur.) (1999). Vrednote v prehodu II. Slovensko javno mnenje 1990-1998.

Prva polovica leta 1991 je minila v osamosvojitvenih pripravah, pri tem so stopile razlike med Demosom in opozicijo bolj v ozadje in tudi o napetostih in nesporazumih v vladni koaliciji ni bilo slišati (glej Prunk, 2002: 141).

Vloga politične opozicije v obdobju 1990-1992 je bila poleg pričakovanj državljanov do opozicije odvisna tudi od volilnega sistema. Volitve leta 1990 so potekale na podlagi Zakona o volitvah v skupščine in Zakona o določitvi volilnih enot za volitve v zbornice Skupščine SRS in Zvezni zbor Skupščine SFRJ (sprejeta leta 1989). Nov volilni sistem pa je določal neposredne volitve, sicer pa proporcionalni sistem za družbenopolitični zbor in večinski sistem za druga dva zbora (glej Zajc, 2001: 26). Posledice proporcionalnega volilnega sistema so bile vidne v velikem številu strank, ki so prestopile prag Skupščine RS in v razpršenosti strankarske arene, tako na strani opozicije kot na strani vladne koalicije. Velikokrat je bila tudi meja med opozicijo in pozicijo zabrisana. Opozicija in vladna koalicija sta bili pogosto v kooperativnih odnosih, kar je razvidno iz glasovanj liberalnega tabora Demosa skupaj z opozicijskimi strankami.

Temeljni cilj opozicije je bilo rušiti delovanje vlade in ponovno priti na oblast.

5.1.2. Moč politične opozicije (1990-1992)

Prave pluralistične volitve so bile izvedene le za družbenopolitični zbor, na katerih so zmagale opozicijske politične stranke, združene v vladno koalicijo Demos, ki je oblikovala "načelno koalicijo" (Zajc, 2004: 160) šestih novoustanovljenih strank - Slovenskih krščanskih demokratov (SKD), Slovenske kmečke zveze ljudske stranke (SKZ), Slovenske demokratične zveze (SDZ), Zelenih, Socialnodemokratske zveze Slovenije (SDZS) in Slovenske obrtniške stranke (SOS). Na volitvah je koalicija dobila skupno 55% volilnih glasov, kar je predstavljalo 127 sedežev v vseh treh zbora Skupščine (glej Tabela 5.1.2.1 in Priloga A). Ker so zbori predstavljali tri ločene institucije, je v najpomembnejšem, družbenopolitičnem zboru, koalicija imela 59% delež vseh sedežev, opozicija pa 38%. Demosova zmaga pa ni bila popolna, saj je zmagal le v najpomembnejšem družbenem političnem zboru in zboru občin, medtem ko je ostal v manjšini v zboru združenega dela, voljenem po delegatskem sistemu.

Velik politični poraz so doživele t.i. stranke "naslednice prejšnjih socialističnih družbenopolitičnih organizacij" (Prunk, 2002: 140), ki so oblikovale opozicijo Peterletovi vladi.

V času vladanja Demos-a so opozicijo sestavljale tri prenovljene stranke: Stranka demokratične prenove (ZKS), ki je na volitvah dobila 17,3% glasov, Liberalna stranka (ZSMS) s 14,5% glasovi in Socialistična stranka Slovenije (SDZL) s 5,4% osvojenimi glasovi na volitvah. Skupno je opozicija dobila na volitvah 37,2% vseh volilnih glasov (glej Priloga A). Čeprav je na volitvah zmagala koalicija opozicijskih zvez Demos, je reformirana stranka ZKS-SDP kot posamična politična stranka dobila največ glasov (17,3%).

Opozicija je v obdobju 1990-1992 prvenstveno imela številčno moč - moč sedežev. Kljub temu, da je koalicija Demos imela večino glasov v družbenopolitičnem zboru in zboru občin (skupaj 98 sedežev), je opozicija v zboru združenega dela imela večino (skupaj z drugimi 51 sedežev) (glej Tabela 5.1.2.1). Od tu je opozicija črpala tudi strukturno moč, saj je tako lahko izkoristila moč zakonodajne iniciative - zakonodajni postopek je določal, da morajo biti vse sprejete odločitve potrjene v vseh treh zbora. Tako je opozicija imela možnost zavrnitve zakonov, potrjenih v preostalih dveh zbora, v zboru združenega dela.

Tabela 5.1.2.1: Število poslanskih sedežev v vseh treh zborih Skupščine RS po prvih demokratičnih volitvah aprila 1990

	DRUŽBENOPOL. ZBOR		ZBOR				SKUPAJ	
			ZBOR OBČIN		ZDRUŽENEGA DELA			
		%		%		%		%
KOALICIJA	47	59	51	64	29	36	127	53
OPOZICIJA	31	38	26	32	17	21	74	31
Drugi*	/	/	1	1	34	43	35	14
Manjšini	2	3	2	3	/	/	4	2
SKUPAJ	80	100	80	100	80	100	240	100

Opombe: * Podjetja, društva, združenja, JLA, slovenski sindikati, gospodarska zbornica, krajevna Skupnost

Vir: Cerar, Miro (ur.) (1995). Državni zbor Republike Slovenije, str. 60, Zajc (2001). Demokratične volitve in prehod v nekaterih novih državah na območju nekdanje Jugoslavije, str. 26

Lojze Peterle navaja, da je bila opozicija v tem obdobju močna, kar se je odražalo pri sprejemanju ključnih zakonov, ki jih je tedanja vlada sprejela z majhnim številom glasov večine. Svoj čas je izkoristila za resnično opozicijsko delovanje, predvsem pri zaviranju sprejemanja ključne zakonodaje v državotvornem smislu (glej Priloga C).

Po mnenju Antona Anderliča pa je bila ravno opozicija tista, ki je predlagala prve predloge in pobude (socialisti), ki jih Demos ni sprejel. Bila je izrazito državotvorna, poskušala je uveljavljati svoje cilje in programske usmeritve, predvsem tam, kjer je bilo potrebno doseči dvotretjinsko večino (glej Priloga D).

Poleg tega je opozicija imela v rokah ključni adut, predsednika republike Milana Kučana, kot nekdanjega predsednika preoblikovane nekdanje vladajoče stranke ZKS-SDP (glej Fink Hafner, 2001: 177).

Po prvih pluralnih volitvah je prišlo v Sloveniji do hitrih političnih sprememb, ki so vodile do utrjevanja njenega položaja in z referendumom v samostojnost. Pri tem so sodelovale vse slovenske stranke, ki so si s tem utrdile svoj položaj in se legitimirale kot pomemben

člen med civilno družbo in državo (glej Zajc 2001: 27), kar je dodatno povečevalo moč opozicijskim strankam.

Svoje delovanje je opozicijska stranka ZKS-SDP želela okrepiti z oblikovanjem in vzpostavitvijo vlade v senci leta 1990. Ker ostali opozicijski stranki nista želeli sodelovati, so se vladi v senci in oblikovanju njenega programa pridružili člani SSS in nekateri neodvisni strokovnjaki (glej Lukšič, 1993: 144-154). Tu se kaže moč opozicije, ki je znala izkoristiti svoj opozicijski status in pravice, ki ji pripadajo in ki je bila sposobna oblikovati alternativno vlado Demosovi koaliciji, v primeru, da prevzame oblast, če bi le-ta odstopila ali bi ji bila izglasovana nezaupnica. Kljub temu je bilo lahko opaziti tudi razhajanja znotraj opozicije, ker ostali dve opozicijski stranki nista želeli sodelovati v senčni vladi.

Dodatno moč je opozicija črpala iz sporov in nesporazumov znotraj vladne koalicije, med liberalnim delom Demosa, ki se je začel politično zbliževati z opozicijo in katoliško usmerjenimi strankami, ki so napovedovali začetek konca koalicije. Stranke koalicije so decembra 1991 sklenile, da zaradi medsebojnih političnih razlik razpustijo koalicijo Demos in izvedejo predčasne volitve. Vlada Lojzeta Peterleta je padla 14. maja 1992, ko je opoziciji s pomočjo glasov Demosovih liberalcev v tretjem poskusu uspelo izglasovati konstruktivno nezaupnico vladi.

Največja moč opozicije je v tem, da je sposobna predčasno vreči z oblasti vladno koalicijo in na volitvah osvojiti dovolj glasov za sestavo nove vlade (Šurla, 2003).

Opozicija v Skupščini RS je imela podporo v delovanju s strani vladne večine in predsednika skupščine. Vladna večina je prepoznala pomen opozicije za utrjevanje demokratične ureditve, prvi predsednik Skupščine RS France Bučar je dejal, da je sedaj skupščina dobila normalno sestavo, svojo lastno opozicijo namreč, ki opravlja med drugim funkcijo korektivnega mehanizma. Zavzel se je za konstruktivno opozicijo, ki pa se lahko oblikuje le v primeru, če njeni pogledi na družbeni razvoj in njen program ne predstavljajo neposrednega protislovja večinski stranki v parlamentu (glej Lukšič, 1993: 144).

V obdobju 1990-1992 se je v Skupščini RS oblikovala močna in ideološko homogena opozicija, ki so jo sestavljale prenovljene stranke, ki so bile poprej 45 let na oblasti. Svoj opozicijski status je opozicija znala dobro izkoristiti, k čimer so ji pripomogle tudi vodstvene politične izkušnje iz prejšnjih let. Opozicija Demosovi vladi je bila sposobna izkoristiti prevlado v zboru združenega dela, kjer je velikokrat zavračala zakone, potrjenih v ostalih dveh zborih. Razmerje sedežev v Skupščini RS med opozicijo in vladno koalicijo je bilo 53:31 odstotkov. Skupno je opozicija imela 74 sedežev v vseh treh zborih Skupščine, skupaj z drugimi in manjšino pa kar 113 (47%) sedežev. Zmagovalka volitev kot posamična stranka je bila ZKS-SDP, ki je kasneje postala gonilna sila opozicije. Izkoristila je pravico opozicije do oblikovanja senčne vlade, v kateri pa nista hoteli sodelovati ostali opozicijski stranki, kar kaže na neenotnost sodelovanja tudi znotraj same opozicije. Največjo strukturno moč pa je opozicija pokazala s pridobitvijo levousmerjenih koalicijskih poslancev, s pomočjo katerih ji je uspelo izglasovati nezaupnico vladi in doseči preobrat na oblasti.

5.2. Politična opozicija v obdobju 1992 – 1996

5.2.1. Opozicija v letu 1992

Po izglasovani konstruktivni nezaupnici Peterletovi vladi leta 1992 je bil za novega mandatarja izvoljen Janez Drnovšek, ki so ga podprle vse stranke kontinuitete in Demosovi demokrati, Socialdemokrati in Zeleni. Oblikoval je t.i. "malo koalicijo" (Zajc, 2004: 160) petih strank (LDS, SDSS, ZS, SSS, DS)²⁵ za dobo osmih mesecev, katere poglavitna naloga je bila priprava in sprejem nove volilne zakonodaje, ki bi omogočila volitve v enodomni državni zbor (glej Prunk, 2004: 156). Vladno koalicijo je podpirala tudi ZL-SDP, ki se ni uvrstila v opozicijo in neodvisni poslanci, tako da je vladajoča koalicija imela v vseh treh zborih trdno večino in podporo.

Opozicija prvi Drnovškovi vladi, ki so jo oblikovali poraženci nekdanjega Demos-a – Slovenski krščanski demokrati (SKD), Slovenska ljudska stranka (SLS), Slovenska demokratska zveza (SDZ-ND) in Liberalna stranka (LS), je bila ideološko homogena.

²⁵ Liberalna Demokracija Slovenije (LDS), Socialnodemokratska stranka Slovenije (SDSS), Zeleni Slovenije (ZS), Socialistična stranka Slovenije (SSS), Demokratska stranka (DS).

Kljub ideološki liniji povezanosti znotraj opozicije ni prišlo do kooperativnih odnosov, tudi z vladno koalicijo ne. Opozicija ni bila sposobna oblikovati predvolilne koalicije, posledice česar so bile vidne v slabem volilnem rezultatu na volitvah konec leta 1992. Najmočnejša opozicijska stranka je bila SKD, ki se je tudi najbolj približevala vladni koaliciji in z njo razvila kooperativne odnose.

Lahko bi rekli, da je bila opozicija prvi Drnovškovi vladi tako številčno kot strukturno šibka. Kljub nekaterim pomembnim trenutkom delovanja opozicije v Skupščini RS (nasprotovanje vladnim predlogom) ji ni uspel vidnejši skupen nastop proti vladi ali blokada njenega delovanja. Nasproti močni koaliciji, ki je imela večino sedežev, je stala ideološko homogena opozicija, ki ni bila sposobna izkoristiti ideološke povezanosti tabora in nastopiti proti močni, levousmerjeni vladni koaliciji.

Zaradi bližajočih se volitev v državni zbor nista mogli tako vladna koalicija kot opozicija delovati v pravem pomenu besede.

5.2.2. Opozicija v obdobju 1993-1996

Na drugih demokratičnih volitvah in prvih v enodomni državni zbor decembra 1992, ki so potekale v povsem spremenjenih razmerah politične samostojnosti, je sodelovalo 26 strank, devet list so vložili posamični kandidati. Od tega je le osem strank dobilo zadostno število glasov in zasedlo mesta v državnem zboru. Na volitvah je vladna koalicija, ki se je oblikovala s povolilnimi pogajanjmi, dobila skupno 54,9% glasov (glej Priloga A).

Volitve decembra 1992 so prinesle tudi temeljit preobrat razmerij moči v slovensko politično življenje. Najbolje so se odrezali Liberalni demokrati (LDS) (23,5%), ki so znali najuspešnejše unovčiti svojo udeležbo v prejšnji vladi. Hudi poraženci so bili vsi prestopniki nekdanjega Demosa v Drnovškovo vlado. Na volitvah so se dokaj dobro odrezali tudi Krščanski demokrati (14,5%) in Združena lista (13,6%) (glej Priloga A).

Prve volitve v enodomni državni zbor so potekale po proporcionalnem volilnem sistemu, ki je prispeval k delni racionalizaciji političnega prostora, na drugi strani pa je, zlasti z zelo nizkim pragom, dopuščal vstop dokaj velikemu številu strank. Strankarska arena je bila razpršena med osem političnih strank.

Po številnih poskusih oblikovanja novih koalicijskih povezav političnih strank, se je tretja koalicija oblikovala januarja 1993. Na podlagi ločenih sporazumov so jo sestavljale prenovljena Liberalna demokracija (LDS), Krščanski demokrati (SKD)²⁶, Združena lista (ZL) in Socialnodemokratska stranka (SDSS). "Velika koalicija" (Zajc, 2004: 160), ki je združevala predstavnice vseh treh velikih strankarskih družin, je nastala kot rezultat spoznanj znotraj LDS (ki je kot stranka z največjim številom glasov postala nosilec oblikovanja nove vlade), da vlade ne bo mogla oblikovati brez sodelovanja drugih dveh velikih strank (ZL in SKD), čeprav sta bili stranki programsko tako od nje kot tudi medsebojno povsem različni. Problem kompatibilnosti strank je bil rešen z ločenimi sporazumi med strankami. Dodatno je bila vključena v koalicijo še manjša Socialdemokratska stranka (SDSS). Tako je imela večinska koalicija na začetku mandata, sestavljena iz različnih "idejnih družin", skupaj 61% poslanskih mest v državnem zboru (glej Tabela 5.2.2.1).

Raznovrstno opozicijo so sestavljale Slovenska nacionalna stranka (SNS), ki je kot novi stranki uspelo doseči volilni prag in na veliko presenečenje osvojiti dvanajst poslanskih mest, Slovenska ljudska stranka (SLS) z desetimi poslanci, Demokratska stranka (DS) s šestimi poslanskimi sedeži in Zeleni s petimi poslanskimi sedeži. Tako se je v parlamentu oblikovala ideološko heterogena opozicija in koalicija raznorodnih strank. Skupno je opozicija imela 37% poslanskih mest v državnem zboru. Na začetku mandata opozicija ni bila številčno močna, saj je bilo razmerje poslanskih mest 61:37 odstotkov v korist vladne koalicije (glej Tabela 5.2.2.1).

²⁶ Lojze Peterle je kot razlog za vstop SKD v Drnovškovo vlado navedel, da so se odločili za vstop v vlado, da ne bi v popolni enobarvnosti stare politične sile začele podirati pridobitve prvih dveh let. Poskušali so širiti politični prostor v tej vladi. Kljub temu pa se je vzpostavil model vladanja pragmatične koalicije v vladi in ideološke koalicije, ki ni dvigal podobe oblasti pred ljudmi, pa tudi ne pred svetom (glej Priloga C).

Tabela 5.2.2.1: Število poslanskih sedežev koalicije in opozicije v državnem zboru po volitvah leta 1992

	Politične stranke	Število sedežev	Skupaj sedežev	Delež sedežev
KOALICIJA	LDS	22	55	61%
	SKD	15		
	ZL	14		
	SDSS	4		
OPOZICIJA	SNS	12	33	37%
	SLS	10		
	DS	6		
	Zeleni	5		
Manjšini		2	2	
SKUPAJ		90	90	100%

Vir: Zajc, Drago (2001): Demokratične volitve in prehod v nekaterih novih državah na območju nekdanje Jugoslavije, str. 30

Po združitvi LDS²⁷ marca 1994, ki je močno okrepila politično bazo in parlamentarno reprezentanco LDS, se je število koalicijskih poslancev povečalo na 63. Tovrstna struktura koalicije je obstala le do leta 1994, ko je zaradi afere Depala vas in odstranitve svojega predsednika s funkcije ministra za obrambo Janše iz vladne koalicije izstopila SDSS. Tako je opozicijska stran pridobila štiri poslanska mesta ter dodatnih 14, ko je januarja 1996 izstopila iz vladne koalicije še ZL v pričakovanju, da bodo njen odhod v opozicijo konec leta na volitvah nagradili volivci. Tako se je številčna moč prevesila na stran opozicije, ki je sedaj imela 46 poslanskih sedežev. Izoblikovalo se je novo razmerje moči poslanskih mest, v korist opozicije.

Kljub temu je koalicija kot manjšinska vlada nadaljevala delo do drugih volitev. Med prvim mandatom opozicija ni delovala kot homogena skupina strank, na kar so sicer vplivali tudi prestopi iz opozicije v koalicijo in nasprotno (glej Zajc, 2004: 156).

²⁷ 12. marca 1994 se je Liberalno-demokratska stranka združila z Demokrasko stranko Igorja Bavčarja, Socialistične stranke Slovenije Viktorja Žaklja in Zelenih - Ekološko socialne stranke Petra Tanciga (vir: Spletna stran LDS, www.lds.si, marec 2005).

Strukturna moč opozicije se kaže v zmožnosti učinkovitega izvajanja funkcij - nadzor nad vlado, kritika, predlaganje alternativ in predstavljanje z vladne strani zapostavljenih interesov. Strukturno moč bomo v obdobju 1992-1996 proučevali s pomočjo kazalnika o poslanskih vprašanjih in pobudah v državnem zboru ter kazalnika o strukturi delovnih teles državnega zbora.

• **Poslanska vprašanja in pobude**

V mandatnem obdobju 1992-1996 je bilo v državnem zboru skupno postavljenih 1761 poslanskih vprašanj in pobud. Veliko več jih je bilo postavljenih s strani opozicijskih poslancev (61%), in sicer jih je največ postavila SNS (36%). Vladna koalicija je zastavila vsega skupaj 36% poslanskih vprašanj in pobud (glej Tabela 5.2.2.2).

Tabela 5.2.2.2: **Število poslanskih vprašanj in pobud v državnem zboru v obdobju 1992-2004**

	Politične stranke	1992-1996	Politične stranke	1996-2000	Politične stranke	2000-2004
KOALICIJA	LDS	15%	LDS	7%	LDS	18%
	SKD	11%	SLS	6%	SLS+SKD	
	ZL	10%	DeSUS	3%	ZLSD	
					DeSUS	
OPOZICIJA	SLS	11%	SDS	33%	SDS	77%
	SDSS	5%	SKD	13%	NSi	
	SNS	36%	ZLSD	16%	SNS	
	DS	9%	SNS	18%	SMS	
Manjšini		3%		4%		3%
SKUPAJ		1761		1586		2459*

Opombe: * Podatki vključujejo tudi 45 poslanskih vprašanj in pobud samostojnih poslancev

Vir: Šurla (2003), str. 62, Pezelj, Janez (ur.) (2002). Državni zbor RS 1992-2002, str. 227, Krašovec, Zobavnik (ur.), (2005). Poročilo o delu državnega zbora v mandatnem obdobju 2000-2004, str. 42

Lahko rečemo, da je opozicija znala dobro izkoristiti moč poslanskih vprašanj. Tako je le imela delen nadzor nad delovanjem vlade in si pridobila informacije o uresničevanju politik. S svojim glasom je postala opazna tudi v javnosti. Kljub temu je potrebno opozoriti, da je veliko število poslanskih vprašanj ostalo neodgovorjenih, kar je vrglo slabo luč na predsednika vlade in ministre.

Vsak poslanec ima pravico, da prejme odgovor na zastavljeno vprašanje. S tem je vladna koalicija omejevala delo opozicije pri njeni nadzorstveni nalogi.

- **Struktura delovnih teles**

Po volitvah v državni zbor leta 1992 in v teku mandata je bilo v državnem zboru oblikovanih 23 stalnih delovnih teles, ki so imela skupno 375 članov. Več kot polovica vseh članov (57%) je bilo koalicijskih poslancev, medtem ko je le dobra tretjina (32%) opozicijskih poslancev prisostvovala v delovnih telesih. Člani koalicije so bili predsedniki v 15 (65%) delovnih telesih, medtem ko opozicijski poslanci v 8 (34%). Razmerje glede vodilnih mest delovnih telesih je bilo izrazito v korist koalicije (65:34) (glej Tabela 5.2.2.3).

Tabela 5.2.2.3: **Število poslanskih mest v delovnih telesih državnega zbora v obdobju 1992-2004**

Mandatno obdobje	DELOVNA TELESA						Predsednik delovnega telesa je član/je			
	število delovnih teles	število vseh članov skupaj	število članov koalicije (K)	število članov opozicije (O)	število članov narodne skupnosti (NS)	Samostojni poslanci (SP)	K	O	SP	NS
1992-1996	23	375	213	121	13	28	15	8	/	1
1996-2000*	26	379	186	174	16	3	12	12	1	1
2000-2004*	30	399	205	168	17	9	16	13	/	1

Opombe: * Podatki veljajo do 7.6.2000

** Podatki veljajo za konec mandata

Vir: Zajc, Drago (2004). Razvoj parlamentarizma. Funkcije sodobnih parlamentov, str. 185, Poročilo o delu državnega zbora v mandatnem obdobju 2000-2004, str. 51-53, 88-92

Moč delovnih teles se kaže v precejšnjem obsegu dela, ki ga prevzemajo v parlamentu, saj so se v tem mandatu sestala kar 1764-krat (glej Zajc, 2000: 186). Velike razlike v številu članov delovnih teles in razmerje moči med člani koalicije in opozicije odražajo številčno in strukturno premoč koalicije. Koalicija je imela premoč tudi na vodilnih mestih v delovnih telesih, kar ji je omogočilo večino pri sprejemanju sklepov, kljub temu, da je stari poslovnik iz leta 1993 določal, da vodilne funkcije v delovnih telesih, ki nadzorujejo

varnostno-informativne in obveščevalne službe ter sestavljanje državnega proračuna in financ, pripadajo predstavnikom opozicijskih strank.

V mandatnem obdobju 1992-1996 je bila struktura opozicije mešana. Opozicija je bila relativno šibka oziroma ni zmogla vsega, kar je bilo potrebno narediti, da bi delovala enotno. SNS je bila presenečenje volitev z dvanajstimi poslanci. Znotraj stranke si poslanci niso bili enotni, razpršili so se med tri stranke in po poslanskih skupinah. Zaradi tega tudi niso imeli zadostne moči (glej Anderlič v Priloga D).

Do leta 1994 ni bilo čutiti močne opozicije. Po odhodu Janševe SDSS iz koalicije, se je s pomladne strani začela risati nova opozicijska drža. Peterle navaja, da se je takrat pričela doba Iva Hvalice, ki je najbolj skrbel za opozicijsko držo med poslanci stranke. Glede na to, da so bili v vladi LDS in SKD ter na neki poseben način tudi ZLSD, poprej še SDSS, je to pomenilo veliko moč in prevlado na strani koalicije. SLS je odigrala opozicijsko vlogo bolj navzven kakor v parlamentu. Znotraj parlamenta ni dosegla vidnejših rezultatov. Bila je številčno in relativno šibka (glej Priloga C).

Moč opozicije je bila tudi v poskusu oblikovanja vlade v senci s strani SDSS, ki pa je delovala bolj navznoter kot v parlamentu. V stranki se je oblikoval le strokovni svet, ki je preko odborov pokrival področja ministrstev.

Oblikovala se je heterogena opozicija ideološko raznorodnih strank, ki ni imela zadostne moči v parlamentu. Bila je številčno in strukturno šibka. Strukturna šibkost opozicije je bila v njeni nezmožnosti izvajanja funkcij, saj je vladna koalicija večino svojih predlaganih amandmajev znala dobro unovčiti in s pomočjo izglasovanih amandmajev delovnih teles (glej Tabela B.1, Priloga B) ter reduciranjem števila opozicijskih poslancev v delovnih telesih še povečala svojo strukturno moč. Tudi na zakonodajnem področju je imela vlada strukturno premoč, ki je vložila največ zakonskih predlogov in več kot dve tretjini (74%) je bilo tudi sprejetih (glej Tabela B.2, Priloga B). Dejansko so bili slabo pripravljene predlogi zakonov, ki jih je predlagala zlasti vlada, kar je razvidno iz velikega števila vloženih amandmajev (glej Tabela B.1, Priloga B), ki jih je predlagala vlada na svoje lastne predloge. Zakonodajna iniciativa je bila v tem mandatu v rokah vlade, ki je znala izkoristiti večino v parlamentu in tako opoziciji omejila prostor vplivanja v zakonodajnem procesu. Vlada je tudi z vse pogostejšo uporabo nujnega (hitrega) zakonodajnega postopka, po

katerem je bilo v prvem mandatu sprejetih kar 48% vseh zakonov (glej Zajc, 2004: 181), omejevala prostor nadzora opoziciji. Velikokrat je prihajalo do neodgovorne in neprimerne uporabe nujnih postopkov s strani vlade. Tako se je nedvomno še dodatno slabila vloga in moč opozicije v državnem zboru.

Strukturno najmočnejša je bila opozicija pri postavljanju poslanskih vprašanj v parlamentu, ki pa so žal velikokrat ostala neodgovorjena.

Šele po letu 1994, ko je Janševa SDSS prestopila na stran opozicije in tako "prinesla" dodatne glasove opozicije, je ta sčasoma postajala močnejša, a vseeno ideološko heterogena. Prvič se je razmerje moči sedežev prevesilo na stran opozicije. Začeli so se oblikovati zametki "pomladne opozicije", ki je stala nasproti močni levousmerjeni LDS in vladni koaliciji.

5.3. Politična opozicija v obdobju 1996 – 2000

Na drugih volitvah v državni zbor novembra 1996 so se prerazporedile politične moči strank v parlamentu. Volilni prag treh mandatov je prestopilo sedem političnih strank. Volivci so največ glasov zaupali Janezu Drnovšku in njegovi LDS, ki je v primerjavi z letom 1992 pridobila večje število glasov – kar 27% glasov. Na drugo mesto se je s presenetljivimi 19,4% povzpela SLS. Sledila ji je SDS s 16,1% osvojenimi glasovi, kar pa je bilo premalo, da bi resno ogrozila LDS. Krščanski demokrati (SKD) so osvojili 9,6% glasov, še manj ZLSD (9%). V parlament se je ponovno uvrstila SNS z 3,2% glasov, ki pa je v primerjavi z letom 1992 izgubila slabih 7% glasov. Presenečenje volitev je bil uspeh in uvrstitev v parlament nove politične stranke Demokratične stranke upokojencev (DeSUS) z 4,3% glasov, ki je odvzela nekaj volivcev ZLSD (glej Priloga A).

Po številu volilnih glasov so zmagale pomladne stranke, ki so se povezale v t.i. "pomladno koalicijo" (SLS, SKD, SDS). Stranke so sicer skupaj dobile nekoliko več glasov kot druge in 50% poslanskih mandatov, vendar je bil državni zbor z obema poslancema narodnosti razdeljen na dve polovici (45:45). Ker pomladne stranke pred volitvami niso podpisale koalicijske pogodbe, je mandat za predsednika vlade dobila najuspešnejša stranka LDS, ki je tudi računala na koalicijo le 50% poslancev.

Ker to ni zadoščalo, je po prestopu poslanca Cirila Pucka (SLS) v politični tabor LDS in dveh glasov poslancev narodnosti bila zagotovljena izvolitev premiera Janeza Drnovška. V tretjem mandatu je oblikoval "pragmatično koalicijo" (Zajc, 2004: 160), v katero je vključil SLS, ki je izstopila iz skupine "pomladnih strank". V koalicijo je bila povabljen tudi novinka med strankami (DeSUS). Koalicijo je imela skupaj 54% vseh sedežev in en sedež samostojnega poslanca Pucka. Oblikovalo se je razmerje sedežev 54:42 odstotkov v korist vladne koalicije (glej Tabela 5.3.1).

Tabela 5.3.1: Sestava koalicije in opozicije v državnem zboru v mandatnem obdobju 1996-2000

	Politične stranke	Števil sedežev	Skupaj sedežev	Delež sedežev
KOALICIJA	LDS	25	49	54%
	SLS	19		
	DeSUS	5		
OPOZICIJA	SDS	16	38	42%
	SKD	9		
	ZLSD	9		
	SNS	4		
Manjšini		2	2	
Samostojni poslanec		1	1	
SKUPAJ		90	90	100%

Vir: Poročilo o delu državnega zbora v mandatnem obdobju 1996 – 2000, str. 20-21

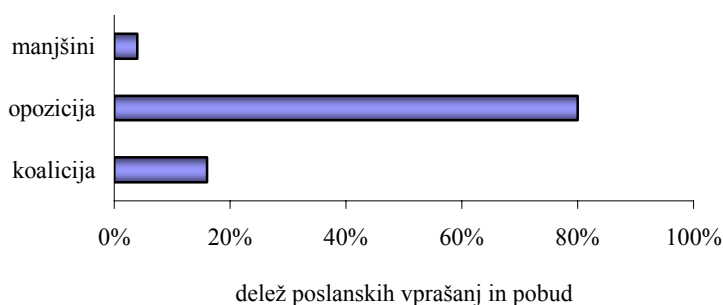
Opoziciji so sestavljale stranke, ki so si bile programsko zelo različne (SKD, SDS, ZLSD, SNS) in ki niso razvile stopnje medsebojnega sodelovanja, kar bi omogočalo kontinuirano skupno nastopanje proti koaliciji. Poleg heterogene vlade se je na drugi strani oblikovala tudi ideološko heterogena opozicija. Skupno so imele opozicijske stranke 38 (42%) sedežev v parlamentu. Najmočnejša opozicijska stranka je bila SDS s 16 poslanci, ki je sčasoma postala neformalni vodja opozicije in vse tesneje začela sodelovati z ideološko najsorodnejšo SKD. Tudi znotraj opozicije same so se pričele ideološke delitve na dva tabora, na t.i. pomladno opozicijo (SDS in SKD) in t.i. staro (kontinuitetno) opozicijo, ki sta jo sestavljali SNS in ZLSD.

- **Poslanska vprašanja in pobude**

V mandatnem obdobju 1996-2000 je bilo postavljenih skupno 1586 poslanskih vprašanj in pobud. V primerjavi s prejšnjim mandatom je moč opaziti upad števila skupno vloženih poslanskih vprašanj in pobud (glej Tabela 5.2.2.2). Povečalo se je le število skupno vloženih poslanskih vprašanj za 2% (Pezelj, 2002).

Pri postavljanju vprašanj in pobud so bile veliko dejavnejše opozicijske stranke, ki so skupno postavile večino (80%) vseh vprašanj in pobud (glej Graf št. 2). Daleč najaktivnejša opozicijska stranka je bila SDS, ki je postavila dobro tretjino (33%) vseh poslanskih vprašanj in pobud. Vladna koalicija je v tem mandatu zelo malo izkoristila možnost poslanskih vprašanj in pobud (16%). Največ vprašanj in pobud je prišlo iz vrst LDS (7%) in SLS (6%) (glej Tabela 4.4.2.2).

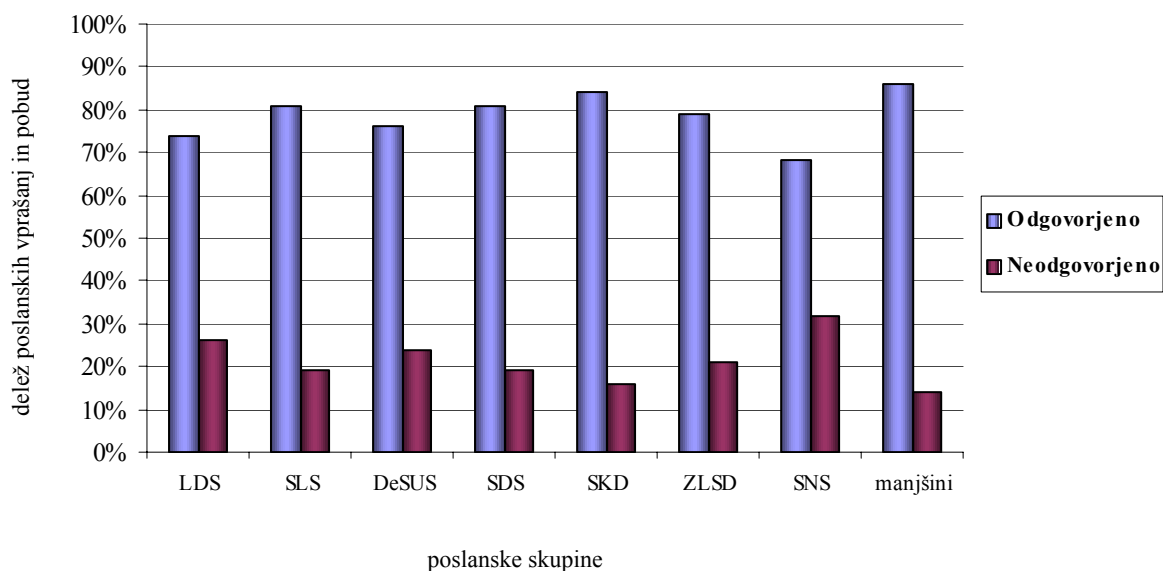
Graf št. 2: Delež poslanskih vprašanj in pobud po predlagateljih v državnem zboru v mandatnem obdobju 1996-2000

Vir: prirejeno po Pezelj, Janez (ur.) (2002). Državni zbor RS 1992-2002, str. 227, Šurla (2003), str. 62

Videti je, kot da poslanska vprašanja in pobude še niso postala povsem običajen način komuniciranja državnega zbora z vlado, saj je 354 (22%) poslanskih vprašanj in pobud ostalo neodgovorjenih (Državni zbor RS, 2000: 48). Vladne stranke (LDS, SLS in DESUS) niso vedno odgovarjale na vsa vprašanja, izredno veliko (69%) vprašanj in pobud je ostalo neodgovorjenih. Vladna koalicija ni odgovorila kar na tretjino (32%) vprašanj in pobud, ki jih je zastavila SNS. Največ odgovorov na vprašanja sta poleg poslancev manjšin dobili opozicijski SKD in SDS (glej Graf št. 3).

Graf št. 3: **Delež odgovorjenih in neodgovorjenih poslanskih vprašanj in pobud po poslanskih skupinah v državnem zboru v mandatnem obdobju 1996-2000**

Vir: prirejeno po Poročilo o delu državnega zbora v mandatnem obdobju 1996-2000, str. 48

Opozicija je igrala aktivno politiko na področju poslanskih vprašanj in pobud, ki so bila zelo odmevna. Za to mandatno obdobje je bilo značilnih nekaj odmevnih afer, ki jih je velikokrat sprožila ravno opozicija (glej Peterle, Priloga C). Le-ta je vztrajala pri nadzorni vlogi. Ravno na tem področju je bila opozicija v mandatu 1996-2000 strukturno močna. Znala je izkoristiti instrument "glasu", ki ji je bil na voljo.

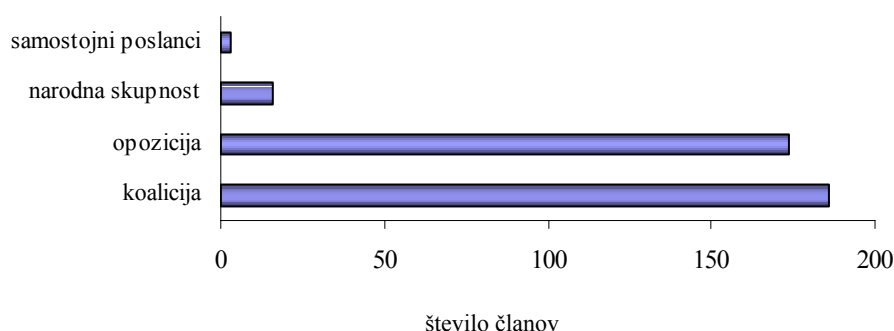
• **Struktura delovnih teles**

V drugem mandatu državnega zbora se je povečalo število delovnih teles na 26. Od skupno 379 članov delovnih teles je bilo razmerje med koalicijskimi in opozicijskimi poslanci 49:46. Člani delovnih teles so bili tudi predstavniki manjšin in samostojni poslanci. V primerjavi s prejšnjim mandatom se je občutno povečalo število opozicijskih poslancev v delovnih telesih (44%) (opazen je upad koalicijskih poslancev).

Tudi razdelitev vodstvenih položajev v delovnih telesih državnega zbora predstavlja izjemo, saj so bila ta mesta razdeljena sorazmerno med vse stranke, še preden so stranke oblikovale koalicijo (glej Zajc, 1999: 20). Razmerje predsednikov delovnih teles je bilo v drugem mandatu 12:12 članov (glej Tabela 5.2.2.3).

Lahko bi rekli, da je bila porazdelitev v mandatu 1996-2000 odsev proporcionalnosti med koalicijskimi in opozicijskimi strankami. Strukturna moč se je približno enakomerno porazdelila na obe strani. Potrebno pa je upoštevati tudi glasove samostojnih poslancev in predstavnika manjšin, ki sta velikokrat glasovala skupaj z vladno koalicijo (Šurla, 2003).

Graf št. 6: Število članov delovnih teles v državnem zboru v mandatnem obdobju 1996-2000

Vir: prirejeno po Zajc, Drago (2004). Razvoj parlamentarizma. Funkcije sodobnih parlamentov, str. 185

V drugem mandatu državnega zbora se je pričelo čutiti delovanje opozicije. Kljub temu, da je bila opozicija programsko različna in ideološko razdeljena, je bila vendar precej močnejša in dejavnejša v primerjavi s prejšnjim mandatom. Vložila je vrsto pomembnih predlogov zakonov, izvajala pritisk na vlado za hitrejšo uveljavljanje strukturnih reform in uveljavljanje evropske zakonodaje in sodelovala tudi pri spremembi ustave. Poleg tega so opozicijske stranke (SDS) predlagale sporazum parlamentarnih strank o vstopu v Evropsko unijo in NATO²⁸ ter nekaj predlogov za spremembo volilnega sistema (glej Zajc, 2000: 61).

Takratna SDS in SKD sta skupaj poskušali razvijati močno opozicijo, kolikor se je dalo. Tudi poslovnik je omogočal močnejše izražanje volje opozicije. Peterle navaja, da je opozicija vztrajala na nadzorni vlogi. Postavljali so veliko poslanskih vprašanj, odpirali in podpirali interpelacije (primer ministra Bandlja). Uspešno so uporabljali instrumente, ki so bili na voljo opoziciji (glej Priloga C).

²⁸ NATO – North Atlantic Treaty Organisation.

Glasovanj o vladnih predlogih zakonov se v večji meri niso udeležile opozicijske poslanske skupine. Izjema je bila le ZLSD, ki je pri glasovanju o vladnih predlogih (od februarja do avgusta 1997) z 91% podporo podprla vladne predloge (glej Šurla, 2003: 97-98). ZLSD je bila formalno opozicijska stranka, ki pa je podpirala koalicijo v njenih predlogih. Tako je opozicija izgubljala na svoji strukturni moči.

Na podlagi izvedenih statističnih analiz lahko zaključimo, da je bila opozicija v mandatu 1996-2000 čedalje aktivnejša, vse bolj je izkoriščala instrumente, ki so ji bili na voljo. Kljub aktivni politiki pa je ostajala strukturno šibka, predvsem na zakonodajnem področju. Imela je dobrih 40% poslanskih sedežev v parlamentu. Zakonodajna iniciativa je vse bolj prehajala v roke vlade, ki je obvladovala zakonodajno področje. Vlada je vložila veliko amandmajev, v veliki meri tudi k zakonom, ki jih je sama predlagala (glej Tabela B.1, Priloga B). S pomočjo amandmajev je poskusila popraviti svoje napake. Med vsemi sprejetimi zakoni v mandatu 1996-2000 je bilo kar 97%, ki jih je v sprejem vložila vlada. V primerjavi s prejšnjim mandatom je opazen porast vladne iniciative in uspeha vladnih zakonov (glej Tabela B.2, Priloga B). Lahko rečemo, da je zakonodajna iniciativa vse bolj prehajala v roke vlade. Na račun trenda rasti zakonodajne moči vlade se je slabila zakonodajna moč opozicije.

Strukturno močna je bila opozicija ponovno na področju poslanskih vprašanj in pobud. V tem mandatu je opozicija z vlaganjem interpelacij, ustavnih obtožb, pobud za razpis referendumov in v javnosti odmevnih predlogov zakonov pridobivala na svoji moči (glej Peterle, Priloga C).

Moč opozicije se je stopnjevala proti koncu mandata, ko se je pričel združevati "pomladni blok". Junija 2000 je prišlo do združitve SLS in SKD v novo stranko SLS+SKD – Slovenska ljudska stranka, kar je pomenilo izstop SLS iz vladne koalicije. Spomladi 2000 se je oblikovala Koalicija Slovenija, ki je združevala najmočnejši opozicijski stranki, SDS in SLS+SKD – Slovensko ljudsko stranko.

Z izstopom SLS iz koalicije LDS, ki je sedaj razpolagala samo še s 30 glasovi podpore, ta ni mogla sestaviti nobene druge večine. Razmerja so se zapletla ob glasovanju o predlogu za izvolitev novih ministrov, nakar je premier Drnovšek vezal zaupnico vladi.

Predsednika obeh opozicijskih strank Janša in Peterle sta podporo zaupnici vladi pogojila s tem, da naj bi državni zbor še pred glasovanjem o zaupnici po hitrem postopku sprejel zakon o uvedbi večinskega volilnega sistema. Ker do dogovora med premierom in opozicijo ni prišlo, je bila 8. aprila 2000 izglasovana nezaupnica vladi Janeza Drnovška. Takoj po ustanovitvi združene stranke SLS+SKD - Slovenske ljudske stranke je bila vložena kandidatura podpredsednika nove stranke Andreja Bajuka za mandatarja prehodne vlade, ki je bil v tretjem krogu volitev tudi izvoljen, z odločilnimi glasovi poslank Polonce Dobrajc (SNS) in Ede Okretič Salmič (DeSUS).

Kljub domnevnemu dvopolnemu povezovanju levo-desno in upadanju moči in vloge opozicije, poročilo Evropske komisije iz leta 1998 navaja, da je parlamentarna opozicija v državnem zboru dobro delovala, da je bila upoštevana in da je v celoti opravljala svoje delo (glej Zajc, 2000: 61).

5.4. Politična opozicija od junija do novembra 2000

Z oblikovanjem Koalicije Slovenija in izvolitvijo njene vlade, je oblast na Slovenskem prvič po prvih demokratičnih volitvah leta 1990 prevzela jasno oblikovana politična opcija, sestavljena iz strank "slovenske pomladi" (Prunk, 2002). Oblikovala se je desnosredinska vlada dveh strank, SLS+SKD - Slovenske ljudske stranke in SDS, ki je imela večino v državnem zboru. Koalicijo sta tvorili tudi dve samostojni poslanki, tako da je imela koalicija skupno 51% sedežev (vključno z obema poslankama) v parlamentu. Opozicija je imela v predstavniškem telesu 42 (46%) glasov (glej Tabela 5.4.1). V primerjavi s prejšnjimi mandati je imela vladna koalicija šibko številčno premoč v državnem zboru.

Tabela 5.4.1: **Sestava koalicije in opozicije v državnem zboru v obdobju od junija do novembra 2000**

	Politične stranke	Število sedežev	Skupaj sedežev	Delež sedežev
KOALICIJA	SLS+SKD - Slovenska ljudska stranka	28	44	49%
	SDS	16		
	LDS	25		
OPOZICIJA	ZLSD	9	41	46%
	DeSUS	4		
	SNS	3		
Manjšini		2	2	
Samostojni poslanci		3	3	
SKUPAJ		90	90	100%

Vir: Poročilo o delu državnega zbora v mandatnem obdobju 1996-2000, str. 21

Po osmih letih kontinuiranega vladanja je v opozicijo odšla LDS in s 25 poslanci postala najmočnejša opozicijska stranka. ZLSD je tako kot v prejšnjem mandatu ostala v opoziciji z devetimi poslanci, prav tako SNS. V opozicijo je odšel tudi DeSUS. Opoziciji je prinesel dodaten glas tudi poslanec Ciril Pucko, ki se je pred jesenskimi volitvami 2000 pridružil LDS. Tako je opozicija imela v parlamentu 41+1 glas (glej Tabela 4.6.1). Opozicija je bila v obdobju 1990-2000 doslej številčno najmočnejša. Vladna koalicija je imela šibko številčno premoč dveh glasov.

Kljub temu, da je bila opozicija Bajukovi vladi razpršena med štiri stranke, je bila ideološko homogena nasproti ideološko homogeni, a velikokrat neenotni koaliciji. Koalicija se je pričela razhajati predvsem pri vprašanih razdelitve funkcij med člane strank in vprašanju volilnega sistema.

V tako kratkem obdobju je bila naloga opozicije preprečiti, da se izvršijo dolgoročneje stvari, ki bi lahko imele velike posledice. Opozicija določenih potez ni odobraval, opozarjala je na napake koalicije. Zavedajoč se bližajočih se volitev, ni izvrševala večjih pritiskov na vlado. Skozi transparentno delovanje je opozarjala na dejansko stanje.

V LDS so bili prepričani, da imajo sestavljen vladni program za celoten mandat in ne glede na to, da so odšli v opozicijo, so ga želeli speljati do konca oziroma prispevati k določenim rešitvam (glej Anderlič, Priloga D).

Nova opozicija je pridobila na svojo stran najpomembnejše medije v državi, kar je bilo odločilnega pomena v času pred volitvami. Lahko rečemo, da se je vnel pravi boj za vpliv na tiskane dnevne medije. Opozicija se ni pritoževala, da je zapostavljena v medijih, kot je bilo to velikokrat zaslediti v prejšnjih mandatih. Moč opozicije se je kazala tudi pri kritike nove vlade, ki je bila proti koncu mandata vse silovitejša. Bajukova vlada ni imela sto dni miru (Šurla, 2003). Opozicija je očitala vladni koaliciji predvsem kadrovske "čistke", ki jih je pričela izvajati takoj po prihodu na oblast.

Kot zanimivost lahko navedemo rezultate analize glasovanj v državnem zboru od junija do oktobra 2000. Rezultati so precej presenetljivi, saj naj bi se opozicija obnašala kompetitivno do vladne koalicije. V tem obdobju so poslanci glasovali večinoma o zakonih, ki jih je v zakonodajni postopek vložila še prejšnja vlada. Prav zato ne čudi podatek, da je največja opozicijska stranka LDS vladnim predlogom namenila kar 60% podporo. Tudi opozicijska ZLSD je skoraj v enaki meri podpirala vladne predloge (51%). Poslanci DeSUS-a so namenili vladnim predlogom 43% podporo. Največja koalicijska stranka SLS+SKD - Slovenska ljudska stranka je vladne predloge podprla 63%. Zanimiv je tudi podatek, da je med poslanci koalicije največkrat glasovala proti vladnim predlogom SDS (2,5%) (glej Šurla, 2003: 112-114).

Opozicija je pridobivala na moči tudi zaradi "rivalstva" med obema koalicijskima strankama glede razmerij moči. Razlike med strankama so se začele kazati tudi glede volilnega sistema, saj je večinski sistem vse manj ustrezal SLS+SKD - Slovenski ljudski stranki. Na glasovanju o spremembi ustave so poslanci SLS+SKD - Slovenske ljudske stranke podprli predlog ustavnega zakona LDS, SDS pa je ob tem objavila konec koalicije. Zaradi glasovanja večine poslancev SLS+SKD - Slovenske ljudske stranke za ustavni zakon, sta podpredsednika stranke (Peterle in Bajuk) izstopila iz koalicije in konec julija 2000 ustanovila novo stranko Nova Slovenija (NSi), h kateri so se hitro začeli odlivati člani nekdanje SKD in do tedaj politično neopredeljeni (Prunk, 2002).

Vlada je vseeno delovala do 15. oktobra 2000 (glej Zajc, 2004: 158).

Ob združitvi pomladnega strank se je pričel oblikovati "pomladni" blok, ki je bil močan le formalno, saj je kmalu pričel politično razpadati. Takrat je "dišalo" po tem, da se bo slika vendarle spremenila, vendar teh šest mesecev oblasti ni bilo izkoriščenih za jasno smer desne politične opcije, ampak za njeno razbijanje. Ustvarile so se predvolilne razmere, ko se običajno delovanje v parlamentu ni moglo razviti. Vse stranke so čakale na nove volitve (glej Peterle, Priloga C).

Pomanjkljiva enotnost desne sredine je povzročila, da so druge stranke lahko mirno pričakovale naslednje volitve. Zaradi konfliktov med koalicijskima strankami in premoč LDS v javnosti, volilni rezultati parlamentarnih volitev oktobra 2000 niso bili presenetljivi. Desna opcija je v naslednjem mandatu imela popravne izpite.

Opozicija Bajukovi vladi je imela največjo strukturno moč, ko ji je na jesenskih volitvah uspelo povečati število glasov in priti na oblast.

5.5. Politična opozicija v obdobju 2000 – 2004

Na tretjih volitvah v državni zbor 15. oktobra 2000 so bile stranke desnosredinske koalicije povsem poražene. Združena SLS+SKD - Slovenska ljudska stranka je dobila le 9,5% glasov in se uvrstila šele na četrto mesto. Presenetljivo dobro se je odrezala Nova Slovenija (NSi), ki je dobila 8,6% glasov, kar je zadoščalo za peto mesto. SDS je s 15,8% glasov ostala približno na istem položaju v primerjavi s prejšnjim mandatom in zavzela drugo mesto, na tretje mesto se je z rahlo povečanim deležem glasov uvrstila ZLSD (12,1%). Liberalna demokracija je na volitvah dobila osvojila največje število volilnih glasov doslej – 36,3%. Na šestem mestu je s 5,2% glasov pristal DeSUS, medtem ko sta SNS in nova stranka presenečenja – Stranka mladih Slovenije (SMS) zbrali po 4% glasov (glej Priloga A). Značilnost volitev jeseni 2000 je bila, da so pridobile vse stranke, ki so sestavljale opozicijo v prejšnjem mandatu, medtem ko sta obe vladni stranki Bajukove vlade izgubili precejšnje število glasov.

Mandat za sestavo vlade je ponovno dobil Janez Drnovšek, ki je oblikoval novo "veliko koalicijo" (Zajc, 2001: 31). Izbral si je koalicijo po svoji želji in ponovil levo – desno uravnoteženo vlado kot leta 1992 (Prunk, 2002), v katero je sprejel tako ZLSD kakor SLS+SKD - Slovensko ljudsko stranko, ki se je kasneje preimenovala nazaj v SLS. Poleg DeSUS-a je mandatar povabil k sodelovanju povabil tudi opozicijsko SMS, s katero je LDS sklenil posebno pogodbo in je dobila status pridružene stranke. Njen predsednik Dominik Černjak je postal direktor Urada za mladino, kar je precej nenavadno za stranko, ki se je prištevala k opoziciji.

Skupno je imela vladna koalicija 64% sedežev (glej Tabela 5.5.1), kar je predstavljalo močno večino v državnem zboru, ki je doslej v obdobju 1990-2000 ni imela še nobena vladna koalicija.

Prednost te koalicije v primerjavi s prejšnjimi ni bila samo v številu poslancev v državnem zboru, temveč je bila hkrati tudi "nadomestljiva" – katerakoli od manjših strank bi lahko izstopila iz koalicije, ne da bi ogrozila njen obstanek (glej Zajc, 2004: 158).

Tabela 5.5.1: Sestava koalicije in opozicije v mandatnem obdobju 2000-2004 v državnem zboru

	Politične stranke	Število sedežev	Skupaj sedežev	Delež sedežev
KOALICIJA	LDS	34	58	64%
	ZLSD	11		
	SLS	9		
	DeSUS	4		
OPOZICIJA	SDS	14	30	33%
	NSi	8		
	SNS	4		
	SMS	4		
Manjšini		2	2	
Samostojni poslanci		/	/	
SKUPAJ		90	90	100%

Vir: Poročilo o delu državnega zbora v mandatnem obdobju 2000-2004, str. 22

Opozicijo so sestavljale raznorodne stranke – SDS, ki se je kasneje preimenovala v Slovensko demokratsko stranko, NSi, SNS in formalno SMS. Skupaj je imela opozicija zgolj 33% poslanskih sedežev, kar je zadostovalo za tretjino vseh sedežev v parlamentu. Dobro medsebojno sodelovanje sta razvili največja opozicijska stranka SDS in NSi, ki sta septembra 2000 ustanovili novo Koalicijo Slovenija. V parlamentu se je oblikovala izredno močna koalicija, nasproti številčno šibki opoziciji.

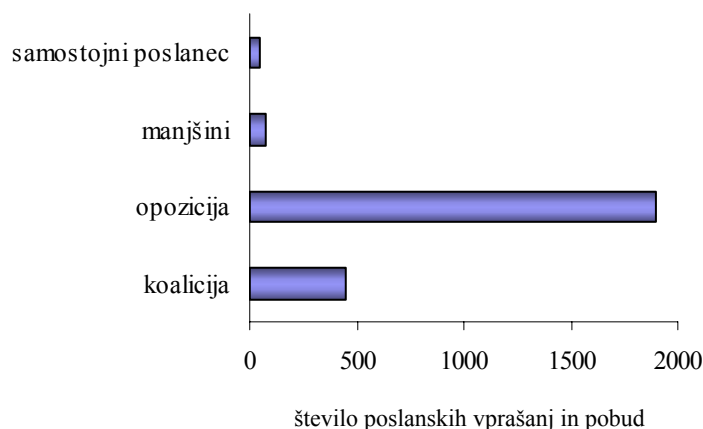
Po predsedniških volitvah jeseni 2002, na katerih je zmagal Janez Drnovšek, je Slovenija dobila novo vlado in novega mandatarja – Antona Ropa (LDS), ki je vodil vladno koalicijo do izteka mandata. Nova Ropova vlada je bila imenovana 19. decembra 2002. SMS je po odstopu njenega predsednika Černjaka z mesta direktorja Urada za mladino pretrgala posebno pogodbo z največjo vladno stranko. Tako je opozicija tudi formalno dobila nazaj štiri glasove. Vladno koalicijo so še naprej sestavljale štiri stranke – LDS, ZLSD, SLS in DeSUS, opozicijski strani se je pridružil samostojni poslanec Franc Čebulj. Po odhodu SLS iz vlade aprila 2004, ki se pridruži opoziciji in po prenehanju pogojev za delovanje SMS septembra 2004, se je oblikovalo novo razmerje moči sedežev v državnem zboru (54:40) v korist vladne koalicije, ki se je obdržalo do konca mandata. V primerjavi z začetkom mandata je opozicija pridobila sedem glasov, koalicija pa izgubila deset.

- ***Poslanska vprašanja in pobude***

V mandatnem obdobju 2000-2004 je bilo postavljenih skupaj 2459 poslanskih vprašanj in pobud. Od tega jih je 157 (7%) ostalo neodgovorjenih. Največ poslanskih vprašanj in pobud je bilo postavljenih v letu 2003 (750). Poslanci opozicije so v celotnem mandatnem obdobju zastavili 1895 (77%) poslanskih vprašanj in pobud, poslanci koalicije pa 445 (18%) vprašanj in pobud. Tudi v tem obdobju je opozicija igrala aktivno politiko na področju poslanskih vprašanj in pobud. Najmanj poslanskih vprašanj in pobud so postavili poslanci narodnosti (3%) in samostojni poslanci (2%) (glej (Krašovec, Zobavnik (ur.), 2004: 41, Tabela 5.5.2.2 in Graf št. 4).

V primerjavi s prejšnjim mandatnim obdobjem je bilo v mandatu 2000-2004 postavljeno bistveno več vprašanj in pobud (za 55%) (glej Tabela 5.5.2.2).

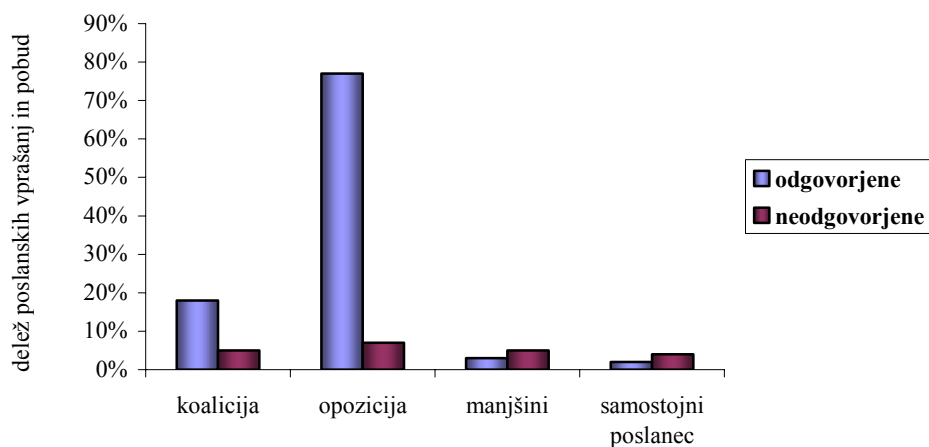
Graf št. 4: Število poslanskih vprašanj in pobud po predlagateljih v državnem zboru v mandatnem obdobju 2000-2004

Vir: prirejeno po Krašovec, Zobavnik (ur.) (2005). Poročilo o delu državnega zbora v mandatnem obdobju 2000-2004, str. 42

Dejansko moč opozicije lahko ugotovimo s številom poslanskih vprašanj in pobud, ki so ostala neodgovorjena. V mandatnem obdobju 2000-2004 so opozicijski poslanci zastavili kar 1895 poslanskih vprašanj in pobud, od tega jih je 130 (7%) ostalo neodgovorjenih (glej Graf št. 5). Lahko rečemo, da je bila opozicija v primerjavi s prejšnjim mandatom na področju poslanskih vprašanj in pobud uspešnejša in močnejša kot koalicijska. Skupno je v parlamentu ostalo neodgovorjenih 157 (7%) vseh postavljenih vprašanj in pobud (Krašovec, Zobavnik (ur.), 2004: 42). V primerjavi s prejšnjim mandatom lahko ugotovimo upad poraznega števila neodgovorjenih poslanskih vprašanj (v prejšnjem mandatu vlada ni odgovorila kar na 22% vseh zastavljenih vprašanj in pobud). S tem, ko vlada in njeni ministri ne odgovarjajo na poslanska vprašanja, onemogočajo opoziciji učinkovit nadzor nad delovanjem izvršne veje oblasti.

Graf št. 5: **Delež odgovorjenih in neodgovorjenih poslanskih vprašanj in pobud v državnem zboru v mandatnem obdobju 2000-2004**

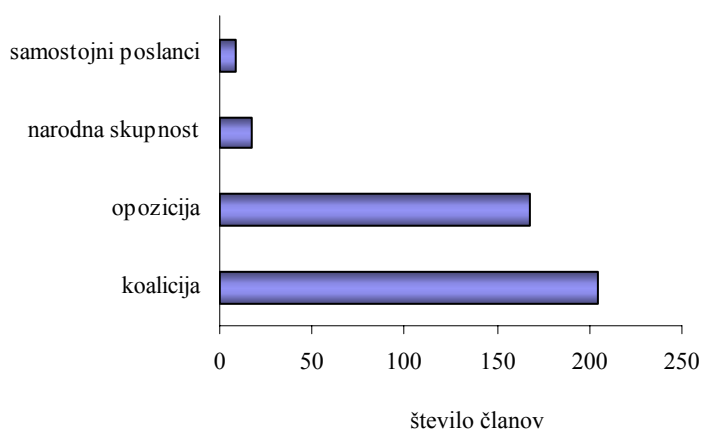

Vir: prirejeno po Krašovec, Zobavnik (ur.) (2005). Poročilo o delu državnega zbora v mandatnem obdobju 2000-2004, str. 42

- **Sestava delovnih teles**

V tretjem mandatu državnega zbora je delovalo 30 delovnih teles. Od skupno 399 članov je bilo razmerje med koalicijskimi in opozicijskimi poslanci 51:42 odstotkov. Člani delovnih teles so bili tudi samostojni poslanci in predstavnika manjšin. Moč sedežev v delovnih telesih je bila na strani vlade. V primerjavi z mandatom 1996-2000 je opazen upad opozicijskih poslancev v delovnih telesih in porast števila koalicijskih poslancev (glej Tabela 5.5.2.3 in Graf št. 6). Kljub načelu proporcionalne porazdelitve mest v delovnih telesih, Anderlič navaja, da je bila sestava delovnih teles v tem mandatu drugačna, kakor je bil odraz volilnih glasov na volitvah (glej Priloga D).

Graf št. 6: Število članov v delovnih telesih državnega zbora v mandatnem obdobju 2000-2004

Vir: prirejeno po Krašovec, Zobavnik (ur.) (2005). Poročilo o delu državnega zbora v mandatnem obdobju 2000-2004, str. 51-53

V mandatu 2000-2004 je bila porazdelitev vodstvenih položajev v delovnih telesih državnega zbora odsev proporcionalnosti. Opozicija je predsedovala slabi polovici (43%) vseh delovnih teles. Razmerje opozicijskih predsednikov delovnih teles je bilo skoraj izenačeno s številom koalicijskih poslancev na vodilnih mestih v telesih (53:43). V primerjavi s prejšnjim mandatom je opozicija pridobila eno mesto predsednika delovnega telesa, pri tem je potrebno poudariti, da se je število delovnih teles v mandatu 2000-2004 povečalo za štiri (glej Tabela 4.4.2.3).

Od leta 2000 naprej, neglede na precej močno koalicijsko, je opozicija postajala vse močnejša, agresivnejša in bolj artikulirana. Poskušala je načrtno delovati. Imela je ugodnejše pogoje, saj se je koalicija preveč zanašala na lagodnost in lahkotnost vladanja. Naloga opozicije je bila jasna – interes so bile volitve, tudi predčasne (glej Anderlič, Priloga D).

Do leta 2002 je bila opozicija strukturno in številčno najšibkejša doslej. Številčno je bila šibka, saj je imela zgolj 26 glasov, če odštejemo SMS, ki je svoje glasove po sporazumu z LDS namenila koaliciji. Poleg tega je bila tudi strukturno šibka, saj s svojo heterogeno strukturo in notranjo delitvijo na pomladno opozicijo in opozicijo, ki se je nagibala h koaliciji (SNS in SMS), ni mogla enotno delovati in dosegati vidnejše rezultate.

Če odštejemo še glasove SNS in SMS, ki sta bili bolj v kooperativnih odnosih z vlado kot kompetitivnih, je opoziciji dejansko ostalo zanemarljivo število glasov. Ravno zaradi majhnosti in razdeljenosti je bila njena vloga vidno oslabljena.

Na zakonodajnem področju je bilo opaziti upad trenda rasti števila predlaganih vladnih amandmajev, kar je bila posledica poslovnih sprememb. Pri predlaganju zakonov je bila tudi tokrat najuspešnejša vladna koalicija, ki je predlagala daleč največ zakonov (83%) in tudi sprejetih je bila večina njenih predlogov zakonov (glej Priloga B, Tabela B.2). Za to obdobje je bilo značilno, da je vladi uspel sprejem zakonov še iz prejšnjega mandata.

Po letu 2002 je opozicija s številnimi poslanskimi vprašanji, referendummi, nezaupnicami in z obstrukcijo sej pričela izvajati pritisk na vlado.

V začetku leta 2003 je opozicija ubrala taktiko aktivne politike, ko sta predsednika največjih opozicijskih strank Janša in Bajuk naslovila na vlado t.i. šest zahtev po spremembi zakona o RTVS²⁹, ki naj bi po novem oblikoval predvsem dva med seboj neodvisna programa in sklad za pluralizacijo medijev. Največ poudarka je bilo v zahtevi po neposrednih prenosih sej državnega zbora.

Opozicija je izvajala precejšnje pritiske na vlado za hitrejšo uveljavljanje strukturnih reform in uveljavljanje evropske zakonodaje. V letu 2003 je večina slovenskih strank dosegla soglasje o vstopanju v Evropsko unijo in v NATO.

Vidnejše spremembe v opozicijskem prostoru so se pričele pojavljati v letu 2004. Iz koalicije je izstopila SLS, ki je deset glasov prinesla opoziciji. Istega leta so prenehali pogoji delovanja SMS, kar pomeni izgubo štirih glasov za opozicijo. Tako se je oblikovalo novo razmerje moči 48:37 poslancev v korist koalicije. Kljub vladni premoči v številu sedežev je opoziciji uspelo povečati število glasov v državnem zboru.

V tem letu so v Sloveniji potekale tudi prve volitve poslancev v Evropski parlament. Volivci so največ glasov namenili opozicijski NSi in njenemu kandidatu Lojzetu Peterletu. Liberalna demokracija se je s svojima kandidatoma uvrstila na drugo mesto.

²⁹ RTVS – Radio in televizija Slovenija.

Kljub temu, da so stranke na volitvah kandidirale posamično, je uspeh presenetljivo zabeležila opozicijska stranka.

Izrazito politično držo je v mandatu 2000-2004 razvila SDS, ki je štiri leta s sistematičnim delom uspela razviti sorazmerno močno stranko (glej Peterle, Priloga C).

Proti koncu mandata je opozicija še bolj okrepila svoje moči, kar se ji je obrestovalo na parlamentarnih volitvah oktobra 2004, ko je prišlo do spremembe na oblasti – zasuk oblasti je šel v smeri desnosredinske opcije.

6. ZAKLJUČEK

Oreste Massari (v Bibič, 1997: 164) je zapisal, da "se razredna struktura v svetu preobraža, ideologije se spreminjajo ali padajo v krizo, organizacijski obrazi politične in strankarske participacije se modificirajo, toda opozicija ostaja, še kako živi in postaja čedalje bolj opozicija programa, v kateri se zmanjšuje ideološka komponenta, toda raste vrednostna sestavina."

V diplomskem delu smo poskušali predstaviti teoretični okvir pojma in institucije politične opozicije. Teoretični vidik politične opozicije smo aplicirali na delovanje slovenske politične opozicije v samostojni Sloveniji, v obdobju od leta 1990 do konca tretjega mandata leta 2004. Z empirično raziskavo smo poskušali predstaviti vlogo, delovanje in moč slovenske opozicije v slovenskem političnem prostoru v obdobju zadnjih štirinajstih let. Zastavili smo si teoretično predpostavko, da je bila slovenska politična opozicija v obdobju 1990-2004 številčno in strukturno šibka.

Slovenija je ob koncu devetdesetih let stopila na pot osamosvajanja od političnega sistema zaprte hegemonije z nizko stopnjo politične participacije in liberalizacije režima. Pomikati se je pričela v smeri poliarhične demokracije, katero je Robert Dahl, definiral kot demokracijo za večje število ljudi. Poimenoval jo je demokratični ideal, kot politične sisteme z visoko stopnjo inkluzivnosti za državljane in z visoko stopnjo konkurenčnosti, ki omogoča delovanje politične opozicije. Lahko rečemo, da je Slovenija še vedno na poti približevanja poliarhični ureditvi.

Vloga politične opozicije je poleg nadzora in kritike oblasti tudi predlaganje alternativnih rešitev ter predstavljanje interesov vseh, ne samo manjšine. Vlogo politične opozicije v Sloveniji opredeljujeta ustava in poslovnik državnega zbora.

Vsaka politična opozicija mora biti tudi močna pri opozicioniranju vladni večini. Svojo moč črpa predvsem iz števila sedežev, ki jih ima v predstavniškem telesu in iz učinkovitega izvajanja svojih funkcij.

Pri raziskovanju vloge in moči slovenske politične opozicije smo se na kratko ustavili pri letu 1989, ko se je pričela formirati slovenska politična opozicija v modernem smislu. Združevala je predstavnike različnih idejnih skupin, gibanj, združenj in ugledne posameznike, ki so opozarjali na nepravilnosti tedanje oblasti in političnega sistema ter se zavzemali za vzpostavitev demokratičnega pluralističnega političnega sistema. Predstavniki opozicijskih političnih strank so se po prvih demokratičnih večstrankarskih volitvah v letu 1990 združili v vladno koalicijo Demos (Demokratična opozicija Slovenije).

Politično opozicijo v letu 1990 so sestavljale tri prenovljene stranke, naslednice nekdanjih družbenopolitičnih organizacij (ZKS, ZSMS in SDZL), ki so na volitvah skupno prejele dobro tretjino vseh glasov. Njena naloga je bila rušiti delovanje vlade in ponovno priti na oblast. Tudi državljani Slovenije so v javnomnenjski raziskavi izrazili podporo politični opoziciji in pričakovanje, da bo sodelovala v procesu političnega razvoja.

Opozicija je predstavljala manjšino v družbenopolitičnem zboru. Kljub temu, da je imela vladna koalicija Demos večino glasov v prvih dveh zborih, je opozicija v zboru združenega dela imela večino, od koder je črpala tudi strukturno moč, saj je imela možnost zavrnitve zakonov, potrjenih v preostalih dveh zborih. V obdobju 1990-1992 se je organizirala močna in ideološko homogena opozicija, ki je opozicijski status znala dobro izkoristiti, k čemer so ji pripomogle tudi vodstvene politične izkušnje iz prejšnjih let. Največjo strukturno moč je pokazala v letu 1992, ko je v Skupščini RS uspela izglasovati nezaupnico Peterletovi vladi in priti na oblast.

Leta 1992 se je oblikovala prehodna vlada Janeza Drnovška, nasproti kateri je bila opozicija, sestavljena iz članov nekdanjega Demosa. Bila je številčno izredno šibka, saj je vladajoča koalicija imela v vseh treh zborih trdno večino in podporo. Bila je tudi strukturno šibka, saj ji ni uspel noben vidnejši skupen nastop proti vladi. Kljub temu, da je bila opozicija ideološko homogena, ni bila sposobna nastopiti proti močni, levousmerjeni vladni koaliciji. Naloga opozicije je bila priprava na bližajoče se volitve.

V prvem mandatnem obdobju državnega zbora (1993-1996) je prišlo do temeljitega preobrata razmerij v slovenskem političnem življenju. Nasproti močni koaliciji, ki jo je oblikovala zmagovita LDS, se je oblikovala raznovrstna opozicija ideološko heterogenih strank (SNS, SLS, DS in Zeleni). Na začetku mandata je bila opozicija številčno šibka, saj je imela skupno zgolj dobro tretjino vseh poslanskih mest v državnem zboru. Po združitvi LDS marca 1994 se je število koalicijskih poslancev povečalo. Tovrstna struktura koalicije je obstala le do leta 1994, ko sta koalicijo zapustili SDSS in ZL, ki sta opoziciji prinesli dodatne glasove. Tako se je številčna moč po dolgem času prevesila na stran opozicije.

Strukturna šibkost opozicije je bila posledica neenotnega delovanja znotraj opozicije. Z izstopom Janševe SDSS iz koalicije leta 1994, se je na opozicijski strani začelo prebujati življenje. V tem mandatu je opozicijska SDSS poskušala oblikovati vlado v senci, ki je delovala bolj navznoter kakor navzven. Opozicija je bila dejansko strukturno šibka tudi na področju zastopanosti v delovnih telesih. Najmočnejša je bila pri postavljanju poslanskih vprašanj v parlamentu, ki so velikokrat ostala neodgovorjena.

Na drugih volitvah v državni zbor novembra 1996 so volivci zopet zaupali večino glasov Janezu Drnovšku in njegovi LDS, ki je v primerjavi z letom 1992 še povečala število volilnih glasov. Po številu volilnih glasov so zmagale pomladne stranke, ki so se povezale v t.i. "pomladno koalicijo" (SLS, SKD, SDS). Ker pomladne stranke niso podpisale koalicijske pogodbe pred volitvami, je mandat za predsednika vlade ponovno dobila najuspešnejša stranka LDS, ki ji je s pomočjo glasu poslanca Cirila Pucka (SLS) in dveh glasov poslancev narodnosti uspela izvolitev Janeza Drnovška za premiera.

V tem obdobju so bile v opoziciji stranke, ki so si bile programsko zelo različne (SKD, SDS, ZLSD, SNS) in ki niso bile sposobne razviti medsebojnega sodelovanja. Najmočnejša opozicijska stranka je bila ponovno SDS, ki je vse tesneje začela sodelovati z ideološko najsorodnejšo SKD. Tudi znotraj opozicije same so se pričele ideološke delitve na dva tabora, na t.i. pomladno (SDS in SKD) in t.i. staro (kontinuitetno) opozicijo (NS in ZLSD), ki ni pripomogla h konstruktivnemu delovanju opozicije.

Številčna moč opozicije se je odražala v dobrih 40% poslanskih sedežev v parlamentu. Strukturno je bila šibka predvsem na zakonodajnem področju, saj je zakonodajna iniciativa vse bolj prehajala v roke vlade, ki si je pričela ustvarjati monopol na zakonodajnem področju. Moč opozicije se je zmanjševala na račun trenda rasti zakonodajne moči vlade. Kljub številčni in strukturni šibkosti je bila opozicija čedalje aktivnejša, vse bolj je izkoriščala instrumente, ki so ji bili na voljo.

Strukturno močna je bila predvsem na področju poslanskih vprašanj in pobud. V tem mandatu je opozicija z vlaganjem interpelacij, ustavnih obtožb, pobud za razpis referendumov in v javnosti odmevnih predlogov zakona pridobivala na svoji moči.

Njena moč se je stopnjevala proti koncu mandata, ko se je pričel združevati "pomladni blok". Junija 2000 sta se združili SLS in SKD v stranko SLS+SKD – Slovensko ljudsko stranko, ki se je povezala s SDS v Koalicijo Slovenija. Z izstopom SLS iz vladne koalicije je SLS+SKD – Slovenska ljudska stranka vložila kandidaturo Andreja Bajuka za mandatarja prehodne vlade, ki je bil v tretjem krogu volitev tudi izvoljen.

Z oblikovanjem koalicije Slovenija in izvolitvijo njene vlade poleti 2000, so prišle na oblast stranke "slovenske pomladi". Oblikovala se je desnosredinska vlada SLS+SKD – Slovenska ljudska stranka in SDS. V opoziciji je pristala do tedaj neporažena LDS, skupaj z ZLSD in DeSUS-om. Opoziciji je prinesel dodaten glas poslanec Ciril Pucko, ki je tudi uradno prestopil v politični tabor LDS. Tako je bila opozicija z 42 glasovi številčno doslej najmočnejša opozicija. Vladna koalicija je imela šibko številčno premoč dveh glasov.

Kljub temu, da je bila opozicija Bajukovi vladi razpršena med štiri stranke, je bila ideološko homogena. V tako kratkem obdobju je bila njena naloga omejevati delo nove vlade. Moč opozicije se je kazala tudi v kritiki nove vlade, ki je bila proti koncu mandata vse silovitejša, predvsem na račun "kadrovanja" vladnih poslancev. Opozicija je pridobivala na moči tudi zaradi konfliktov znotraj vladne koalicije, zaradi katerih sta izstopila Lojze Peterle in Andrej Bajuk ter ustanovila novo stranko Nova Slovenija (NSi). Opozicija Bajukovi vladi je imela največjo strukturno moč, ko ji je na jesenskih volitvah uspelo ponovno priti na oblast.

Na tretjih volitvah v državni zbor oktobra 2000 so bile stranke desnosredinske koalicije povsem poražene. LDS je na teh volitvah dobila največ glasov v primerjavi z vsemi volitvami doslej. Obe vladni stranki Bajukove vlade sta izgubili precejšnje število glasov. Ponovno je mandat za sestavo vlade dobil Janez Drnovšek, ki ga je leta 2002 nadomestil Anton Rop (LDS). Vlada je imela močno večino v državnem zboru, ki je doslej v obdobju 1990-2000 ni imela še nobena vladna koalicija.

Opozicijo so ponovno sestavljale raznorodne stranke (SDS, NSi, SNS in formalno SMS). Skupaj je imela opozicija komaj tretjino vseh sedežev v parlamentu.

Jeseni 2000 sta se SDS in NSi povezali v novo Koalicijo Slovenija. V parlamentu se je oblikovala številčno šibka opozicija nasproti izredno močni koaliciji.

Do leta 2002 je bila opozicija strukturno in številčno najšibkejša doslej. Številčno je imela zgolj 26 glasov, saj je SMS po sporazumu z LDS svoje glasove namenila vladni koaliciji. Poleg tega s svojo heterogeno strukturo in notranjo delitvijo na pomladno in pro-vladno opozicijo ni mogla enotno delovati. Zaradi majhnosti in razdeljenosti je bila njena vloga vidno oslABLJena.

Po letu 2002 je opozicija nastopila z aktivno politiko številnih poslanskih vprašanj, referendumov, nezaupnicami in z obstrukcijo sej. V začetku leta 2003 je naslovila na vladno t.i. šest zahtev po spremembi zakona o RTVS. Vidnejše spremembe v opozicijskem prostoru pa so se pričele pojavljati v letu 2004, ko je iz koalicije izstopila SLS in prestopila na stran opozicije. Istega leta je prenehala obstajati poslanska skupina SMS, kar je pomenilo dodatno izgubo glasov za opozicijo. Kljub številčni premoči vlade je opoziciji uspelo povečati število glasov v državnem zboru.

V tem letu so v Sloveniji potekale tudi prve volitve poslancev v Evropski parlament. Volivci so presenetljivo največ glasov namenili opozicijski NSi in njenemu kandidatu Lojzetu Peterletu.

Proti koncu mandata je opozicija še bolj okrepila svoje moči, kar se ji je obrestovalo na državnozborskih volitvah 2004, ko je desnosredinska opcija dobila največ glasov.

Odnos slovenske vlade do opozicije je bil v tem obdobju izrazito negativen. Tudi ko je opozicija igrala aktivno vlogo v državnem zboru, je vladna večina v veliki meri zavrnila njene alternative in pobude. Lahko trdimo, da opozicija ni imela institucionalnih in strokovnih možnosti za svoje delovanje. Položaj politične opozicije v Sloveniji je bil velikokrat marginaliziran. Pogosto ni bila deležna pozornosti in spoštovanja s strani vladajoče koalicije, veljala je kot nekaj problematičnega in celo motečega v državnem ustroju. Dejstvo je, da slovenska politika ni v zadostni meri spodbujala razvoja politične opozicije, da bi lahko učinkovito in nemoteno delovala.

Z izjemo opozicije leta 1990, opozicije Bajukove vlade leta 2000 in opozicije konec mandata 2004, je za slovensko parlamentarno areno značilno, da je oblikovala pretežno številčno in strukturno šibke opozicije. Opozicije so bile praviloma ideološko heterogene, razpršene med več strank in šibke v izvajanju svojih funkcij. Kmalu se je pričela risati bipolarnost slovenskega političnega prostora, česar odraz je bila tudi notranja delitev opozicije na dva ideološka tabora, "pomladni" in "liberalni" tabor.

Posledice notranje delitve opozicije so bile vidne v sodelovanju in glasovanju liberalnega krila opozicije z vladno koalicijo. In obratno. Poleg tega so bile opozicije tudi nestabilne, česar odraz so bili prestopi v koalicijo in obratno.

Velikokrat so opozicije razjedali notranji spori in nesoglasja. Vzroke za takšno stanje bi lahko iskali v politični neizkušenosti slovenskih opozicijskih strank, pomanjkanju intelektualnega kapitala, slabih pogojev delovanja opozicije, premajhni opaženosti delovanja opozicije s strani volivcev in predvsem v neupoštevanju opozicije s strani vladajočih političnih strank.

Za Slovenijo je bilo v obdobju 1990-2004 značilno, da je oblikovala nekonstruktivno razmerje med koalicijo in opozicijo. Oblikovale so se močne, velike, ideološko raznorodne vladne koalicije, ki niso imele nasproti enotne in močne opozicije. Meja med opozicijo in pozicijo je bila pogosto zabrisana, saj so posamezne opozicijske stranke pri pomembnejših glasovanjih velikokrat podprle vlado. In obratno.

Najmočnejše orožje, ki ga je opozicija imela v svojih rokah, so bili parlamentarni odbori, kjer je lahko postavljala vprašanja in pobude ter zahtevala od pristojnih ministrov informacije. Tudi na področju poslanskih vprašanj in pobud je bila relativno uspešna, saj so bila nekatera izmed njih odmevna. Največji izraz opozicijske volje pa so bili referendum, saj je zabeležila velik uspeh pri vseh, katerih pobudnik je bila. To jo je navdajalo z upanjem, da vendarle obstaja neka močnejša politična zavest v javnosti.

Na področju amandmajev je opozicija zabeležila velik neuspeh. Velikokrat je bilo slišati očitke, da vlada dobre opozicijske amandmaje preformulira in predstavi kot svoje. Moč opozicije se je slabila tudi na račun krepitve vladne zakonodajne iniciative, ki si je iz mandata v mandat ustvarjala monopol na področju zakonodaje. Tudi v medijih opozicija ni dosegala vidnejših rezultatov, saj se je velikokrat morala boriti za pravico neposrednih prenosov sej.

Moč opozicije se je slabila na račun krepitve vladne zakonodajne iniciative.

V procesu raziskovanja se je pojavil raziskovalni problem, saj so se dostopni podatki državnega zbora izkazali za neuporabne pri raziskovanju politične opozicije v Sloveniji. Zaradi prevelikega obsega raziskave, ki bi bila časovno zelo zahtevna, smo se odločili, da kazalnika o predlaganih in sprejetih amandmajih in zakonih v državnem zboru opustimo in izključimo iz nadaljnje raziskave. Pomagali smo si z dostopnimi podatki državnega zbora, ki so bili uporabni za naše nadaljnje raziskovanje. S pojavom raziskovalnega problema se je odprlo novo področje, ki je z vidika družboslovnega raziskovanja zanimivo in odpira prostor za poglobljeno raziskavo slovenske politične opozicije.

V diplomskem delu smo tekom empirične raziskave o politični opoziciji v Sloveniji (1990-2004) ugotovili, da slovenski politični prostor oblikuje pretežno šibke, heterogene in razpršene politične opozicije. Pri tem je potrebno izpostaviti tudi dinamiko treh izjem - opozicijo leta 1990, opozicijo Bajukovi vladi (leta 2000) in opozicijo konec mandata 2004. Za navedene politične opozicije je bila značilna številčna šibkost, a strukturna moč, z izjemo opozicije Bajukovi vladi, ki je bila številčno in strukturno najmočnejša doslej. Izpostavljene opozicije so bile ideološko dokaj homogene, sposobne izkoristiti opozicijski potencial in na naslednjih volitvah priti na oblast. Tako lahko na podlagi ugotovitev, pridobljenih s pomočjo empirične raziskave o vlogi in moči opozicije v Sloveniji v obdobju 1990-2004, sprejmemo postavljeno hipotezo.

Da bi lahko opozicija prešla strankarski in ideološki okvir ter postala element diskusije in pogosto odločujoča moč in element demokratične sinteze, je potrebno razvijati duha tolerantnosti. Načelo, da je opozicija nosilec mišljenja in ne odraz nizke zavesti, je bistveno za prakso vsake demokracije.

7. SEZNAM STROKOVNE LITERATURE IN VIROV

Strokovna literatura:

1. Bealey, Frank (1999). *The Blackwell Dictionary of Political Science*, The Blackwell publishers, London.
2. Beyme, Klaus von (1985): *"Political Parties in Western Democracies"*. Gower House, Aldershot, Hants
3. Bibič, Adolf (1993): *"Racionalnost opozicije"*. V: Zajc Drago (ur.): Slovenski parlament v procesu politične modernizacije. FDV, Institut za družbene vede, Center za politološke raziskave, Ljubljana, str. 61-75.
4. Bibič, Adolf (1997): *Politološki preseki. Civilna družba in politični pluralizem*. Znanstvena knjižnica FDV, Ljubljana.
5. Blondel, Jean (1997): *"Political Opposition in the Contemporary World"*. V: Government and Opposition. Blackwell Publishing, Oxford and Main, Autumn 1997, vol.32, Iss.4, pg.462-486, vol.39.
6. Bogdanor, Vernon (ur.) (1987). *The Blackwell Encyclopaedia of political Institutions*. Basil Blackwell, London.
7. Close, David (2000): *"Democratization and Opposition"*. Political Science, Memorial University St. John's, NF, Canada. Presented to the XXII International Congress of LASA, Miami, FL, 15-18 March 2000 (spletna stran: www.scholar.google.com, januar 2005).
8. Dahl, Robert A. (ur.): (1968): *Political Oppositions in Western Democracies*. New Haven and London, Yale University Press.
9. Dahl, Robert A.: (1971): *Polyarchy. Participation and Opposition*. New Haven and London, Yale University Press.
10. Fink Hafner, Danica (1992): *Nova družbena gibanja. Subjekti politične inovacije*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
11. Fink Hafner, Danica (1993): *"Od monizma k pluralizmu"*. V: Zajc Drago (ur.): Slovenski parlament v procesu politične modernizacije. FDV, Institut za družbene vede, Center za politološke raziskave, Ljubljana, str. 29-47.
12. Fink Hafner, Danica (2001): *Politične stranke*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
13. Fink Hafner, Danica, Alenka Krašovec (2005): *Is consultation everything? Interest group influence on parliamentary working bodies in Slovenia*. Czech Sociological Review, v tisku.

14. García Díez, Fátima (2003): *Government and Opposition in Central America: Ideological and Political Divides*. Paper prepared for delivery at the Joint Session of Workshops of the European Consortium for Political Research, Edinburgh (spletna stran: www.scholar.google.com, januar 2005).
15. Helms, Ludger (2004): *Five Ways of Institutionalizing Political Opposition: Lessons from the Advanced Democracies*. V: *Government and Opposition*. Blackwell Publishing, Oxford and Main, Winter 2004, Iss.1, pg.22, vol.39 (spletni iskalnik: Academic Search Premier Publications, januar 2005).
16. Jambreč, Peter (1989): *Oblast in opozicija v Sloveniji*. Založba Obzorja, Maribor.
17. Kirchheimer, Otto (1985). *Mene političke opozicije*. V: Treči program, Radio Beograd, Beograd, str. 379-403.
18. Krašovec, Alenka (2000): *Moč v političnih strankah. Odnosi med parlamentarnimi in centralnimi deli političnih strank*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
19. Lukšič, Igor (1993): *Opozicija in vlada v senci*. V: Zajc Drago (ur.): Slovenski parlament v procesu politične modernizacije. FDV, Institut za družbene vede, Center za politološke raziskave, Ljubljana, str. 137-158.
20. Potter, Allen (1969). "Great Britain: Opposition with a Capital O". V: Dahl (ur.). *Political Oppositions in Western Democracies*. New Haven and London, Yale University Press, str. 3 – 34.
21. Prunk, Janko (2002): *"Primerjava političnega razvoja v Sloveniji in Hrvaški 1990-2000"*. V: Fink Hafner, Danica, Tomaž Boh (ur.): *Parlamentarne volitve 2000*. FDV, Ljubljana, str. 135-161.
22. Repe, Božo (2000): *"Pravne, politične podlage, okoliščine in pomen prvih demokratičnih volitev"*. V: Krašovec Tatjana (ur.): *Razvoj slovenskega parlamentarizma. Kolokvij ob 10. obletnici parlamentarizma v Sloveniji*. Zbornik referatov, koreferatov in razprav. Državni zbor RS, Ljubljana, str. 26-70.
23. Rupel, Dimitrij (1994). *Čas politike*. DZS, Ljubljana.
24. Sartori, Giovanni (1976): *Parties and party systems*. Cambridge University Press, Cambridge.
25. Šurla, Silvester (2003): *Opozicija in tranzicija. Politična opozicija na Slovenskem (1990-2002)*. Magistrsko delo. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
26. Toš, Niko (ur.) (1999): *Vrednote v prehodu II. Slovensko javno mnenje 1990-1998*. FDV, Institut za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja, Ljubljana.

27. Zajc, Drago (1993): *"Procesi politične modernizacije v (vzhodni) Evropi in v Sloveniji"*. V: Zajc Drago (ur.): Slovenski parlament v procesu politične modernizacije. FDV, Institut za družbene vede, Center za politološke raziskave, Ljubljana, str. 9-29.
28. Zajc, Drago (1999): *"Institucionalizacija slovenskega državnega zbora - proceduralni standardi, vodenje in distribucija moči v procesu odločanja"*. V: Pezelj Janez (ur.): Mednarodna konferenca parlamentarno vodenje. Zbornik referatov. Oddelek Državnega zbora RS za informiranje, Ljubljana, str. 12-27.
29. Zajc, Drago (2000). *Parlamentarno odločanje*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
30. Zajc, Drago (2001): *"Demokratske volitve in prehod v nekaterih novih državah na območju nekdanje Jugoslavije"*. V: Fink Hafner Danica, Miro Haček (ur.): Demokratični prehodi II. Slovenija v primerjavi z drugimi nekdanjimi jugoslovanskimi republikami. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 17-52.
31. Zajc, Drago (2004): *Razvoj parlamentarizma. Funkcije sodobnih parlamentov*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Ostali viri:

1. Cerar, Miro (ur.) (1995): *Državni zbor Republike Slovenije*. Državni zbor RS, Ljubljana.
2. Krašovec, Tatjana, Zobavnik J. (ur.) (2005): *Poročilo o delu Državnega zbora v mandatnem obdobju 2000 – 2004*, Državni zbor RS, Ljubljana.
3. Pezelj, Janez (ur.) (2002): *Državni zbor Republike Slovenije 1992-2002*. Državni zbor RS, Ljubljana.
4. *Poročilo o delu Državnega zbora v mandatnem obdobju 1996-2000* (2000). Državni zbor, Ljubljana.
5. *Poslovník državnega zbora* (1993). Državni zbor Republike Slovenije, Ljubljana.
6. *Poslovník državnega zbora* (2002). Državni zbor Republike Slovenije, Ljubljana.
7. Robertson, David (1985). *Dictionary of Politics*. Penguin Books, London.
8. Sruk, Vlado (1995). *Leksikon politike*. Založba Obzorja, Maribor.
9. *Ustava Republike Slovenije* (2002). Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana.

Intervjuji:

- intervju z Lojzetom Peterletom, 22. april 2005
- intervju z Antonom Anderličem, 17. maj 2005

Spletni viri:

- Državni zbor RS, www.dz-rs.si, december 2004
- Statistični urad RS, www.stat.si, december 2004
- Podatkovna baza Scholar Google, www.scholar.google.com, januar 2005
- Academic Search Premier Publications, januar 2005
- Podatkovna baza Proquest Social Science Journals, januar 2005
- Podatkovna baza Oxford Scholarship, www.oxford.scholarshiponline.com, januar 2005
- Liberalna demokracija Slovenije, www.lids.si, marec 2005

PRILOGE**Priloga A: Statistični prikaz deležev glasov kandidatnih list v Skupščini RS leta 1990 in v Državnem zboru RS v obdobju 1992-2004****Tabela A.1: Deleži osvojenih glasov kandidatnih list v slovenski skupščini in državnem zboru – primerjava med volitvami v letih 1990, 1992, 1996, 2000 in 2004**

Kandidatne liste	1990	1992	1996	2000	2004
Slovenska demokratska stranka (SDS)	7,4	3,3	16,1	15,8	29,1
Liberalna demokracija Slovenije (LDS)	14,5	23,5	27,0	36,3	22,8
Združena lista socialnih demokratov (ZLSKD)	17,3	13,6	9,0	12,1	10,2
Nova Slovenija – Krščanska ljudska stranka (NSi)	-	-	-	8,6	9,1
Slovenska ljudska stranka (SLS)	12,6	8,7	19,4	-	6,8
Slovenska nacionalna stranka (SNS)	-	10,0	3,2	4,4	6,3
Demokratska stranka upokojencev (DeSUS)	-	-	4,3	5,2	4,0
Slovenski krščanski demokrati (SKD)	13,0	14,5	9,6	-	-
Demokratska stranka Slovenije (DS)	9,5	5,0	-	-	-
Zeleni Slovenije (ZELENI)	8,8	3,7	-	-	-
Socialistična zveza Slovenije (SZS-SZDL)	5,4	-	-	-	-
Slovenska obrtniška stranka (SOS)	3,5	-	-	-	-
SLS + SKD Slovenska ljudska stranka	-	-	-	9,5	-
Stranka mladih Slovenije (SMS)	-	-	-	4,3	-
Drugi	8,1	17,7	11,3	3,8	2,2
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Vir: www.stat.si, december 2004

**Priloga B: Vloženi in sprejeti amandmaji ter zakoni v Državnem zboru RS
v obdobju 1992-2004**

**Tabela B.1: Število predlaganih in sprejetih amandmajev po predlagateljih v
Državnem zboru RS v obdobju 1992-2004**

PREDLAGATELJ	1992-1996				1996-2000				2000-2004*				SKUPAJ			
	Vloženi		Sprejeti		Vloženi		Sprejeti		Vloženi		Sprejeti		Vloženi		Sprejeti	
	%		%		%		%		%		%		%		%	
Poslanci	8936	64	4004	45	4431	39	1554	35	7618	52	2481	33	20985	53	8039	38
Vlada	2728	20	2269	83	3677	33	2334	63	2661	18	1893	71	9066	23	6496	72
Delovna telesa	2220	16	1853	83	3200	28	2950	92	4308	30	3905	91	9728	21	8708	90
SKUPAJ	13884	100	8126	59	11308	100	6838	60	14587	100	8279	57	39779	100	23243	58

Opombe: * podatki vsebujejo število amandmajev k zakonom in aktom

Vir: Pezelj, Janez (ur.) (2002). Državni zbor RS 1992-2002, str. 226, Krašovec, Zobavnik (ur.) (2005). Poročilo o delu državnega zbora v mandatnem obdobju 2000-2004, str. 37

**Tabela B.2: Število predlaganih in sprejetih zakonov po predlagateljih v Državnem
zboru RS v obdobju 1992-2004**

PREDLAGATELJ	1992-1996				1996-2000				2000-2004				SKUPAJ			
	Vloženi		Sprejeti		Vloženi		Sprejeti		Vloženi		Sprejeti		Vloženi		Sprejeti	
	%		%		%		%		%		%		%		%	
Poslanci	233	36	79	34	232	28	59	25	97	16	37	38	562	27	175	31
Vlada	401	62	295	74	586	71	570	97	502	83	642*	128	1489	72	1507	101
Državni svet	8	1	1	13	10	1	2	20	3	1	/	/	21	1	3	14
SKUPAJ	642	100	375	58	828	100	631	76	602	100	679	113	2072	100	1685	81

Opombe: * V obdobju 2000-2002 je bilo sprejetih več zakonov kot predlaganih, ker so se sprejemali še zakoni iz prejšnjega mandata.

Vir: Pezelj, Janez (ur.). Državni zbor RS 1992-2002, str. 226, Krašovec, Zobavnik (ur.) (2005). Poročilo o delu državnega zbora v mandatnem obdobju 2000-2004, str. 32

Priloga C: Intervju z Lojzetom Peterletom

VLOGA IN MOČ OPOZICIJE V SAMOSTOJNI SLOVENIJI

- Intervju z Lojzetom Peterletom -

Moje ime je Nataša Ropret in sem absolventka politologije na Fakulteti za družbene vede. Za diplomsko delo sem si izbrala temo o politični opoziciji v Sloveniji v obdobju od osamosvojitve do vstopa v Evropsko unijo. Informacije, pridobljene z intervjujem, bodo uporabljene zgolj za diplomsko delo. Za sodelovanje se vam že vnaprej zahvaljujem.

1. Kaj je bila po vašem mnenju naloga slovenske opozicije v obdobju 1990-2004 (razdelati po obdobjih: 1990-92, 1992-96, 1996-00, 2000-04)?

Začel bom z letom 1990, ko smo začeli z demokratično ureditvijo po prvih demokratičnih volitvah. Takrat je tedanja pozicija, se pravi Demosova oblast, ponudila takratni opoziciji zelo širokogrudno, da bi si skoraj 1:1 delili pozicije v takratni skupščini, kar pa je bilo odklonjeno in opozicija je svoj čas izkoristila za resnično opozicijsko delovanje. Več od tega za nagajanje, ko je šlo za doseganje ključnih državnopolitičnih ciljev. Tu mislim predvsem na nasprotovanje zakonodaji, ki je bila nujna za naše uspešno osamosvajanje. V tem smislu takrat opozicije nismo čutili v državotvornem smislu. Ta opozicija je bila zelo močna, nekatere ključne zakone smo sprejemali z malim številom glasov večine.

V naslednjem mandatu, od 1992 do 1996, je bila situacija drugačna. Imeli smo dvobarvno vlado. Demos je bil vendar sestavljen samo iz novih političnih sil, medtem ko je naslednja vlada imela že večino iz starih političnih sil, kajti LDS, ki je bila potem skoraj dvanajst let vodilna, je nastala iz nekdanje ZSMS, se pravi hčerke partije, kar se ji je pri vladanju tudi poznalo. To obdobje zaznamuje sicer nekakšen poskus sodelovanja raznobarvnih ali izrazito raznobarvnih strank, ki pa je bilo zaznamovano s tem, da tisti, ki smo bili v poziciji, se pravi Krščanski demokrati in Socialdemokrati, nismo mogli v bistvenih stvareh vplivati na reformni proces, v vlado pa smo šli zato, da ne bi v popolni enobarvnosti stare politične sile začele podirati pridobitev prvih dveh let. Marsikdo tega ni razumel in nas tudi kritiziral na zelo načelni ravni.

Mislim, da bi Slovenija zelo drugače izgledala, če takrat ne bi bili v vladi. Takrat smo vendar dosegli nek premik v odnosu do javnega – zasebnega šolstva, financiranja škofijskih gimnazij, tudi frekvence za nove medije (Radio Ognjišče, TV3). Skratka, poskušali smo širiti politični prostor v tej vladi, hkrati pa smo začeli doživljati zanimivo sliko, ki se je vlekla kar dva mandata. V vladi smo imeli eno koalicijo, ki je stoodstotno podprla na primer nekega kandidata za veleposlanika, ki ga pa je potem vodilna stranka s pomočjo svojih podpornikov (ZLSD) podirala v parlamentu. Drug primer pa se nanaša na nek projekt, denacionalizacijo, glede katere smo bili v vladi brez glasu proti, zavrnilo smo Jelinčičev predlog revizije zakona o denacionalizaciji. Zopet pa je potem levo stara linija v parlamentu poskrbela za drugačno koalicijo, ki je ta zakon sprejela. In s tovrstnimi zadevami smo se nekaj časa borili. Potem je to postalo model odločanja. Imeli smo pragmatično koalicijo v vladi in ideološko koalicijo, navdahnjeno s starimi vzorci v parlamentu. Vzpostavil se je nek model vladanja, ki ni dvigal podobe tej oblasti pred ljudmi, pa tudi ne pred svetom. Slika opozicije je bila v tem obdobju mešana. Imeli smo ideološko koalicijo, ki je velikokrat delovala proti vladi, imeli smo SLS, kasneje tudi SDS, ki je po odhodu Janše iz vlade začela igrati zelo močno opozicijo – takrat se je začela doba Iva Hvalice, ki je resnično skrbel za opozicijsko držo najmočnejše med štirimi poslanci. Tako se je s pomladne strani začela risati nova opozicijska drža. Do leta 1994, do odhoda SDS iz vlade, ni bilo kakšne posebne opozicije, ni bilo močne opozicije. Glede na to, da so bili v vladi LDS, SKD in na poseben način tudi ZLSD, še prej SDS, je to pomenilo veliko moč in prevlado na tej strani. SLS je bila dosti večja s populizmom in je bolj odigrala opozicijsko vlogo navzven, kakor pa navznoter, v parlamentu. Znala je postati popularna, znotraj parlamenta pa se ne spomnim, da bi dosegala kaj posebnega. Navsezadnje je bila tudi relativno šibka. Tudi številčno.

Od leta 1996 do 2000 smo imeli posebno situacijo po prestopu Pucka in tudi po prestopu Podobnika (SLS), ki je podrl dogovor pomladnih strank in potem šel sam v vlado. V tem času sta takratna SKD in SDS skušali skupaj razvijati, kolikor se je dalo, močno opozicijo. Takrat je tudi poslovnik omogočal močnejše izražanje, čeprav je šla metoda repliciranja čez poslovniške okvirje; to je odraz tudi včasih šibkega vodenja državnega zbora. Če bi se natančno držali poslovnika, tolikšnega obsega repliciranja ne bi bilo. V tem času smo vztrajali na nadzorni vlogi opozicije, postavljali smo veliko vprašanj, odpirali in tudi podpirali smo interpelacije. V primeru ministra Bandlja smo uspeli.

V tem času se je veliko govorilo o aferah, kar naj bi bila značilnost tistega mandata. Mislim, da smo v tem času kar uspešno uporabljali instrumente, ki so na razpolago opoziciji. Prišlo je do ustanovitve Koalicije Slovenija, kasneje preko združitve SLS in SKD tudi do vključitve SLS v koalicijo. Dobili smo močan blok, ki pa je bil močan le formalno, politično pa je začel kmalu razpadati zaradi znanih oseb in dogodkov. Takrat je dišalo po tem, da se bo vendar slika spremenila, vendar tistih šest mesecev ni bilo izkoriščenih za jasno smer desne politične opcije, ampak za njeno razbijanje. Tako, da smo potem delali popravne izpite.

V naslednjem obdobju, v katerem je izrazito politični držo razvila SDS, ki je ta štiri leta s sistematičnim delom uspela razviti sorazmerno močno stranko, kar se je potem pokazalo tudi na volitvah. V določenih zadevah je Koalicija Slovenija (NSi in SDS) delovala uspešno, vendar bolj na začetku mandata kot na koncu, ko ni prišlo do dobro organiziranega strokovnega dela oziroma dela po odborih in ni prišlo do sinergije, ki bi bila potrebna. Vsekakor pa je opozicija v tem mandatu okrepila svojo podobo in večkrat uporabila obstrukcijo kot skrajni način izražanja politične volje v parlamentu. Mislim, da je opozicija s svojo živostjo uspevala ohranjati pozornost javnosti, kar so potem pokazale tudi javnomnenjske raziskave. Mislim, da je opozicija v tem mandatu še najbolj doslej pokazala svojo moč.

Mislim, da nima smisla komentirati šest mesecev leta 2000, ko so bile posebne razmere oziroma predvolilne razmere, ko se običajno delovanje ni moglo razviti v parlamentu. Samo čakalo se je, kdaj bodo volitve.

2. Kaj je po vašem mnenju opozicija realno dosegla s svojim delovanjem, kaj si štejejo za svoj uspeh?

V mandatu 2000 do 2004 nismo uspeli doseči, da bi imeli večino v odboru za proračun ali v odboru za nadzor tajnih služb. Imeli smo predsednike v odborih, ki so bili malokdaj podprti s strani večine, kar je vodilo predsednika Bajuka, da je tudi odstopil.

Mislim, da smo v predzadnjem mandatu uspeli z interpelacijo proti ministru Bandlju. V zadnji opozicijski drži smo bili očitno uspešni, ker smo zmagali na volitvah. V tem času je bilo več državotvornih idej, ki so klicale po političnem soglasju in več tega je dala opozicija. Tako glede nacionalne varnosti in NATO, kar je dal Janša, glede evropskih zadel sem sam predlagal koordinacijo političnih strank za obravnavo ključnih stvari. Na tem državotvornem planu smo naredili več kot pozicija in tudi dejstvo, da je opozicija

vodila dvakrat evropsko komisijo, je tudi določen izraz politične modrosti, ker je bilo dobro, da evropske zadeve niso bile nikoli predmet velikih razlik ali sporov, kot nekatera druga vprašanja. Da smo bili glede teh ključnih političnih ciljev (vstop v EU in NATO) kar enotni. NATO je sicer druga zadeva, kjer sta ZLSD in LDS igrali drugače, ampak na koncu se je to izšlo v vzpodbudne rezultate obeh referendumov.

Opozicija je nedvomno bistveno prispevala k temu, da sta bila oba rezultata referenduma tako prepričljiva.

3. Katerim delovnim telesom je opozicija predsedovala oziroma prisostvovala?

Delovnemu telesu za evropske zadeve, v zadnjem mandatu tudi pri nadzoru nad tajnimi službami in nad proračunom. Tudi v drugih telesih je prisostvovala, kar pa bi bilo potrebno natančneje pogledati.

4. Koliko je opozicija v tem obdobju znala izkoristiti možnost poslanskih vprašanj in amandmajev?

Opozicija je to dobro izkoriščala. To je ena redkih možnosti, kjer se besede ne da vzeti. Poslansko vprašanje je pravica in možnost in mislim, da se je v tem opozicija kar dobro razvila.

5. Ali so se pisna pravila v teh dvanajstih letih za opozicijo kaj spremenila (ustava, poslovnik)?

Poslovnik se je spremenil in je dal nekoliko 'nagobčnika'. Možnosti so sedaj veliko manjše za bolj živo in vročo razpravo, preprosto repliciranja, kot je bilo prej v navadi, ni več. Kot sem že prej omenil, je praksa repliciranja šla čez običajne manire kot v drugih parlamentih. Večina je bila za tovrstne poslovniške spremembe (potrebna je bilo dvotretjinska večina), tako da je seveda bolj dolgčas v državnem zboru kot je bilo prej. Očitna pa je bila tendenca LDS, da se pripre vrata opoziciji oziroma se ji da manj možnosti.

6. Katere je tisto 'orožje', s katerim lahko opozicija vpliva na delovanje vlade? Primer Slovenije.

Nedvomno najbolj preko odborov, ki jih obiskujejo ministri in drugi pooblaščenici s strani vlade. Tam je možno postaviti vprašanje, zahtevati informacijo, dati pobudo, ki jo včasih minister tudi sprejme. Mogoče je vplivati na finance, kar je ena od nalog parlamenta. Bistvena sprememba od leta 1992 do 2004 je v tem, da se je močno pristriglo peruti parlamentu v zvezi s proračunom in mislim, da je to povzročil nedemokratičen duh.

Demosova oblast je bila sorazmerno odprta in opozicija je marsikaj vpeljala v proračun, česar vlada ni predlagala in je dobivala podporo tudi na naši strani. In če smo menili, da je amandma dober, smo ga sprejeli. Odkar je vzela stvari v roke LDS, je zelo malo amandmajev, zlasti v zadnjem mandatu, opozicija spravila skozi. Lahko bi se jih preštelo na prste ene roke. Procedura je zelo omejila pobudo oziroma možnost odločanja poslankam in poslancem glede proračuna. S tem, ko si vlada jemlje iz leta v leto več možnosti za izločanje parlamenta iz finančne odgovornosti, v smislu, da si je jemala čedalje več rezerve, o kateri sama odloča, parlament pa pri razdelitvi milijard iz proračunskih rezerv ni imel več vpliva. Vlada je imela tako proste roke pri razdelitvi tako velikega obsega sredstev.

Včasih je zgolj vprašanje 'ob pravem času in ob pravi osebi', pomeni velik vpliv s tem, da je bil Rop dvakrat zelo pozoren na vprašanja Bajuka in se je ugotovilo, da vlada ni imela informacij, ki jo je imel Bajuk ali kdo drug in je prišlo do korekcije politike in stališč.

Zelo malo pa smo uspevali z amandmaji. Če je bil amandma res dober, ga je vlada preformulirala in ponudila kot svojega.

7. Ali se je opozicija po vašem mnenju posluževala kakšnih drugih alternativnih načinov, da je izrazila svoje mnenje, ustvarjala pritisk na vlado (demonstracije, interpelacije, 6 zahtev, mediji)?

V medijih smo uspeli relativno malo, pa vendar potem, ko je bilo postavljenih šest zahtev, so se določene stvari malce spremenile. Zame je bilo zelo nenavadno, da se preprečuje ljudem, da bi vedeli, kaj delajo njihovi izbranci v parlamentu. To ni okrepilo izgleda slovenske oblasti, da smo se morali toliko časa boriti za pravico neposrednih

prenosov sej iz parlamenta. Demonstracij je bilo v tem času relativno malo, bile pa so zopet v zadnjem mandatu. Malo je bilo demonstracij v klasičnem pomenu besede. Tudi Zbor za republiko, ki je organiziral zborovanje septembra, je predstavljal bolj demonstracijo zaradi politične volje kot pa demonstracijo v stavkovnem smislu.

8. Kakšen vpliv je dejansko imela opozicija pri svojem delovanju na javne politike, vlado, javnost? Ali je bila učinkovita?

Mi smo uspevali najbolj tam, kjer smo odprli demokratični proces do te mere, da so ljudje odšli na referendum. Opozicija je pravzaprav dobila vse referendume, katerih pobudnik je bila sama. Najprej za TET3 (Termoelektrarna Trbovlje), referendum o vprašanju umetnega oplojevanja, ali ko je šlo za volilne sisteme in ko je šlo za vračanje denarja za telekomunikacije. Ali ko je šlo za vprašanje o odprtju trgovin. Skratka, praviloma je referendume dobivala opozicija in to nas je navdajalo z upanjem, da vendar obstaja neka močnejša politična zavest v javnosti. Z referendumi smo uspevali. Največji izraz opozicije so bili referendumi.

Razlika v primerjavi s švicarskim referendumskim modelom je v tem, da v Švici ne moralizirajo nad referendumi, ampak je to normalen način odločanja, pozdravljen in zelo uveljavljen. Pri nas pa kadar je referendum, se prično razglabljanja, nasprotovanja in moraliziranje. Vedno so ga poskušali diskvalificirati. Večkrat se je tudi zgodilo, da je večina preskočila voljo ljudstva s spremembo ustave. Primer referenduma o volilnih sistemih.

V zadnjem mandatu je bil vpliv takšen, da smo zmagali na volitvah. Podobno je bilo leta 1996, ko je pomladna stran dobila 46 glasov, druga stran pa 43 glasov, pa sta potem dva poslanca manjšine in Pucko vplivala na to, da je šla igra še enkrat na levo.

9. Kakšna je po vašem mnenju 'močna' opozicija (primerjava s Slovenijo)?

Močna opozicija je vedno tista, ki ima jasen program, ki natančno spremlja delo vlade, ki uporablja vse svoje ustavne in zakonite možnosti zato, da svojo voljo predstavlja in uveljavlja. Opozicija je zmeraj omejena z vnaprej določeno manjšinsko pozicijo. Opozicija je močna takrat, kadar njen argument premaga celo večino, kar se včasih zgodi, zlasti če opozoriš na očitno napako, ki jo je potrebno popraviti. Močna je, če deluje enotno, kar je pa večkrat težko doseči, ker se enotnost rada pokrije z vodilno

vlogo ene ali druge stranke in v proporcionalnem sistemu nobena stranka ne želi biti vodena, želi predstavljati in uveljavljati svojo jasno podobo, zato se večkrat zgodi, da v opoziciji ni enotnega glasovanja.

10. Koliko je odvisna dobra, močna in učinkovita opozicija od vladne koalicije?

V Italiji je nekoč že pokojni politik Piccoli povedal, da so investirali v nekem času v opozicijo, ker je za vlado dobro, da ima močno opozicijo. Ni nujno, da ima grdo opozicijo, ampak je dobro, da ti nekdo drži ogledalo. Da na določene stvari postaneš pozoren. Če opozicija dela dobro, noben minister ne more popiti prve skodelice kave, ne da bi moral začeti že nekaj urejati ali na nekaj odgovarjati. Opozicija mora lobirati, mora vzpodbujati, mora dajati spodbude in kazati alternative. Ne velja vedno, da bolj ko je slabša vlada, tem boljša je opozicija. Ta korelacija ni nujna. Normalno pa bi bilo, da če je močna pozicija, je potem močna tudi opozicija. V vsakem primeru mora biti opozicija močna. Če je vlada zanič, potem opozicija izpade močnejša. Še močnejša pa bi bila, če bi uspela proti močni vladi. Vsekakor je to zelo povezano.

11. Ali je pri nas jasna delitev na pozicijo: opozicijo?

Pri nas ni vedno jasne delitve. Primer SMS, ki so bili včasih za stvar, včasih proti. Niso podprli mandatarja, potem pa so podprli vlado, rekli so, da so opozicija, dobili pa so vladne službe. Podobno je bilo z SNS, ki je v določenih stvareh predvidljiva, v določenih pa nepredvidljiva stranka. Nimamo jasne delitve v tem smislu, kot jo imamo v večinskih sistemih, ko se natančno ve, kdo je kdo. Tudi po svetu se dogaja, da opozicija podpre kaj vladnega, ni nujno, da je stalno proti vsemu. Lahko se tudi zgodi, da opozicija večino stvari podpre. Ne gre za apriorno opozicijo, ampak opozicija ima pri bistvenih stvareh drugačno mnenje. Praviloma poskuša dopovedati javnosti, da imajo oni boljše rešitve, kar pa je včasih zelo težko nasprotovati določenemu zakonu, ki ga ljudje podpirajo. Vlade velikokrat ponujajo projekte, ki so popularni in v tem primeru ni smiselno za opozicijo, da nasprotuje, zgolj zato, ker je opozicija. Včasih je potrebno stvari tudi podpreti – tu govorimo o konstruktivnosti, ki je tudi opozicija. Če opozicija meni, da ima res boljše rešitve, da boljše aplicira določena načela, je dolžna vztrajati na tem in delati za prihodnost. Da se pove, ko bomo mi na oblasti, bomo zadeve postavili tako. Opozicija mora kazati alternativo, ljudi navajati k drugačnim pogledom. Ne sme

zaspati, potem ko so volitve končane. Volilna kampanja se začne že dan po razglasitvi rezultatov.

12. V kateri vlogi (pozicija:opozicija) je bila vaša stranka v tem obdobju in zakaj se je tako odločila?

Dve leti smo bili na poziciji, potem štiri leta v Drnovškovi vladi tudi na poziciji, to je šest let. Pol leta v poziciji v Bajukovi vladi. Torej šest let in pol. Polovico časa smo bili v poziciji, v vladi in pol časa v opoziciji. Niti ne gre samo za našo odločitev. Kot druga zmagojoča stranka smo se odločili, da gremo v vlado in tako branimo rezultate začetnih demokratičnih sprememb oziroma prve premike. Potem leta 1996 smo bili v opoziciji, ker v takšnih okoliščinah, čeprav smo bili povabljeni v vlado, saj so bila pogajanja, pa smo po vsakem pogajanju imeli manj, tudi glede vprašanja Pucka. Tudi leta 1994 smo šli v opozicijo iz izrazito načelnih razlogov, ker Drnovšek ni razvijal LDS v smeri evropske liberalne demokracije in nas ni jemal resno kot partnerje vsaj v nekaterih zadevah. Leta 2000 pa smo bili v zelo šibki poziciji, dobili smo samo osem poslancev, nismo bili vabljeni v vlado in tudi če bi bili, dvomim, da bi šli.

Za današnjo opozicijo bi lahko rekel, da je 'sitna'. Številni poslanci opozicije so bili prej ministri (na primer Lahovnik in Gaber) in vedo, kaj je potrebno vprašati in kakšne luknje so pustili za seboj.

Zakaj nismo ustanovili vlade v senci? Večkrat je bilo to predlagano, pa žal ni bilo prave politične volje za to. V tujini vlada v senci predstavlja del politične kulture. Obiskovalec, ki pride iz tujine, se praviloma sreča tudi s senčno stranjo, ki s svojih izhodiščih interesih komentira zadeve.

Vlada v senci, ki jo je poskušala ustanoviti SDS, je bolj delovala navznoter kot mobilizacija, da ljudje kaj izvedo. Nekatere teme so sicer odpirali, več jim je pomenilo delo Zbora za republiko. Na nekaterih področjih je s programskim delom, javnim nastopanjem nekaj dodala, ni pa to bila njena značilnost.

Intervju z Lojzetom Peterletom je bil izveden 22. aprila 2005 v Ljubljani.

Priloga D: Intervju z Antonom Anderličem

VLOGA IN MOČ OPOZICIJE V SAMOSTOJNI SLOVENIJI (1990-2004)

- Intervju z Antonom Anderličem -

Moje ime je Nataša Ropret in sem absolventka politologije na Fakulteti za družbene vede. Za diplomsko delo sem si izbrala temo o politični opoziciji v Sloveniji v obdobju od osamosvojitve do vstopa v Evropsko unijo. Informacije, pridobljene z intervjujem, bodo uporabljene zgolj za diplomsko delo. Za sodelovanje se vam že vnaprej zahvaljujem.

1. Kaj je bila po vašem mnenju naloga slovenske opozicije v obdobju 1990-2004 (razdelati po obdobjih: 1990-92, 1992-96, 1996-00, 2000-04)?

Demos kot tak v prvem mandatu je bil tudi sam precej raznorodni in precej vgrajenih konfliktov je bilo v samo koaliciji. Takrat bi lahko to označili, da ko se je šlo za ključne stvari – npr. referendum o osamosvojitvi, temeljne odločitve glede plebiscita, je pravzaprav opozicija predlagala prve predloge in pobude (socialisti), kar ni bilo sprejeto s strani Demosa. Tedanja opozicija je bila izrazito državotvorna, poskušala je uveljavljati svoje cilje in programske usmeritve, predvsem tam, kjer je bilo potrebno doseči dvotretjinsko večino in to tudi uspešno izkoristila. Da bi na nekaterih področjih opozorila na probleme, kjer se ni uspelo – projekti, ki so še danes, dolga leta po tem nedokončani in problematični – zakon o denacionalizaciji, zakon o zadrugah, zakon o tehnoloških viških in prestrukturiranju, zakon o privatizaciji, ki je v tistem času dožoreval in proces še danes ni zaključen. Takrat smo gledali dolgoročnejše in tudi v času, ko smo po dolgih letih zamenjali te vloge po takratnih delitvah, se nekaterih stvari ni dalo urediti in spremeniti.

Po letu 1992 (1992 - 1996) je bila opozicija relativno šibka oziroma ni zmogla vsega, kar je bilo potrebno narediti, da bi delovala enotno – takrat je bila SNS presenečenje volitev z dvanajstimi poslanci in tudi dvanajst poslancev je veliko število od devetdesetih poslancev, kar predstavlja lepo večino in ker so bili tudi sami med seboj razbiti, so se tudi razdelili na tri stranke in po poslanskih skupinah. Zaradi tega najbrž tudi niso imeli moči.

Leto 1996 je bilo podobno letu 2004, kjer smo se ujeli na podobnih procentih, s tem, da je bilo potrebno veliko časa, da smo vzpostavili vlado. Tu je bila zopet presenečenje SLS, ki je z velikim številom glasov prišla v parlament. Takrat je že bilo močno čutiti opozicijo, ki pa jo ne jemljem kot apriorij nasprotovanja, ampak za neko realno vzpostavljanja ravnotežja, drugačnih pogledov, iskanja kompromisov. Parlament je kot celota del oblasti, niso oblast le tiste stranke, ki so trenutno v vladi. Opozicija predstavlja velik del volilnega telesa, interese volivcev.

V mandatu 1992-1996 je bil povod za izstop SDS iz vlade Depala vas. Ocenili smo, kar bi se pokazalo kasneje tudi po pravni poti, da je šlo za nekaj, kar smo mi pred letom 1990 bili bitke, ko smo poskušali ločiti vojsko od civilne sfere, kar se je brutalno ponovilo z zapleti med predstavniki vojske in tedanjega Morisa ter civilista na drugi strani. Tega nismo mogli tolerirati in smo zato razrešili ministra za obrambo. ZLSD je ocenila, ker je bila tudi relativno šibka v vladi, da ji bo v prihajajočih časih pred volitvami prestop prinesel koristi, kar pa se ji ni obrestovalo. Eno je koalicija, ki je približno sorodna in ima neke skupne cilje. Drugo pa je, če je koalicija sestavljena iz raznorodnih strank (primer sedanje vlade in Desusa – vgrajen konflikt v koaliciji).

To se je pokazalo tudi z zamenjavo oblasti leta 2000, kar je bila logična posledica. Opozicija se je krepila, dobivala večjo vlogo, netipično in nenačelno vlogo je igrala SLS, ki je bila takorekoč v koaliciji in v opoziciji; na koncu je prispevala tudi k odločilnemu premiku pri spremembi oblasti.

Od leta 2000 naprej pa ne glede na precej močno koalicijo, s skoraj dvotretjinsko večino, je bila opozicija močnejša, bolj artikulirana, bolj agresivna, poskušala je načrtno delovati. Je pa imela zaradi tega tudi večjo možnost, ker se je koalicija zanašala na lagodnost in lahkotnost vladanja. Tudi namen je bil oblikovati veliko koalicijo, da bi nekatere procese v državi uredili z dvotretjinsko večino – sprememba ustave, denacionalizacija, imenovanja sodnikov. V bistvu zadeve, ki so nastale kot kompromis z tedanjo opozicijo leta 1992, ko smo ustavo sprejemali. Če je bilo takrat zaradi vzpostavljanja nove države nujno, da smo mi to kot opozicija podprli in šli zraven, je bilo oblikovanih nekaj nenačelnih kompromisov in z desetletne distance je bila prilika, da dokončamo to zgodbo in vnesemo določene popravke. Pokazalo se je, da se takratni opoziciji ni šlo za to, da bi te stvari urejali bolj moderno. Šlo se jim je predvsem, kako onеспособiti koalicijo in tedanjo največjo stranko ter pokazati, kako je nekompetentna za vodenje države. Na koncu so se te vloge zamenjale.

Opozicijo vidim kot sestavni del zakonodajne oblasti in ne kot oktroirano sestavo. Potrebno je iskati dialoge, rešitve, ki so lahko boljši in da lahko opozicija določene stvari tudi podpre.

V času Bajukove vlade je bila naloga opozicije ne dovoliti, da se v tako kratkem času nekatere dolgoročneje stvari naredijo, ki bi lahko imele katastrofalne posledice. Vse narediti, da bi na volitvah dokazali, da je bila zamenjava narejena. Mi nismo nekaterih potez odobraval, opozarjali smo, kaj kakšna rešitev pomeni. Vedeli smo, da bo ta čas hitro minil in ni bilo nobenih hudih napadov. Skozi transparentno delovanje se je pokazalo, kaj in kako. Prepričani smo bili, da imamo program za celoten mandat in ne glede na to, da smo šli v opozicijo, da lahko povemo in prispevamo k neki rešitvi.

Proti koncu mandata 2004 je šlo za povsem iracionalne zadeve. Mi smo kot pozicija menili, da je potrebno speljati nekatere zadeve (sprememba ustave). Opozicija je imela nalogo – interes so bile volitve, tudi predčasne. Vse je bilo podrejeno z nastopi, neosnovanimi obtožbami, ki so šle čez rob. Si ne predstavljam opozicije, ki izključno negativno producira zadeve. Mi preprosto nismo znali odgovoriti.

2. Kaj je po vašem mnenju opozicija realno dosegla s svojim delovanjem, kaj si štejejo za svoj uspeh?

Mislim, da je obrnila rezultat sebi v prid, uspela prepričati javno mnenje, da bi bolje vodila državo, z vidika posameznih ureditev (sprejemanje zakonov v državnem zboru), je bilo relativno malo konkretnih predlogov, ki bi jih lahko vgradili. Čeprav je pri poslovanju uspela s svojimi zahtevami. Opozoriti javnost, da obstaja tudi alternativa. To ji je zagotovo uspelo.

3. Katerim delovnim telesom je opozicija predsedovala oziroma prisostvovala?

Mi smo vztrajali na tem in tako je tudi bilo, da je opozicija predsedovala vsem nadzornim telesom in proporcionalno glede na število mest zasedla vodstvene položaje v delovnih telesih. Od odbora za obrambo, šolstvo, so bile te stvari porazdeljene. V Komisiji za Evropske zadeve je bil predsednik Lojze Peterle.

- Kaj pa menite glede pritožb poslancev opozicije, da niso imeli večine v odborih, da so bili preglašovani?

V eni komisiji je bilo tako, v drugi ne. Opozicija ni priznala SNS, da je opozicija. V strukturi pa je bilo tako. Govorili so o opoziciji pod a in o opoziciji pod b. Tudi sedaj se ne ve, kje je SNS. Da je sedaj Peče podpredsednik državnega zbora, je bila stranka pripravljena narediti veliko stvari. Ne moreš drugače stvari postavljati; tisti, ki je podpisal koalicijsko pogodbo, tisti je v koaliciji. Sestava delovnih teles je bila vsepovsod proporcionalna. Trdno sem prepričan, da so bile kritike opozicije, da niso imeli večine, napihnjene. Mi smo vzeli število delovnih teles in število poslancev ter na podlagi tega vzpostavili razmerja. Je pa res, da je prejšnji mandat bil tipičen, kjer se je poskušalo skozi to delovanje opozicije povedati, da bi morala biti sestava drugačna, kot je bil odraz na volitvah.

4. Koliko je opozicija v tem obdobju znala izkoristiti možnost poslanskih vprašanj in amandmajev?

Poslanska vprašanja so bila zelo odmevna in na podlagi tega so nastajale preiskovalne komisije, odmevne afere. Amandmajev je bilo manj, kar pa je bilo povezano s tem, da se je opozicija fokusirala na nekompetentnost vlade in ne na izboljševanje stanja s svojimi predlogi. To je bila deficitarna zadeva opozicije.

- Koliko je bilo dejansko odgovorov na poslanska vprašanja?

Nekatera vprašanja so po nepotrebnem ostala neodgovorjena in to je bil tudi prispevek k splošni podobi. Mislim, da je to narobe. Tega je bilo kar nekaj. Sam sem opozarjal naše ministre, naj odgovarjajo, ker je tudi nas koalicijske poslance zanimalo nekaj stvari, ki so bile v nebo vpijoče. Ne gre za subjektivno odgovornost posameznega ministra za določeno početje, ampak če si postavljen na čelu neke postave, moraš stvar pripeljati do konca.

V prejšnjem mandatu smo uvedli možnost postavljanja dveh vprašanj, kar prej ni bilo.

5. Ali so se pisna pravila v teh dvanajstih letih za opozicijo kaj spremenila (ustava, poslovnik)?

Pravila so bila postavljena zelo jasno za obe strani. Ustava se je spremenila, kar je posledica skupnega dogovora, predvsem pri evropskem členu.

Poslovnika med seboj skoraj nista primerljiva, ker smo spremenili zakonodajni postopek. Prej smo imeli nemogoča branja z kompliciranimi postopki. Prej je bila možnost, da je tisti, ki je prvi vložil zakon, bil prvi na vrsti. V tem opozicija ni bila prikrajšana. Na eni strani je bila vlada ujeta, ker ni mogla izvajati svojih nalog, ker se je njeno delo dalo blokirati z vložitvijo novega zakona. Tudi sedaj je tako; če si prvi, je prvi predlog opozicijski. Pravila so se prilagodila nekim novim potrebam, način odločanja v pogojih EU je drugačen- hitrejše sprejemanje.

Bile so ideje, da opoziciji natikamo nagobčnike, kar ne drži. Če bi analizirali, koliko je bilo v resnici omejenih sej (samo pet). Tudi ko je bila omejitev, ves čas ni bil porabljen. Dejstvo je, da so se pri nas replike in ugovori zlorabljali. Ne samo kultura in etika; če je bil na dnevnem redu zakon o urejanju gozdov, ne moreš govoriti o nuklearni energiji. Važno je bilo, kaj je kdo hotel takrat povedati. S tega vidika to ni nič posebnega. Še prevelik kompromis, ki pa smo jih delali, ker smo potrebovali dvotretjinsko večino. Prepričan sem, da ko bo poslovnik nadgrajen v smeri bolj učinkovitega delovanja, bo tudi ta faza učinkovitejša. Življenje samo nas bo prisililo, da gremo naprej.

- Po vašem mnenju opozicija torej ni bila prikrajšana?

Ne, ker je bilo zelo malo omejitev. Klasičen pomen replike je jasen – replika je samo popravek napačne navedbe drugega govornika. Pri nas pa se je replika izkoriščala. Ko je nekdo govoril, se je nekdo v opoziciji javil in rekel replika, kar pa nima zveze z repliko. Pri repliki gre samo za to, da je nekdo pred tabo govoril in si ga ti napačno interpretiral. On ima pravico popraviti navedbo, trditev s točnimi podatki.

6. Katero je tisto 'orožje', s katerim lahko opozicija vpliva na delovanje vlade?

Primer Slovenije.

Zagotovo so to nadzorna delovna telesa, poslanska vprašanja, preiskovalne komisije, amandmaji, predlaganje zakonskih in drugih predlogov. V Sloveniji so se izkoriščala predvsem poslanska vprašanja, preiskovalne komisije. To prepisujem ljudem, ki so bili v nadzornih telesih, ki pa so se manj posvečali realnim problemom. Pri nadzoru proračuna moraš veliko stvari preveriti, prebrati. Ne delati nekaj na pamet. Tudi javno opozarjanje na določene stvari. Na različne načine so manifestirali - preko parlamenta, tiskovne konference.

- **Statistike kažejo, da je veliko amandmajev opozicije bilo zavrnjenih. Kako na to gledate?**

Če gre za ureditev vprašanja, kjer koalicija meni, da mora biti črno, opozicija pa, da mora biti belo, potem je na koncu potrebno glasovati. Predvsem pri proračunu je bilo največ vloženih in tudi največ zavrnjenih amandmajev.

- 7. **Ali se je opozicija po vašem mnenju posluževala kakšnih drugih alternativnih načinov, da je izrazila svoje mnenje, ustvarjala pritisk na vlado (demonstracije, interpelacije, 6 zahtev, mediji)?**

Stalna grožnja z referendumi in postavljanje zakonov na referendum – to je bilo zelo učinkovito, stalne tiskovne konference, zahteve medijev in Zbor za republiko. Tega je bilo precej. Tudi stalni očitki, da ni prenosa sej po televiziji. To je bilo predvsem v zadnjem mandatu. Prej pa so bile demonstracije (Depala vas), zborovanja, mediji. Manj izrazito. Opozicija je bila dokaj aktivna.

Sedaj so dosegli cilj, osvojili oblast in sedaj so spremenili retoriko.

- 8. **Kakšen vpliv je dejansko imela opozicija pri svojem delovanju na javne politike, vlado, javnost? Ali je bila učinkovita?**

Učinkovita je bila predvsem v prepričevanju o nekaterih zadevah – sprememba ustave, potreba po posodobitvi političnega sistema v zvezi z referendumsko ureditvijo, z imenovanjem in zamenjavo vlade. Kljub temu, da smo bili s tedanjo opozicijo že blizu, na koncu nismo prišli skupaj. Referendumov niso hoteli izpustiti iz svojih rok; vztrajali so pri predhodnem zakonodajnem referendumu in ne posvetovalnem. Očitno je opozicija delala vse v smeri zavračanja vsega, kar se je dogajalo in delala za volitve v naslednjem mandatu.

- 9. **Kakšna je po vašem mnenju 'močna' opozicija (primerjava s Slovenijo)?**

Močna opozicija je tista, ki zna pri vsaki odločitvi, pri vsakem zakonu in pri vsaki stvari, ki pride v parlament, vzpostavljati svoj odnos do tega, da se ve, kaj je po njenem mnenju slabega, kaj bi bilo bolje, kaj je tisto, kar bi bilo koristno za celo Slovenijo in poskuša predlagati alternativo. Tudi znati poskušati javno sporočati oziroma opozarjati na probleme.

Nekaj tega se v Sloveniji oblikuje tudi skozi civilno družbo. V preteklih letih smo imeli upad civilne družbo, ki pa bo zopet skozi različne dejavnosti prišla nazaj. Se zopet

prebujala. Drugo pa je z artikulacijo v parlamentu preko političnih strank. Mislim, da smo imeli močno opozicijo. Kljub temu, da so bile heterogene in raznorodnih strank, na koncu, ko je bilo treba v zaključnih stvareh glasovati, so glasovali. Včasih se je zgodilo, da se je tudi iz koalicije pomagalo opoziciji. Nekatere stvari so bile uresničene in opozicija je uspela.

10. Koliko je odvisna dobra, močna in učinkovita opozicija od vladne koalicije?

V prejšnjih mandatih je mnogokrat zaradi nediscipliniranosti prihajalo do tega, da vsa glasovanja, ki so bila ključna, je opozicija vedno govorila proti, hkrati pa so si želeli, da bi bile zadeve sprejete. Ker mi nismo zagotovili stabilnosti glasov, je zadeva padla in na koncu je bilo vsem žal.

Korelacija med opozicijo in vladno koalicijo obstaja. Pri mnogih primerih smo šli do opozicije in se o določenih stvareh pogovarjali. Nekaj malega nam je uspelo, ostalo ne.

11. Ali je pri nas jasna delitev na pozicijo: opozicijo?

Državni zbor mora biti kot celota oblast. Da ima koalicija v vladi eno barvno zadevo, da se pravi, da so eni na eni strani, medtem ko pa v parlamentu mora konfrontacija priti do produktivnega iskanja rešitev, ki bodo najboljša za državo. Vlada mora imeti kooperativne odnose z opozicijo.

12. V kateri vlogi (pozicija:opozicija) je bila vaša stranka v tem obdobju in zakaj se je tako odločila?

Leta 1990 smo se odločili za opozicijo, ker bi skupaj z Demosom bili marginalni in nepomembni. Lahko bi šli v pozicijo. Prevelika večina, koncentrirana na eni strani, bi bila škodljiva, po drugi strani pa je bila raznorodnost strank tako velika, da bi težko našli kompromise in rešitve.

Ko dobiš mandat, ko si v poziciji, zlasti največji, potem moraš to vlogo prevzeti. Prva, zmagovalna stranka se odloči za pozicijo in tudi poskuša sestaviti koalicijo. Druge se šele potem odločajo.

V letu 2004 smo ugotovili, da v tovrstni zgodbi ne moremo sodelovati. Leta 1996 sem navijal za to, ko je bila največja opozicijska stranka SDSS tretja zmagovalna stranka, da gremo skupaj v koalicijo, kar se potem ni zgodilo. Vrsto stvari, ki so se pozneje pokazale kot konfliktna, bi jih lahko razrešili in tako dokončali privatizacijo in denacionalizacijo ter ostale sporne stvari, ki so bile predmet nesporazumov.

- Koliko ste spustili opozicijo k vladanju?

Kmalu boste, že po enem letu ugotovili razliko v vladanju od prej in sedaj. Nam na kraj pameti ni prišlo, da bi se vmešavali v Krko ali pa v Petrol kot oblast z slabim četrtinskim deležem.

Veliko ljudi, ki so bili nosilci politike v prejšnjih štirih letih, je bilo vseskozi v vladnih službah v naših mandatih. Danes pa so nosilci protipolitike. Opozicija mora v nekaterih zgodbah sodelovati, vlada pa mora imeti možnost, da vlada. Zato je dobila pooblastila. Na opoziciji je, da predlaga rešitve, mi se z njimi strinjamo, jih poskušamo popravljati, ugovarjati, ali pa tudi zavračati, če se nam zdijo slabe.

Stanje kompromisov v parlamentu dela parlament kot tak, ne samo štetje glasov, koliko jih je na kateri strani.

Intervju z Antonom Anderličem je bil izveden 17. maja 2005 v Poslanskem klubu LDS v Državnem zboru RS v Ljubljani.
